

A JÉZUS-TÁRSASÁGI
KALOCSAI ÉRSEKI KATH.
FÖGIMNÁZIUM

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1916—1917. ISKOLAI ÉVRŐL.

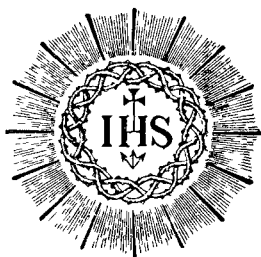

KALOCSA,
NYOMATOTT JURCSÓ ANTAL KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1917.

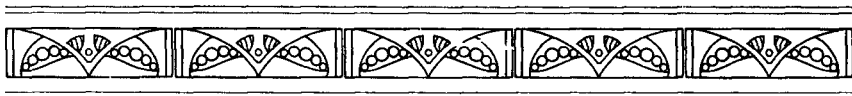
A JÉZUS-TÁRSASÁGI
KALOCSAI ÉRSEKI KATH
FÖGIMNÁZIUM

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1916—1917. ISKOLAI ÉVRŐL.

KALOCSA,
NYOMATOTT JURCSÓ ANTAL KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1917.

I.

HAYNALD MINT ERDÉLYI PÜSPÖK.

Haynald főpásztori tevékenysége.

Ama hatalmas fergeteg, mely elemeivel trónokat rázkódtatott meg s országok alkotmánya remegett meg, vészt és pusztulást hozott Európa legtöbb művelt országára. Utolsó s talán legborzalmasabb fellobbanásai édes hazánkat, közel ezredéves alkotmányunkat, kulturánkat, szellemi és anyagi előhaladottságunk drága kincseit tevék tönkre. E szerencsétlen sorscsapásokat talán bérces Erdély érezte meg legjobban, melyet magyar, osztrák, orosz és oláh közösen pusztított. Az erkölcsi élet alapjai meg voltak ingatva, fölülről lefelé s viszont kölcsönös bizalmatlanság fogta el a kebleket. A társadalmi rend megbomolva, a nép a győzelmi mámorban úszó katonai s polgári hatóság önkényének kiszolgáltatva. A gyulafehérvári székesegyház teteje s a püspöki lak első emelete leégett. Az iskolákat kórházakká alakították át, a közintézményeket jövedelmi forrásuktól megfosztották. A papok börtönben sínylődtek, a nyáj pedig elszéledt.

Tusnádi Kovács Miklós, Erdély hajlottkorú és sok bajon átment püspöke képtelen volt az óriási munkaerőt igénylő reformációra. Az ő pályája, mely sok hányattatás után azon révhez közeledett, ahol már nem fáj semmi és édes megpihenni, nem nyújtott reményt a vigasztalan jövőbe. Vágyva-vágyódott tehát azon férfiú után, akinek kezeibe sajnos nem a virágzó egyházmegyét, hanem csak romokat adhatott. S ez a férfiú, aki már egy esztendeje kinevezett erdélyi püspök volt, okosan úgy gondolkodott, hogy a 84 éves, agg főpásztort megkiméli ama fájdalomtól, melyet ottlétével és esetleges rendeleteivel neki okozhatna, azért addigra halasztotta Erdélybe utazását, amíg csak lehetett. Mikor azonban aggasztó híreket kapott Kovács püspök erőinek

hanyatlásáról, sietve Erdélybe ment és 1852. szeptember 21.-én már Kolozsvárt találjuk, ahol megírja az erdélyi papsághoz intézett első levelét.¹⁾ Bensőséges atyai szeretet hangja vonul rajta végig, amint ez általában későbbi életében is vezérelve volt. Nemcsak papjainak hivatásbeli kötelességeit tárja szemök elé, hanem saját tervét, saját feladatát is. Mert miként amazok a lelkek megmentésére és az igaz hitben való megtartására és nem egyedül a vallásos erények, de a polgári kötelességek buzgó fejlesztésére is kötelesek a híveket buzdítani, rávezetni, — úgy az ő szent hivatala, hogy a felséges Isten műveit, irgalmaait hirdesse, parancsait a pásztorok szívére kösse. Ezen bevezető szavakkal foglalta el kiérdemelt helyét felmagasztaltatásának, melyet sokan már a szabadságharc előtt is igen-igen súlyosnak ismertek fel. Az ország nagyjainak jókívánságai közt iktatták be a magasztos hivatalba, hogy ott mint az Egyháznak, úgy az emberiségnek legnagyobb javára, a hazának s azoknak, kiket immár övéinek nevezhetett, vigasztalására munkálkodjék.²⁾ Fölvértezve főpapi küldetésének malasztjával, az apostoli Fölség kegyének tudatában vonult be Isten templomába. Még a kineveztetés évében „Ő Felségénél voltam, — írja szüleinek Bécsből 1851. november 14.-én — mult hétfőn, miután hódolatomat lábaihoz tettem, avval fogadott, hogy örömmel nevez ki azon hivatalra, melyhez ifjú erő s szilárd akarat kell, mert mint hallja mindkettő megvagyom bennem; kérdezett ismerem e Erdélyt, s ennek egyházi viszonyairól több ideig szóltott velem, ajánlá a' növendékpapság szorgos, lelkismeretes kiképzését, s végre legfőbb oltalma biztosítása mellett elbocsátott; igen értelmes, elhatározott, kegyelmes úr; jobb benyomást nem tehetett volna rám, jövő héten a család egyéb tagjainál is udvarlok.«

Legelső gondja volt, hogy egyházmegyéjével megismerkedjék. Ezért mindjárt hivatalba lépése idejétől kezdve sűrűn foglalta el a püspöki konzisztórium gyűléseiben az elnöki széket s meglepő tudásával, erélyével irányítá azokat.³⁾

Alig zárult be az 1852. október 15.-én elhunyt Kovács püspök koporsója mögött a kriptá ajtaja, Haynald máris útrakelt s szinte váratlanul Brassóban temett. A megjelent

¹⁾ Nyomatott eredetije az erdélyi püspöki levéltárban.

²⁾ Majer Istvánnak Pesten 1851. szept. 19.-én kelt levele, az erd. püspöki levéltárban.

³⁾ Kőhalmi i. m. 25. l.

város azon ritkán élvezhető szerencsében részesült, hogy az ujonnan fölkent papi fejedelem itt mutatta be, kezdte meg püspöki működésének első zsengejét, itt hallatván legelőször pásztori szavának hatalmas oktató hangjait. Katholikusok és még a nagy számban összesereglett másvallásuak is elragadtatással hallgatták az ékesen szóló kenetteljes főpapot.¹⁾ Midőn pedig 1853. május havában második körútját megkezdte s Nagyszebenen keresztül Erzsébetvárosba ért, a városi tanács az egyházi ténykedés végeztével Apafi fejedelem egykori kastélyában vendégelte meg Haynaldot. A városi tanács már hosszabb ideje, hogy a B. Raphael-féle iskola újbóli megnyitásán fáradozott, de sikertelenül. Haynald értekezett a tanáccsal, mely kellő felvilágosítása s irányítása következtében nagylelkűleg 45 ezer pengő forintot szavazott meg e célra az elhunyt B. Raphael 16 ezer forintos alapítványa mellé; azonkívül lemondott szabad tanárválasztási jogáról s e tekintetben minden rendelkezési jogot a főpásztorra ruházott. Ennyit képes kivinni egy szeretett személynek jelenléte!²⁾ Május 13. án már Csiksomlyón volt, ahol most is, mint minden előző év pünkösdi ünnepén, nagy népsokaság özönlött össze. Haynald meghatottságtól könnyező szemmel szemlélte hiveit, mint vonulnak fel a magas ormu Salvator hegyre, hogy az iker kápolna körül egybegyülekezve hallgassák a szent ígét. Az esti ájtatosságot ünnepélyes vécsernye zárta be, mely alatt ezreknek ajkairól hangzott fel az ég urához a dicsőítő hálaének. A leáldozó nappal az ájtatoskodók összecsoportosulván messze elhangzó énekeket zengedeztek. Voltak, kiket a kelő nap első sugara térdén állva talált; zsolozsmák közt virrasztották át az egész éjet. Másnap a vidéki papság, sőt maga a püspök is nyilvánosan meggyónt. Lehetetlen ecsetelni azon jótékony hatást, melyet az apostoli szellemű főpap példája a hiveknek lelkére tett. Szavát, ezüstcsengésű hangját nem győzte a nép hallgatni, mely ősi tisztaságban őrizte meg az öröklött hitet évszázadok, hitcsaták borzalmai közt. A szertartások bevégeztét négy főesperesi kerület gyűlése követte a püspök elnöklése alatt.³⁾ Zágonba június 7.-én ért, hol 15 lelkész segédlete mellett nagymisét mondott beszéd kíséretében. — Nagy volt figyelme s még nagyobb meglepetése a nagyobbbrészt kálvinista hallgatóságnak és nagy ájtatossága a katolikus

¹⁾ Religio 1853. évf. 300—301. l.

²⁾ U. o. 485—486. l.

³⁾ U. o. 597—599. l.

hiveknek. Ez a tiszta magyarság, tökéletes és hibátlan nyelv, magas és mégsem dagályos stílus, mint a hegyi csermely, oly tiszta, — az a világos és szakadatlanul, természetesen egymásból folyó előadás, tudományos, mégis népszerű, malasztal teljes és szent ékesszólás, melyet a gyönyörű érc-hang s annak mértékes lejtése egy bájos zenévé alkotott, — itt, e tisztán magyar földön is szokatlan tünemény volt és nem egy bámész hallgatóból csúszott ki e suttanás: Ilyet Zágón még nem hallott. S valóban úgy beszélt, mint az apostolok, vagy a szentatyák és azoknak legjobb tanítványai. A magasabb lelkek megvigasztalódtak a kor iránt és azon keresztény klasszicizmus előjelét vették észre, mely az erdélyi egyházmegyébe végrevalahára visszatérni látszott.¹⁾

Csodálnunk kell azt a fogyhatatlan energiát, mellyel Haynald egyházmegyei látogatását végezte, buzgóságát az igehirdetésben, hiszen csak 37 nap alatt 53 szentbeszédet tartott híveihez az apróbb fogadási szónoklatokon kívül. Három körutat végzett Erdélyben s csak 1853. szeptember 6.-án indult Vajdahunyadról Nagyszebenbe, hogy azok méltó befejezéseken résztvegyen a nagy jezsuita misszión. Szebenben a plébánián szállt meg, — »csak is az a' helye a püspöknek; a kocsmából in paramentis ki nem indulhatnék« — írja egykori tanárának, Raffay Sándor piaristának Kolozsvárra.²⁾ Utja szerencsésebb volt, mint Tekénél, hol tovább utazni akarván, kocsija az ügyetlenül hajtott hatosfogat által a főpásztortól búcsúzó közönség nagy rémületére felborult.³⁾

A jezsuita atyák, Klinkowstroem Miksa,⁴⁾ Patiss György⁵⁾ és Hinterroecker János,⁶⁾ a szolnoki végállomásról jóra való kocsin, mint egyszerű papok utaztak Szebenbe, hogy a kíváncsi népet maguktól távoltartsák.⁷⁾ A misszió az egykori jezsuita templomban tartatott meg. Elsőnek Klinkowstroem lépett a szószékre, amikor is a misszió értelmét, célját, indokait oly megfoghatólag adta elő, a világszerte gyalázott jezsuita nevet oly erélyesen védelmezte s ellenségeinek balítéleteit oly hatalmasan ostromolta, döntögette egymásután, hogy ezen egyetlen beszéd is elég volt arra, hogy a minden

¹⁾ Religio 1853. II. félév 5—6. l.

²⁾ Gyulafehérvárról; eredetije gyűjteményemben.

³⁾ Religio 1853. II. félév 172. l.

⁴⁾ Hires konvertita család tagja, megh. 1896-ban.

⁵⁾ Jeles aszkétikus író, később tartományfőnök is volt, megh. 1902-ben.

⁶⁾ Mint ausztráliai hittérítő fejezte be életét Tasmaniában, 1872-ben.

⁷⁾ Irja Haynald Raffayhoz, Gyulafehérvárról 1853 júl. 22.-én. Eredetije gyűjteményemben.

rendű és rangú hallgatók szívét megnyerje s a misszió sikeres lefolyását biztosítsa. A páterek nagyon jól végezheték dolgukat, mert a kényelemszerető odahagyta pamlagát, a delnő pipere asztalát, a kézműves munkáját, a színház szenvedélyes látogatói most a templomba siettek, mindenki csak jezsuitát akart látni és hallani, elannyira, hogy 4—5 ezer embert magába fogadó templom szeptember 11.-től 23.-ig, ameddig ugyanis a misszió tartott, naponta zsúfolásig tömve volt. A templomot a misszió után is sűrűn látogatták. A hitbéli újjáébredés nemcsak a katolikus vallásúakon látszott meg, hanem még a más felekezetieken is, amennyiben rokonszenvvel teltek el a római vallás iránt s annak a kellő, felebaráti szeretettől sugalt, tiszteletet is megadták. Igazat írhatott búcsúzóul a Religio tudósítója: »Isten veletek apostoli férfiak! Nagy-Szeben addig fog emlegetni titeket, míg egy hallgatótok benne élni fog...«¹⁾ Az elvetett mag kikelt, de még ápolásra szorult. Ez okból Haynald még ugyanezen évben a Jézustársaság római generálisához, Beckx Péterhez fordult, küldene Erdélybe néhány jezsuitát, akiknek gimnáziumot és plébániát szándékozott átadni, de magyar rendtagok híján csak elutasító választ adhatott a rendfőnök.²⁾ Ezért Haynald, aki eddigi körutjaiban meggyőződött róla, hogy népe jószívű, könnyen vezethető s ha megfelelő lelkipásztora van, a jóban ki is tart, más módon volt kénytelen gondoskodni a jezsuiták által megkezdett mű folytatásáról. Az erdélyi egyházmegye papjainak sora bizony megritkult a forradalom után, klerikusa alig volt, az idősebbek erőit pedig a sok munka és az élet nehézségei megőrölték. Hogy a paphiányon segítsen, Haynald 1859. november havában egy kisebb püspöki szeminárium alapítását vette tervbe. E célból Ráduly János nagyprépost évente 400—500 pengő forintot jövedelmező házáat, mások pedig anyagi segítséget ajánlottak fel. Maga Haynald több ízben tett, összesen 18 ezer forintot kitevő alapítvánnyal biztosítja jövőjét; az erdélyi papság pedig az 1854. évi államkölcsönre jegyzett összeg felelő részét áldozá. A növendékek a gyulafehérvári gimnáziumba voltak beiratva s tanulmányaik végeztével azonnal a felsőbb hittudományok végzésére jelöltettek ki. Ezen üdvös intézkedés biztosítható ugyanis a legjobban az egyházi pályára jelentkezők hivatásának erősödését, mert aki szíve hajlamát

¹⁾ Religio 1853. 446—447. l.

²⁾ Irja Bosizio Athanáz provinciális Haynaldnak 1854. október 21-én Bécsből.

követve már kora ifjúságában olyan nevelésben részesül, mely őt kötelességei teljesítésére lassan előkészíti, az sem előbb, sem utóbb nem szenvedhet oly könnyen hajótörést, melyet szívbeli meghasonlás és szerencsétlen élet szokott követni. Haynald kiváló mesterek keze alatt képződött, szíve lelke igazi papi szív és lélek volt, azt akarta tehát, hogy papjai is nemcsak a tudományban, -- mert az egymagában nem elég, de s főképpen keresztény áhítatban, szeplőtelen életmódban tünjenek ki s mint szövétnekek világítsanak bérces Erdély ormain!

Haynald, mint minden évben, úgy 1854-ben is folytatta egyházmegyéje vizsgálatát. Különös figyelmét tanúsítá Erdély délnyugati vidéke iránt, hol az elviharzott gyászemlékű napokban az örjöngő oláh nép polgárvérrel áztatá a földet s azzal jelölé meg útait, — hol évszázadok óta ássák a legnemesebb ércet, melyet olyan gyakran használnak a legnemtelenebb célokra és mely nemtelenné teszi még a legnemesebbnek született embert is. Zalatnára, Abrudbányára, Vöröspatakra, Körösbányára s Nagyágra ment. Mintha angyalát küldte volna le a jóságos Ég, úgy sereglett össze a nép. Ott, hol a közelmúlt gyászkeserveit mintegy felsikoltva hirdették a lerombolt templomok és egyéb épületek romjai: ott, e romok láttára megzendült a főpásztor ajkain a szó, mint a kétélű kard, mely megjárja a szívet s behat a velők oszlásáig. Haynald szónoklatának varázsereje megrázta a kebleket úgy, hogy többször hangos zokogás szakítá félbe szavait.¹⁾

Igy gyűjtögette össze a pásztor a szétszórt nyáját, mely pedig a hazát ért balsors miatti levert kedélyében, az emberek gyanakodó természeténél és rossz hírek elhívésére való hajlandóságánál fogva tartózkodással nézett az új főpásztor megjelenésének elébe, — s amely Haynaldnak a körülmények által parancsolt erélyét ellenséges indulatnak, a nehéz, meg nem változtatható helyzettel számolni tudó ildomosságát a haza siralmas állapota iránt való közömbösségnek hiesztelte el. Pedig a gyermekei közé bizalommal érkező püspök komoly és nyílt fellépése, külső megjelenésének vonzó, sőt ígésző hatása, ragyogó szónoklatai fölmelegíték a tartózkodó kebleket és megnyitották az elzárt szíveket. S ámbár egyes nagyobb hitközségekben a bérmandók

1) Religio 1854. II. félév 294. l.

nagy száma miatt a püspöki ténykedések hosszú sora nehéz súly gyanánt feküdt vállain, a főpásztor rendesen rövid étkezés után azonnal a hitközség ügyeivel kezdett foglalkozni. Megvizsgálta a templomok felszerelését, vagyoni állását, az iskolát, a plébánosok és tanítók sokszor bizony csak kegyelemkenyérnek beillő anyagi helyzetét, a hitközség erkölcsi állapotát. Sehol sem hiányzott bátorító, vigasztaló szava, de ahol szükség volt rá erélyesebb intézkedéseket is tett.¹⁾ »Jó az Isten, el nem hagy. Elszántam magam, homlokkal megyek neki a bajnak.« — írta haza szüleinek erdélyi püspökké történt kineveztetése után.²⁾ Mihelyt Haynald egy községgel elkészült, máris tovább utazott s így egy napon több, sőt egyszer hat községben hirdette az Isten ígését. De milyen utazás volt ez! Gyakran éjjelenként életveszélyeztető sziklás helyeken, nappal pedig a püspöki irodából utána küldött s halomra gyűlt irományokat olvasgatva, lényeges tartalmukat jegyezve, rendezve, hogy szállásán az éj óráiban elvégezhesse. Felvirradván, az isteni szolgálat előtti időt a folyamodók ügyeinek szentelte. Főpapi bőkezősége, minden nyelv és valláskülönbség nélkül kiterjedt a helységek ügyefogyottjaira, megnyomorodottjaira. Boldog volt, aki személyéhez közeledhetvén, kezeit csókolhatta. Az útba eső kastélyokat, nemesi udvarházakat sorba látogatta, mert mint főpásztornak a főúri néphez is volt szava. Nem ritkán az őrző angyal szerepét vitte a családokban, ahol szerencsétlen házasságokból származó főúri gyermekek nevelésének gondjait vállalta magára. Sokaknak ő volt egyetlen bizalmas tanácsadója, leveleik bizonyítják, hogy szívüket meghódította s mintegy vezérüknek tekintették még politikai téren is.

Körútján kiterjedt figyelme az érdekesebb természeti ritkaságokra, melyeket gyönyörködtető modorában érdekesen tudott nemcsak a társaságba belevonni, de még szent beszédeibe is.³⁾ Ekkor Erdélyben még nem volt vasút, nagy egyházmegyéjét pedig mégis minden irányban bejárta. Ilyenkor kocsiját gyakran előre küldte, maga pedig sziklás hegyek közt, járatlan ösvényeken gyalog kereste fel az érdekesebb helyeket s növényeket gyűjtögetve a természetben találta örömet. Amikor az időjárás megengedte, hogy a havasokra

¹⁾ Kőhalmi i. m. 25—26. l.

²⁾ Bécsből 1851. nov. 14-én.

³⁾ Religió, 1855. II. félév 421—422. l.

⁴⁾ Kőhalmi i. m. 125. l.

telmeheessen, azokat is felkereste és éjjelre magával vitt kis sátrába vonult vissza; ha pedig az időjárás nem kedvezett, akkor meghívta abba a vidéken lakó és őt a havasokra kísérő botanikusokat is. A breviárium befejezése után az éj legnagyobb részét botanikai beszélgetésekkel töltötte.¹⁾ Egy alkalommal titkára kíséretében lóháton ment botanizálni. Kényes lovackája nem birta sokáig a meredek, köves hegyi utat, leszállásra kényszeríté Haynaldot. Círógatás, becéztetés után újra lóra ül a püspök, de csakhamar kiveté a nyeregéből. Kénytelen volt zablájánál tartva vezetni. Ekkor észrevette, hogy a titkárja diadalmas mosollyal üli meg a paripát s kemény hangon odaszólt neki: Domine, ha a püspök gyalog jár, a titkár sem ülhet lovon! Természetes, hogy engedelmeskednie kellett s mindketten vezetve lovukat bortorkáltak a nehéz úton fölfelé. — A gyűjtött növényeket a téli hónapokban csak késő éjjel, mikor szobáiba visszavonult, rendezte el. Az európai tudósokkal folytatott levelezésével nemcsak a saját tudását bővítette e téren, nemcsak a maga számára szerezte meg vétel útján 1857-ben Heuffel krassómegyei főorvos s országos hírnök botanikus gyűjteményét, hanem a gyulafehérvári gimnázium részére is egy szebeni Bilcz nevű, természettudományokkal foglalkozó hivatalnok ásvány-, növény- és állattani gyűjteményét 600 ezüstforinton megvette.

Haynald püspökségének két első évében egész Erdélyt bejárta, állapotát megismerte, szükségeiről személyesen győződött meg. Ez e két esztendő veté meg további működésének alapját s ezen idő alatt szerzett tapasztalatai önként szabták meg tevékenységének célját.

Legfőbb gondjai közé tartozott, hogy papjait, tervei kivitelének jobbkezeit, szorosan magához fűzze, hívatása magaslatán megtartsa és szándékaiba beavassa. Gyakori pásztorleveleiben üdvös intéseket intézett hozzájuk s mindig volt valami kívánni, sürgetni valója, sohasem elégedvén meg az elért eredménnyel. Atyai szeretetének melege, főpásztori szívének legnemesebb érzései csillámlanak fel ez iratokban, midőn papjai lelkére köti azon erényeket, melyek gyakorlásában híveik vonzalmát és mindenenek tisztületét szerzik meg maguknak. Az apostoli buzgalmú püspök, — hogy Haynald ilyen volt, még az őt kedvezőtlenül megítélők is ilyennek ismerik el, — a magasabb erkölcsi színvonalra emelt papsággal folytatott munkásságban megelégedéssel

¹⁾ Kőhalmi i. m. 125. l.

szemlélte terveinek, az egyházmegye, a hívőereg és a közjó érdekében tett alkotásainak felvirágzását.

Az Úr szőlőjében munkálkodó papság lelkielőmozdítására meghonosította a Csíksomlyón tartott lelkigyakorlatokat, valamint feléleszti az 1850-ben Esztergomban tartott püspöki értekezlet értelmében a zsinati vizsgákat, mert csakis az lehet plébános, aki ezeket, — hacsak alapos okból fel nem mentetett, — sikerrel leteszi.

S a főpásztor, akinél még a legelhagyatottabb is mindig résztvevő, adakozó szívre talált, megfélelmezhetett volna munkatársairól? Az erdélyi egyházmegye plébániái bizony nagyrészt szegényes alapítványokkal voltak ellátva, melyek nem igen biztosíthattak nyugodt megélhetést. Viselték ugyan a napnak terhet és melegét, munkálkodásuk után azonban nem kaptak megfelelő bért. A lekipásztor nem adhatja magát anyagi vállalkozásokba, üzletekbe. Ő az oltár szolgája s mint ilyen csakis a reábizott lelkek üdvével foglalkozhatik, földi gondoktól tehát mentesnek kell lennie.

Az erdélyi püspökök a szegényebb sorsú lelkészek és néptanítók teljesítésére és evvel rokonszókra tulajdon jövedelmökből évenként hat ezer forintot szoktak áldozni. Kovács püspök azonban a dézsma és úrbériségek elvesztése, a nehéz idők viszontagságai által hihetetlenül megfogyatkozott évi jövedelmeiből ezt a terhet viselni nem volt képes, azért a hat ezer forint kifizetését püspökösködése utolsó éveiben megszüntette. Haynald, noha minden megszorítás nélkül iktattatott javadalmába, a szokott segélyezés újból való megindítását egész kiterjedésében nem rendelhetette el, hiszen — mint látni fogjuk, püspöki jövedelméből még magát sem tarthatta fenn. Mégis a magyarországi üresedésben levő püspökségek jövedelmi alapjából kiutalt segéllyel és egri olvasókanonoksága járandóságából bőségesen és fejedelmi módon gondoskodhatott egyházmegyéje elhagyatott intézményeiről. A püspöki szék elfoglalásától 1861. végéig, tehát 9 év és 2 hónap alatt, lelkészi és népiskolai irányú alapítványai után járó *kamatokban* 24631 forintot $\frac{85}{10}$ xrt osztrák értékben áldozott.

Haynald lelkében mindezek közepette egy, a messzi jövőbe kiható terv fogamzott meg. Az erdélyi főkormányzószékhez intézett jelentésében ugyanis, többek között így ír: „Az állapotok javulván, az uradalomban talált pusztítások

megszüntetése folytán és az úrbéri kárpótlási előlegek megnyerése által, képes lettem nemcsak azon, — soha bizonyos állomásokhoz szigorúan kötve nem volt, hanem a fölmerülő szükségek szerint, a püspök legjobb belátása szerint kiosztani szokott, — 6000 forintnyi összegnek kifizetésére, hanem arra is, hogy ezen évenkénti összeget, legalább részenként, állandósítandó magát tőkéjét beszármaztassam az illető alapokba, a nélkül azonban, hogy ezt tevén az évenkénti segedelmek legalább részbeni kiadását megszüntessem. Miért is az általam így alapítványozott 73.122 frtnyi tőkének csakis évi kamatait számítottam a mély tisztelettel idefektetett kimutatásban. Mely eljárásommal kezemet jövőre semmi irányban megkötni nem akarván, egyről mégis biztosíthatom a Felséges Főkörmányszéket, miszerint t. i. mindenkor szívemen hordozom kedves munkatársaimnak sorsát szabad jóakaratomból, ha Isten megsegít — minél többet kívánván áldozni a kérdésben levő szent célokra is.⁽¹⁾

Az oltár szolgálatában megöszült testvérei, az elaggott lelkészek ügyét szíven viselendő, a már létező nyugdíjalap mellett egy állandó segélyalap megalkotásán fáradozott. »Senkit kötelezni nem akarok, — írja 1855. március 16.-án kelt felhívásában, — csak a minden adományok fölött tündöklő testvéri szeretetre hívatkozom; adjon mindenki annyit, amennyit saját magának, testvéreinek, sőt az egész megyének díszére adhat és adni akar; maguknak és másoknak, az erők megfogyatkozásának esetére egy gondoktól ment életet biztosítani, bizonyára nem kis vígasztalásunkra szolgál.⁽²⁾ Jópéldával megint csak a püspök járt elől, öt ezer forintot ajánlván föl e célra, melyet még kalocsai érsek korában is, egyéb erdélyi alapításaival egyetemben, sok-sok ezer forinttal gyarapított.

Haynad mindig szerette az ifjúságot, a haza és az Egyház reményét. Hogy mennyire, azt tetteivel bizonyította be. Miként Magyarországon, akként Erdélyben is pusztulásnak indult számos iskolánk a szabadságharc lezajlása után. A katolikus jellegű középiskolák háttérbe szorultak, tanáraik száma megcsappant, ellenben a protestáns egyházak középiskolái számban és tekintélyben gyarapodtak. S ebben nagy része volt a németesítő kormánynak is. Erdély katolikus ifjai

⁽¹⁾ A felterjesztés és a mellékelt kimutatás fogalmazványa az erd. püspöki levéltárban.

⁽²⁾ Kőhalmi i. m. 31. l.

csakis oly tanodákba íratkozhattak be, melynek jövője minden tekintetben biztosítva volt s amelyet a kormány sem fenyegethetett bezárással. Ezen szempontból a szászok nagy előnyben voltak, mindig készen levén ugyanis oly tanerőket alkalmazni, akik a már állami nyelvvé tett német nyelvet úgy elméletileg, mint gyakorlatban birták. Csakis ezen helyeken biztosíthatá jövőjét az ifjúság, mert hiszen a német nyelv tudása nélkül sem erdészi, bányászi, sem kereskedelmi, jogi, tanítói pályára senki nem léphetett, azon egy lépést sem tehetett. De ami a fő, a protestánsok nevelte ifjú nemzedék elveszett az egyházra nézve, melyről pedig az semmi féle feltételek alatt le nem mondhat.

Legrosszabb helyzetben voltak a székelyek, ez a hithű régi ősmagyar faj. Emelni, boldogabb sorsba akarta juttatni tehát a nemzetiségektől körülvelt, a közélet s érvényesülés teréről kiszorítással fenyegetett testvéreinket. Midőn a királyi család 1857. május 4 én Pestre ért, hogy magyarországi körútját megkezdje, Haynald mélyen megindulva a fogadtatás fényétől, örömeinek első fellobbanásában megírja a székely híveihez intézett s híressé vált levelét a csíksomlyói gimnázium ügyében. »Főpásztori szívem szeretetének teljében akarok hozzátok szólni oly ügyben, melynek létesítése a kat. székely nép legboldogabb jövőjének egyik fő eszközlője leend. Hajdan a harcmezőn jeleskedtetek s tudom, őseitekhez méltók leendetek, ha felséges apostoli fejedelem hű vitézségteket a legmagasabb trón és a haza védelmére igénybe veendi. De önérdeketek és a kedves hon java, becsülete mást is vár tőletek. A székely népnek, ha az egyházi és állami közhivatalokban nevének régi dicsőségét méltán hordozó fiakat és egy, vallásosságban boldog nemzedéket nevelni akar, az egyház által táplált és szentesített tudományosság és műveltség mezején is jeleskednie kell. Ezt saját kebelében felállítandó, korunk igényeinek teljesen megfelelő tanintézetek által érheti el. — Szüksége van a katolikus székely népnek egy nyolc osztályú középtanodára, mely tökéletes szervezése által a magas kormány és az egyház minden igényeinek megfelelően, magának egy nyilvános tanintézet jellemét és jogait biztosítsa, a kat. székely ifjúságot az állami hivatalokra kellőleg előkészítse, az erdélyi papságra és szerzetes rendekbe való felvételre kiképezze és így a székely nép előmenetelét és boldogulását könnyítse. Szükségtek van iskola-tanítói képezdére. Népművelést hallotok, Ked-

ves fiaim, mindenfelől hangoztatni. Ez volt az egyháznak ősrégi óhajta és törekvése. Forrón óhajtottak azt bizonynyára magatok is. De a népnevelésnek tényezői a tanítók, kiknek, hogy taníthassanak, tanulniok, hogy másokat képezhessenek, képeztetniök kell. Szükségtek van egy a képezdével kapcsolatban álló négy osztályú elemi iskolára, melyben a képezdei tanulók gyakorlatilag is tanulhassák a helyes oktatás rendszerét és melyben gyermekeitek a közép-tanodai tanulmányokra kellőleg előkészíttessenek. Ha szerencsésen működő telgymnasiumot és képezdét óhajtunk »a jól rendezett elemi iskolát nélkülözni nem lehet, mert ez amazoknak alapja. Alap nélkül pedig építeni nem lehet.«¹⁾ Hogy a főgimnázium Somlyón létesüljön, azt nemcsak a közvélemény óhajta támogatá, hanem főképen azon kettős körülmény, hogy az erdélyi kat. egyház ezen klasszikus földjéhez a székely nép vallásos emlékezetének legszebbjei fűződnek és mivel Somlyó a székelység nagyobb részének központját képezi. »Óhajtom — írja tovább, — hogy a hely iránt köztetek féltékenység és szakadozottság ne uralkodjék. Egyforma szeretettel öllek mindnyájatokat. Egyforma közelségben állotok szívemhez, bármily részében is lakjatok a székely földnek. Csak összpontosítani akarok egy, — mindnyájatokat egyformán érdeklő szent ügyben, nehogy szétszórva és kicsinységekben elpazarolva erőtet, szent szándékaitokat megghiúsítsátok. Ha Isten éltet, Háromszéknek is szerzek egy, a nép igényeinek megfelelő s a közép-tanodai célokat is részben eszközteni képes ipartanodát; de telgymnasiumot és képezdét minden székben külön fölállítani képtelenek lévén, központosulnunk kell és közerővel a boldogságot előmozdítani.«

A kijelölt tanintézetek a szükséges épületeken kívül mintegy évi 6700 pengőforintot igényeltek, amely összegnek 134000 pftrnyi tőke felelt volna meg. Az erdélyi helytartó-tanács 7494/1209. számú rendeletével megengedte, hogy a tisztán katolikus helységek közjövedelmeiből önkéntes ajánlatot tehetnek, állami kötvényeik felajánlására szükséges beleegyezést pedig meg fogja adni. Haynald közeli látogatását helyezte kilátásba, hogy a somlyói gimnázium ügyét a székely lelkészekkel és a nép képviselőivel megtárgyalja. Május 31.-én, pünkösöd napján, tényleg Csíksomlyón találjuk,

¹⁾ Közlötte a Magyar Futár 1857. május 17 i 119. számában.

ahol másnap gyűlést tart a gimnázium ügyében. A megbízottak örömmel tehettek jelentést a gyűjtés eredményéről; csak az alcsiki kerület 13 ezer forintot ajánlott fel a lelkeszek adományán kívül.¹⁾ Haynald maga 12 ezer forintot tett le alapítványképen, 1873-ban pedig még 8 ezret. Még ugyanezen iskolaév elején meg is nyílt a csíksomlyói székhely gimnázium 5 osztálya, valamint a tanítóképző megnyitását is tervbevették,²⁾ hogy hirdessék Haynald emlékét, míg egy székhely él, míg az ős Hargita nézi küzdelmeit és az Olt vize méla komolysággal tolydogál az annyi vihart átélt székhely haza völgyében.

Míg Haynald püspöksége jövedelméből áldozott az iskolákra, viszont másoktól is elvárta, hogy akiknek megadtott, juttassanak valamit közoktatásügyi célokra. Midőn pedig őfelsége úgy rendelkezett, hogy a szász nemzeti vagyon, melynek alapját mintegy 2 210 000 forintnyi földtehermentesítési kötvények alkották s kamatuk 70—80 ezer forintra rúgott, szász iskolák javára fordíttassék, Haynald terjedelmes beadványban fordult Bach miniszterhez,³⁾ hogy e hatalmas pénzösszeg kiosztásánál gondoljanak a szászok közt szétszórt katolikus iskolákra s tanítókra is. Dűledező épületeik látására tisztességesen érző ember elpirul, tanítóik ellátása és jövedelme még csak a szolgálai fizetést sem közelíti meg. Ő már sokat áldozott jótékony célokra, minden szükségletet fedezni megcsappant jövedelmeiből képtelen, méltányos tehát, hogy míg katolikus hívei is segítettek a szász vagyon növelésében, annak javaiban is részesedjenek.

Haynald a székhelyek iránt érzett szeretetétől indítatva még egy nagy, elhatározó lépésre szánta el magát. Erdély az anyaországtól elválasztva az akkori osztrák birodalomban mint teljesen független fejedelemség szerepelt. Külön kormányzója, saját kancelláriája révén állt közvetlen összeköttetésben a bécsi kormánnyal. A szászok, az oláhság és a magyar nemzet egészen más jogokkal bírt, egyházkormányzati tekintetben pedig a gyulafehérvári püspökséghez tartozott. A görög-keletiek a lembergi patriarkátusnak, míg az egyesült görögök az érsekségre emelt gyulafehérvári metro-

¹⁾ U. o. jun. 28. 131. számban. Egy év leforgása alatt az összeg már 95548 frt 12½ krajcár-ra növekedett fel. Religio 1858. II. félév. 262. l.

²⁾ Ünneplés megnyitása 1858. okt. 4-én történt Haynald és a kormánybiztos jelenlétében.

³⁾ Kelt Károlyfehérvárt, 1859. február 7-én. Haynald sajátkezű fogalmazványa a gyulafehérvári püspöki levéltárban.

politának voltak alárendelve. Az erdélyi püspök, mert ez a cím ősidők óta csakis a latin szertartású gyulafehérvárit illette, az Erdélyre nézve szinte idegen országban székelő kalocsai érsek suffraganeusa volt. Az erdélyi egyházmegye területe mintegy ezer négyszögkilométert tett ki, melynek beutazása, látogatása és vizsgálata még a negyvenes években levő Haynald erejét is majdnem hogy felemészté, hát még a hajlottabb korban levő főpásztoroknak mily nehezére esett, mutatják elődeinek példái, akik alatt egyes egyházak évtizedek hosszáig nem látták a püspököt, nem hallották vigasztaló, bátorító, s ha kellett, feddő szavait.

A mindent egybeolvasztani akaró kormány politikájának egészen veszedelmes csillagzat tűnt fel, ott a keleti határon. Az Erdélyen kívül lakó oláhok mozgolódása az egyesülés érzelmeit váltá ki nálunk levő testvérük kebelében is. Nem csoda! Bécsből önállóságot, szabadságot ígértek nekik az erdélyi nemzetek közt minden téren. Természetes, hogy ők ezt csekély adománynak nézték a forradalom alatt tanúsított közreműködésükért. Az ő céljuk a Nagy Oláhország volt. Ez azután körülvette volna a székelyföldet, hogy elszáradjon s többet ne hajtsón, mint az orkán által tövestül kivetett tölgy.

Ezért Haynald komoly megfontolás után úgy látta Isten és ember előtt jónak, ha engedve lelkiismerete szavának, az egyház feje és az apostoli király kezeibe teszi le a végveszéllyel fenyegetett székely nép sorsát. Kész azért, miként a Felséghez benyújtott promemoriájában mondja,¹⁾ kész püspöki jogairól a székelyföldre nézve lemondani; s azért kéri a fejedelmet, alapítson számára önálló püspökséget, a gyulafehérvárit emelje érseki rangra s e tekintetből tegye meg a kezdeményező lépéseket Rómában. Ehhez az Apostoli Szentszékkal 1855-ben kötött konkordátum értelmében joga van. Róma nehézséget nem tesz, erről biztosították, sőt Rómában létekor is így nyilatkoztak előtte.²⁾ A

¹⁾ Rövid kivonatban közöltük tartalma egy részét a fentebbiekben. Másolata több ív terjedelemben a kalocsai érseki levéltárban. A promemoria kelt Bécsben, 1859. november 21-én.

²⁾ 1859. nov. 21-én kelt s ugyancsak a Felséghez benyújtott másik folyamódványában. Másolata u. o. Haynald egyházmegyéje állapotáról jelentést teendő, 1859. febr. 25-én indult Rómába. Megkerülve egész Olaszországot csak ápr. 16-án lépett az örök városba. A pápa 19-én fogadta a jó félórát tartó kihallgatáson. Erről többet nem tudunk, csak sejtjük, hogy ekkor nyerte meg nagy tervéhez a legfőbb tekintély helybenhagyását. Mintegy 20 napi ott tartózkodását Thun miniszter sürgőnyre szakítá meg: Se k. k. ap. Majestät erwarten, dass die Bischöfe von Siebenbürgen und Diakovár (t. i. Strossmayer) in so ernsten Zeiten in ihre Dioezese zurück-

székely nép ezt megérdemli, mert királyhű, vallásos, romlatlan nép, egyetlen támasza Erdélyben a katolikus uralkodó háznak, ellensúlyozója az oláh törekvéseknek s ha a székely föld elveszett, Ausztriára egész Erdély elveszett. Az új püspökség felállítása semmi külön anyagi áldozattal nem jár, mert noha a gyulafehérvári nem tartozik a gazdagabbak közé, javadalmazásának kettéosztását mégis elbírná, annyi-
val is inkább, mivel a megváltozott viszonyok következtében a püspökök nem főurasan fényűzők többé, s így a megmaradt gyulafehérvári jövedelem is elég lesz a kinevezendő érsekeknek. Végül megjegyzi még: »A kalocsai érsek, miután én magam soroltam fel előtte az okokat, melyek a püspökségnek érseki rangra való emeltetését szorgalmazzák, az Egyház és a Haza érdekében késznek nyilatkozott arra, hogy beleegyezését önként és szívesen fogja kinyilvánítani.¹⁾

Haynald személyesen nyújtá be a Felsőházhoz intézett folyamodványt és promemoriát Thun Leó gróf közoktatásügyi miniszterhez.

A Haynaldhoz intézett válasz a beadvány minden pontjára megfelelt. A kérelem nem teljesíthető, azt semmiféle ok nem támogatja, suffraganeusai nem volnának s ő maga sem lenne a Szentszéken kívül másnak alávetve. Oly különleges állapot volna ez, amelyet a pápák eddig is csak a legkritikább esetekben s a legnagyobb szükségben engedélyeztek, ez pedig sem az Egyházra, sem az államra nézve fenn nem áll. Hogy Erdély mintegy önálló, zárt területet képez, a kalocsai főhatóságot a vele való érintkezésben eddig sem gátolta. Az érseki egyházmegyét szintén különféle nemzetiségek lakják s ha a régi erdélyi politikai viszonyok közt is meg volt az összeköttetés a hívők és a főpásztor között, annál inkább most, midőn ezen viszonyok megváltoztak. Alaptalan ama félelem is, hogy a fogarasi görög egyesült püspökség érsekségre emelése által a latin egyházra árnyék vettetett volna s háttérbe szorítanák, hiszen ha Erdélynek érseke lenne is a jövőben, nyilvános szerepléseknél amannak kellene az első helyet átengednie, ha a

kehren werden. Veszely K. Gyulafehérvári füzetek 1862. II. 178 és 186—187. U. o. 121—188. lapon Lönhart Ferenc kanonok s Haynald útitársa Olasz-úti jegyzetek cím alatt az egész utazást leírja. — Ekkor Itália két egén a csakhamar kitört olasz háború sötét felhői mutatkoztak. Haynald a háborús kiadások fedezésére 10 ezer forintot ajánlott fel Bach miniszterhez intézett levelében 1859. máj. 18-án. Sajátkezűleg javított fogalmazványa a gyulafehérvári püspöki levéltárban.

¹⁾ Az említett promemoriában.

görög katolikus egyházfő előbb iktattatott volna be hivatalába. Különben a katolikus papság tudománya és erényei miatt került a görög egyesültek fölé, nem pedig fényesebb rang és címek révén. Az erdélyi egyházmegye nagy kiterjedése inkább amellet szól, hogy vagy osszák ketté, vagy pedig adjanak Haynald mellé segédpüspököt. Ha azonban e nélkül teszik érsekséggé, főpásztorának az egyházmegyei zsinat megtartása ügyében, felebbezések miatt s az egyházi tanok egységének megtartása végett számtalan rendkívüli intézkedéseket kell tennie és nagyon sok nehézséggel fog megküzdeni. Végül a kalocsai érsek fenhatósága alá tartozó területet már csak azért sem szoríthatni szűkebb határok közé, mert a zágrábi érsekség felállításával is három egyházmegyét szakítottak ki joghatósága alól.

Látván Haynald, hogy a vállaira rakott terhet nem oszthatja meg, terve sikertelenségétől meg nem rettenve, folytatta restauráló munkáját. Fokozott eréllyel és áldozatkészséggel gyarapította iskoláit, építette templomait, fejlesztette nevelő s jótékony intézeteit, egyáltalában mindazon mozgalmakat, melyek a társadalom kebelében az egyházas, vallásos és hazafias szellem ápolására egy boldogabb Erdélyben való remény táplálására keletkeztek. Nemcsak a gyulafehérvári magasabb nőnevelő intézetet alapozta meg ezeket kitevő alapítványaival, nemcsak Udvarhelyen tette lehetővé a leányiskolát, figyelme kiterjedt a művészetre is. A gyulafehérvári székesegyház stilszerű restaurációjára is gondolt, ezért egy bécsi jeles építész véleményét kérte ki. Sajnos, hogy a tervbevett javítás fél millió forintnál nagyobb összeget igényelt s Haynald a templom külső és belső falainak legszükségesebb kijavítására csak 24 ezer forintot költhetett. A szinte roskadozó kolozsvári templomról sem feledkezett meg. Kár hogy a beállott politikai viszonyok következtében püspöki székétől megvált Haynald nem hajthatta végre annak korszerű restaurálását. Még egy nagy alkotás fűződik Haynald nevéhez és ez az általa alapított gyulafehérvári kórház. Ő, aki bőkezű pártolója volt tudománynak, művészetnek egyaránt, aki köből való templomokat emelt a Mindenhatónak, megfeleldkezhetett volna a Szentlélek élő templomairól, a roskatag testben lakó szegény és elhagyatott betegeiről? Lönhart kanonok és püspöki irodaigazgatóval váltott levelei tanúságot tesznek mély emberbaráti szeretetéről, mert még lemondása után is a legapróbb

részletekig gondoskodott a 43 ezer forinton alapított gyulafehérvári kórház berendezéséről, melynek megnyitását azonban már saját szemeivel nem láthatta, az események hullámai messzesodorták Erdély főpásztorát.

Igy Haynald míg az erdélyi püspöki széken ült, összesen 394 ezer forintot áldozott egyházmegyéje javára. Oly hatalmas összeg, melynek Erdély történetében párja nincs. Hogy honnan telt ki a megcsappant püspöki jövedelem dacára is ez a fejedelmi bőkezűség, megértjük, ha csak futó pillantást is vetünk az okosan gazdálkodó s a már ifjúkorában pénzzel okosan bánni tudó jó gazdára.

Még kineveztetése évében a király különös kegye folytán az erdélyi vallásalapból 8000 forint kölcsön felvételére kapott felhatalmazást, mely összeget 1852—1857-ig terjedő időközben évi 1600 forintnyi részletekben kellett törlesztenie. A kölcsönt Schwarzenberg herceg s erdélyi katonai kormányzó csak 1852-ben folyósította szigorú pontokat magában foglaló kötelezvény ellenében.¹⁾

Hogy e csekély összeg annak, akitől Erdélyben mindenki mindent várt, nem nagy hasznára lehetett, mutatja a következő, szüleihez írt levél:

Károlyfehérvárott 1852-ki karácsonyhó 2-kán.

Édes drága Apácskám! Tudom haragszik ránk kedves Apám, hogy oly hanyag levelezők vagyunk, de megbocsájtana, ha látná, hogy megy dolgunk. Bizony még a' ki legrosszabbnak tartja a' püspöki életet, még az is jobbat gondol felőle, mint a' való érdemli. Málíka²⁾ közel esik hozzá 's megcsinli; reggeltől estig tisztogatja Augias istállóját, gyakran nagy perpatvarral járván el magos hivatalában, de nála látni is az eredményt; másképp énnálam, ki egész nap asztalomhoz bilincselve alig jutok egy félórára esténként szabadba 's hogy gyérültek volna a' bajok, ritkulnának a' nehézségek: nem igen tapasztalom. Sőt napról-napra nőtön-nőnek, de megsegít az Isten.

Butoraim nagy része diribról-darabra törve érkezett meg, csak alig tudtuk összeragasztani, e' napokban minden helyén fog állni. A' két duna-tisza-marosi küldemény nem mint eleinte számítám 600, hanem 400 pengő forintnyi szállításbért vitt ki zsebemből. Hát még esztergomi, pesti pakolása, itt kijavítása, soknál újból csinálása. Máli nagyon aggódik, hogy pénzáink megrekednek, de én nagyban biztatom, 's vigasztalom. — A' deteriorációk 120—130 ezer pftra rúgnak; az executores testamenti (Gyárfás, Pakó, Lönhart) a' deteriorationes per incuriam megtéríteni hajlandók; csak 'a becslést látszanak controvertálni, 'a mi becslésünk e fejezet alatt 59.000 pfot mutat ki; a' többire nézve per támad. — Tisztjeim gonoszok, hozzám ragaszkodni látszatok, mert bőrüket féltették; rettenetes maleversációkon kapattak rajta. — A' rózsamályi híres szőlőm mostani munkája 1095 pfba jött; hát a többi dolog benne! pedig csak 260 akót termett az idén. Azért nem csoda, ha csak borért 2450 pfot fizetek 130 akóért! Borzadok azon gondolatból, hogy az öreg püspök életében kellett volna átvenni a jószágot. Az elhunyt püspök bútorai közül többet, egy parádés batardját (4 400 pf.), lovait, etc. vettem meg. Ej! ha a' Szécsényi harminczéves emlékezetű, infelici fátó zsidó kézre került családbatard, respec-

¹⁾ Az erre vonatkozó iratok a gyulafehérvári püspöki levéltárban.

²⁾ Málíka Haynald nővére, Koburg Fülöp herceg német nevelőnője

tive Hühnersteigen még meglett volna: nem kellett e még 400 ftot sem adni egy parádés kocsért. — Mezey, ki roppantul dolgozik javam 's a' beneficium javára, még talán pár hétig itt marad; csak maradjon, sok jót tesz. Általános reform kell a' gazdaságban. Később majd jobban ráérek utánanézni, most nem tehetem. — Az 5000 és 7000, összesen 12.000 pftnyi fundus instructusból marad talán 4000 pft. a' többt mind, bor, bútor, természetmények, ló, kocsi, 's a' t.-ben veszem át. NB a' 7000 onnan származik, hogy Rudnay Szepesyyvel nem tudván megegyezni 's ettől praetensióit kikapni, ezek árát az említett 7000-ben a' püspökségnek hagyta. — 6^a, 7^a etc. Decembris licitátatom az arendalis javadalmakat; csak kéz alatt szokták elsütögetni jó tiszteim, de keresztül járok eszökön; a' vári mészárszékért eddig 1300 vftot adtak; most ellicitáltatám 's kapok érte 3900-at évenként. A' fixumokat talán fölviszem 15.000 pftig, csak hogy a' gyáva tisztek, kik a' nagy oeconomiából semmit sem producálnak, ezen fixus arendalis jövedelmeknek felét tulajdon fizetéseikre 's deputatumuk készpénzzel megvásárlására fordítják; de majd fölkapok az álluk; jóra találtak bennem. Ha másképp nem boldogulok: arendába adom 'a jószágot 's ha nem is mágnásosan, de mégis megélek aggodalom nélkül. — Isten áldja meg Drága jó Apámat! Mamám kezeit csókolom 's vagyok Drága apámnak

legengedelmesebb fia
Lajos.

Könnyen érthető, hogy ezen anyagi viszonyok közt gondolni sem lehetett oly program megvalósítására, mely a püspök legjobb akarata mellett is ezeket és ezeket igényelt. Erdély egyházi és tanügyi helyzetén semmi más nem segíthetett, mint nemeslelkű bőkezűség, mely az elvetett jó magot aranyesőjével megöntözi, termékenyíti és üde hajtásokra kényszeríti. Alig hogy Haynald az erdélyi püspökség uradalmának roncsait átvette, közel 5 ezer forint jövedelmi adó fizetésére köteleztetett, kinevező okmányai 2200 forintba kerültek s a 8 ezer forintos adósság első részletének törlesztése is fenyegetett.

Mindezért még 1853-ban alázatos kérelemmel fordult a kultuszminiszterhez, hogy tekintetbe véve nehéz anyagi helyzetét, valamelyes javadalom adományozásával segítsenek rajta. A király ki is nevezte 5 évre az akkor üresedésben levő egri káptalan olvasókanonokjának, a Szentszék pedig hozzájárult ahhoz, hogy Haynald egyszerre kettős javadalmat élvezzen. Beiktatása 1854. április 1.-én történt meg. Az ünnepségen Máriássy Gábor kanonoktársa és jövedelmeinek kezelője helyettesítette.

Haynald összes kanonoki jövedelme, a káptalan adósságából reá eső rész levonása után, 43.398 forint és 5 krajcárt tett ki.¹⁾ Ezen rövid öt év alatt azonban egyházmegyei, közoktatásügyi és egyéb jótékony célra a kéz alatt összegeken kívül 160 ezer pengőforintnyi összeget fordított. Örömmel és szívesen áldozá fel a püspöki uradalmaiból befolyó

1) Összeállítva a Haynald jövedelmét kezelő Máriássy kanonok leveleiből.

pénzt is olyan maradandó alkotásokra, melyek egyházmegyéje és híveinek javát voltak hivatva előmozdítani a késő évszázadokon át.

Haynald nevéhez fűződik az erdélyi püspöki javadalom anyagi ügyeinek végleges rendezése is, amennyiben a püspöki jószágok vesztett úrbériségeit megillető 583.570 frtnak megfelelő, ugyanannyit érő földtehermentesítési kötelezvényt sikerült kieszközölnie.¹⁾ Ennek egy évi 5%-os kamatja 29.178 frt. és 30 krajcár. A kamatok fizetése azonban általános pénzszükség híján csak nagyon lassan ment. Különben is az egész ügy a különféle ellenkező rendeletek miatt oly zavaros volt, hogy még a minisztériumban sem voltak vele tisztában és elvégre is a gordiusi csomót a Felségnek kellett kettévágni.²⁾ De így sem élvezhette sokáig fáradozásainak gyümölcsét, rövid két esztendő múltán már csak morzsákat kapott arról az asztalról, melyet ő terített meg gazdagon, midőn lemondása után évi 10 ezer forinttal beérve a kereszténység központjában várta a magyar alkotmányosság hajnalának pirkadását. Ha a püspökség tiszta jövedelmét évi 40 ezer forintra tesszük, ez 12 év alatt

kitesz	480.000 forintot	
mint egri kanonok kapott . .	43.000	»
úrbéri kárpótlás kamatja 3 évre	87.534	»
összes bevétel:	610.534	»
alapítványai kitétek	394.877	»
marad tehát:	215.657	»

12 egész évre. Egy-egy esztendőre jut 17.971 forint. Ennyit költött tehát udvartartására, rengeteg utazásaira, könyvtárára, botanikus gyűjteményére, az iskolákban kiosztott számtalan jutalomdíjra és ama gyakori kézalatti segély fejében, melyet ő nem jegyzett fel, de számon tart az, ki a szivekbe is belát. Mint okos gazda, úgy osztotta be jövedelmét, hogy mindenekre jutott, amire egyházmegyéjében szükség volt, de neki is maradt annyi, hogy tisztességgel őrizhette meg Erdély első főpapi állását méltóságában.

¹⁾ Az erdélyi kir. főkormánysház Kolozsvárt, 1862. aug. 5.-én tartott gyűlésének leirata a gyulafehérvári püspöki levéltárban.

²⁾ Bárány Kemény Ferenc Haynaldhoz Bécsből 1861. május 18.-án.

Haynald mint az erdélyi politika vezetője.

A fürgeteg elvonult; a 48-as forradalom vihara elnémult. A bekövetkezett események azt látszottak igazolni, hogy Magyarország nemsokára az örökös tartományok sorába harmonikusan fog beolvadni. A nemzet azonban resignációjában jobb jövőbe vetett reménnyel várta az események fejlődését, melyek neki adtak igazat. A császári kormány vezetői gyors egymásutánban váltakoztak, anélkül hogy a birodalom alapjait megerősítették és a különböző nemzeteket egyesítették volna. Azt hitték és hirdették, hogy a magyarság függetlenségét, az ország pedig alkotmányát játszotta el a forradalom által. A politikai megboszulás ideje hosszú nyult, de a nemzet nem veszté el türelmét. A benső meghasonlás bajait tetézte a szerencsétlenül végződött olasz háború, melyben Ausztria minden szövetséges nélkül teljesen egyedül maradt. A császár belátta, hogy az eddigi államjogi rendszeren változtatni kell. Beható tanácskozásokat folytatott a magyar konzervatív párt vezetőivel, mint Andrássy, Apponyi, Mailáth Györggyel, Sennyey Pállal és másokkal. Velök együtt résztvettek a miniszterek is, de az ifjú császár, aki lelke mélyéből óhajtá a kiegyezést, e nagy kérdést már nem bízta többé Rechberg miniszterelnökre. Az osztrák kormány ellenvetéseinek mellőzésével 1860. október 20.-án kiadta diplomáját, melyben elismerte a jogfolytonosság elvét, a 48-as törvények 8., 9., 10. és 13. §-át, visszaadta az országnak szabad önrendelkezési jogát mindennemű belügyeiben, azonban a törvényhozásnak mindazon tárgyait, melyek a birodalom közös jogaira, kötelességeire és érdekeire vonatkoztak, a birodalmi tanács körébe utalta. A diplomát, vagyis rendeletet, melyet a magyar közjog nem ismert, Magyar- és Erdélyország népei vegyes érzülettel fogadták. A pesti lakosság az alkotmányos korszak hajnala ébredésének örömeire ablakait világítá ki, melyeket a mindenre kapható csöcselék kövel dobált meg. Az erdélyi magyarság körében is nagy volt a felháborodás, mert a diploma kiadatása napján kelt rendeletek visszaállították ugyan az erdélyi kancelláriát, kilátásba helyezték az erdélyi országgyűlések meg-

nyitását is, de egyszersmind ki volt zárva a magyarság uniója az anyaországgal, mely pedig a fenyegető veszélyek miatt mind szükségesebbé vált. Mindamellett nevezetes okmány volt ez, mely miatt méltán örvendhettek Ausztria népei, mert nemcsak állandó kormányformát kaptak, hanem, ami állandóan főcéljuk volt, hazánkat is mintegy bekebelezték Ausztriába. A Felség Rechberget a hozzá intézett kéziratban megbízta, hogy miután Erdély mindig bírt országgyűléssel s mivel Erdély összes nemzetiségei jogainak egyenlővé tétele miatt az előbbi erdélyi alkotmányon bizonyos módosítások váltak szükségessé, ezek tárgyalása végett közös tanácskozásra olyan különböző vallású és nemzetiségű férfiakat hívjon össze, akiket erre állásuk és a közbizalom képesít. A magyarság már előre is félt ezen értekezlettől, ahol a többi elem könnyen legyőzheti, annál is inkább, mert a szászok brassói gyűlése, melyet Maager birodalmi tanácsos hívott össze, nem sok jóval kecsegtetett.

Ezalatt a fejedelem Kemény Ferenc bárót magához hívatta, aki elfogadta a felajánlott kancellári állást, míg Mikó Imrét, aki az erdélyi főkormánysház vagyis a fejedelmi tanács felállításával bízott meg, ennek elnökévé nevezte ki. Kemény nyíltszívű férfiú volt s azért a Felségnek nyíltan megmondta, hogy a 48-as alapot nem adja fel, miért is külön erdélyi országgyűlésről szó sem lehet. Mivel azonban a nagy zürzavarból akarta hazáját szerencsésen kivezetni, átvette Erdély kormányzását.

Erdély uniója mindkét országban a közóhaj tárgya volt. Nagyobb agitációtól azonban még tartózkodtak, nehogy az erdélyi nemzetiségek zavargásokra ragadtassák magukat. Erről tárgyalt Deák és Kemény Zsigmond Pesten, akik folyton remélték, hogy a tárgyalások alapjául a 48-as törvények fognak szolgálni, ami ha sikerül, Erdély uniója befejezett dolog. A folytonosan elhalasztott esztergomi értekezleten is szóvá akarták tenni, csak a módját nem tudták mikép. Pedig a primási palotában tartott gyűlésre a világi férfiakon kívül a főpapság is tekintélyes számban volt képviselve és Lonovicsnak könnyű lett volna a szellemi vezetést kezébe ragadnia, mint akire akkor Bécsben sokat adtak. Kemény és Mikó szünet nélkül tárgyaltak a bécsi kormányférfiakkal, de volt e valami kilátásuk az eredményt illetőleg, ahol ez ügyben feneketlen konfúzió uralkodott?¹⁾

¹⁾ Szántófy Antal Pesten 1860. nov. 11. és 23-án Haynaldhoz intézett leveleiben.

Haynald, kire az alkotmányosság helyreállításában nagy szerep várt, az októberi diplomáról még nem nyilatkozott. Hogy pedig mennyire várták nyilatkozatát, mutatja Eötvös József bárónak hozzá intézett levele¹⁾, mely egy ország meggyőződését fejezte ki.

Kegyelmes Uram!

Mind azon kérdések között, melyek a cs. diploma következtében felmerültek az összes birodalom 's hazánkra nézve nincs az uniónál fontosabb 's minthogy a két hazában nem ismerek senkit, ki állásánál és személyiségénél fogva a kérdés célszerű megoldására excellentiádnál nagyobb befolyást gyakorolhatna, nem veszi reményilem szerényletséggnek, ha e fontos ügy iránt becses idejét soraimmal igénybe veszem. Tekintse azt inkább mint azon őszinte tiszteletnek jelét, melyet közelebb megismerkedve Excellentiáddal, szilárd jelleme és éles belátása iránt érezek.

Ha az unió kérdésében egymással szembenálló nézeteket felemlítjük, ezek meggyőződésem szerint (s nem hiszem, hogy csalódnám) ekként állnak. —

A magyar kormány kívánja azt.

Úgyszinte az összes constitutionális párt, akár az 1848.-ki törvény mellett nyilatkozzék, akár nem.

Az emigráció (némem eléggé világos inditumokból ítélve) ellene van.

Az országban a szélső pártok szinte így nyilatkoztak, 's legalább azt kívánják, hogy az unió kérdése jelenleg szóba ne hozassék.

A császár ('s unija Bécsbe az ő akarata mellett nem léteznének más befolyások) saját nyilatkozata szerint, csak azért nem nyilatkozik az unió mellett, hogy az által Oláh agitációra alkalmat ne adjon, vagy mint mások állítják ebbeli határozatot Magyarország eljárásától függeszti fel, csak akkor kívánván az unió mellett fellépni, ha Magyarország kiengesztelne mutatja magát.

Excellentiádnak felesleg mondanom, hogy Ő Felségének nyílt fellépése az Unió mellett az oláhok között nem csak lázadást nem okozna, sőt hogy azon hatalomnál fogva, melyet a királyi tekintély e nép között most is bír, talán éppen csak a császár maga az, ki minden tetteleges erőszakot szava által kikerülhet. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy ha az uniót a lehetőségig hozni, ha azt erőszak és vérengzés nélkül keresztül vinni kívánjuk, az csak a király közreműködése által lehetséges.

Nincs sem időm sem helyem, hogy azon okokat fejtssem ki, melyekért én az uniót nem csak hazánkra, de a Monarchia fenállására nézve, a jelen pillanatban életkérdésnek tekintem. Ha Excellentiád lejön (mit szükségesnek tartok) elő fogom adni okadatolt nézeteimet, 's úgy hiszem meg fogom győzni azoknak helyességéről, de el vonatkozva ettől, mi legyen azon egyházból, melynek Excellentiád életét szenteli, ha Erdély Magyarországtól elszakadt.

Sajnos, de tagadhatatlan, hogy mi az intelligentiát illeti, mi Catholicusok Erdélyben nem mérközhetünk a protestánsokkal. A jelen eset, midőn ezt tapasztaljuk, hogy azon egyedek, kiket a Cancellari hivatalra alkalmazatosoknak mondhatnánk, mind a nem Catholicus felekezet hívei, szomorú illusztrációja ezen ténynek. A többség oláh, 's Excellentiád legjobban tudja, mennyire számíthatunk a vallásos unióra, melyről a népnek alig van fogalma; mi legyen a Catholicizmusból, ha az a hatalmas magyar Clerus, ha a Magyarország catholicus majoritására nem támaszkodhatik; 's ámbár Erdélynek elszakadása Magyarországtól teljes meggyőződésem szerint csak az első lépés, mely által annak elszakadása a Monarchiától készítetik elé; nem lesz e az erdélyi püspökségnek 's vele az egész egyházunknak állása megalázott még azon esetben is, ha a kapocs a Monarchiával ideig-óráig feltartatik. — Egyáltalában nem szükséges, hogy Excellentiádnak e lehetőség következeit bővebben magyarázzam, csak azt kell mondanom, hogy csak excellentiád 's püspöktár-

¹⁾ Kelt 1860. november havában, minden más jelzés nélkül. Nov. 20.-án kapta meg Haynald s 2 nap mulva már válaszolt rá, miként a levél szélére szokása szerint feljegyzé.

sainak erélyes fellépése őrizheti meg hazánkat, a birodalmat 's az egyházat e csapástól.

Az erdélyiek, Bécsben a kormánynál el fognak követni mindent az unió mellett, de — nehogy az ellenkező agitációt neveljék, — nem fognak fellépni nyíltan. — Itt Magyarországon fel fognak szólalni a primatiális conferentiánál 's a lapokban az 1848-iki törvények mellett 's amennyiben ennek részét képezi az Unió mellett is, nagy eréllyel fellépni itt sem lehet már azért sem, mert a párt, mely egy unió kérdését előtérbe állítani nem akarja nagy befolyással bír, 's így a keresztülvitel egészen a kormányon fekszik, mely sokkal újabb, sokkal kevesebb támasszal bír az országban, 's valószínűleg kevesebb barátokkal az udvarnál, sem hogy ezen ügyet keresztül vihetné, ha csak azon hatalmas befolyás által nem segítetik, melyet Excellentiád mint hiszem 's melyet a catholicus clerus mint tudom a császára bír. — Ha tehát Excellentiád nézeteimet osztja, jőjjön fel. Szava mind összes papságunkra, mind a conferentiára, mind a Felségre talán eldöntő befolyást gyakorolhat. — Ha másnak írnék, azt mondanám, hogy azon férfiu, ki a nemzetet a legnagyobb csapástól megőrzi, mely azt Erdélynek elszakadása által érné, e nemzet örök hálájára számolhat, hogy Excellentiád semmi által nem szerezheti vissza annyira népszerűségét, melyet annyi tekintetben érdemel, 's melyre egyházunknak Erdélyben szüksége van, — de ha csak napokat töltöttem is társaságában, eléggé ismerem hogy tudjam, miként hasonló tekintetek határozatára befolyást nem gyakorolhatnak, csak kötelesség érzetére hivatkozom tehát, s kérem méltassa figyelmére észrevételeimet, melyek talán hibások lehetnek, de melyeknek nyílt kimondása csak azon őszinte tisztelet követke-
zése, mellyel Excellentiádhoz viseltetem 's mellyel maradok

alázatos szolgálja
Eötvös József.

Haynald e rendkívül érdekes levélre következőkép válaszolt:¹⁾

Méltóságos Bárá Úr!
Megkülömböztetve Tisztelt Uram!

Nagy hálásan kötelezett le engem újra Méltóságod nagybecsű sorai által, a melyekben kifejezett nézetei teljesen megegyeznek tulajdon meggyőződéssel, mert én is — mint katolikus, magyar és az ausztriai magyarok híve — nem óhajthatok egyebet, mint hogy Erdély Magyarországgal az unió kapcsa által kötéssék egybe és így a viszontagságos jövőnek nyugodtan nézhessen eleibe. Ezen meggyőződésnek, jól tudom és érzem én, állásomnál fogva nem szabad a merő theoria terén maradni most, midőn a két testvérhon jövője fölött fog talán nemsokára a kocka elvettetni; hanem bár legyen foganata szavamnak, bár eredménytelenül hangozzék el az — szólni egyházi, hazafiu és alattvalói kötelességem. S ki hat hét előtt egy hasonló fontosságú ügy iránt szóltam ott, hol kellett, ezen kötelességemet is teljesíteni akarom, s már is teljesítettem volna, ha ideglázás bajom már három hete betegágyamon nem tartana, melyből most is csak avégett vergődtem ki, hogy Méltóságodnak nagybecsű soraira feleljek. Orvosom biztat, hogy 8—10 nap alatt annyira kiépülhetek, hogy útra mehessek s akkor sietni is fogok fölrándulni Bécsbe, hogy lelkiismeretemet megnyugtassam. S csak ez lenne indokom, mert a Méltóságod által legnemesebb szándékkal fölemeltt popularitás gyenge mozdonya akaratomnak. Mi virágvasárnap és nagypéntek közti rövid öt nap alatt éppen az ellenkezőre válhatik — ok nélkül, az figyelmet nem érdemel; mi nálunk — a protestáns intolerantia honában — a legjogosabb katolikus működés is mindenkor impopularis lesz. Reformatusaink hatalmasok, katolikusaink szívesen clientaris viszonyba helyezik magukat hozzájuk. Ily viszonyok között kár volna popularitás után esengni; csak hivatalomon és állásomon elkövetett árulás útján juthatnék hozzája, és pedig nagy ár volna oly gyenge portékáért. Inkább is vagyok IX. Piussal, Antonellivel, Lamoriciér-rel impopularis, mint a Szajnamelletti gonosztevővel és a doramelléki rablóval popularis. Eljön az idő (s volt már olyan) midőn — kigyult kedéllyel

¹⁾ Ezen eddig kiadatlan levél közlését Eötvös Loránt báró úr Önnagyméltósága jóindulata tette lehetővé.

vizsgálván a nemzeti művelődés és emelkedés szolgálatjába állított igyekezetemet — a jók és méltányosak megmondják ki voltam, s az ő elismerésük maradandó lesz; pillanatnyi siker és dicsőség vágya nem csiklandja lelkemet. Bocsásson meg, hogy ilyenekkel untatom. A ritka kedvességű személyiség, a gyönyörű jellem iránt, — kitől jöve a felszólítás — tartozom avval, hogy mértéket adjak kezébe, melyet tetteimhez alkalmazhasson.

Sed ut eo redeat, unde digressa est oratio, én mihelyt orvosom megengedi, indulni akarok: bár mielőbb történjék meg; addig is tudatom mindenkiel, kit illet, mi legyen nézetem.

Fölmenet reményilem tisztelhetni Méltóságodat, kinek is tapasztalt úri szívességébe ajánlottan megkülönböztetett tisztelettel vagyok,

Károlyfehérvárott, 1860-ki Szent András hó 22.-kén

Méltóságodnak

alázatos szolgálja

Haynald Lajos.

Közben az oláhok december hóban Nagyszebenben igen népes gyűlést tartottak, ahol Suluc, Saguna és mások heves szónoklatai után elhatározták, hogy a 47 előtti törvényeket fogadják el tárgyalási alapul, kívánván, hogy a román nemzet nyilváníttassék független politikai nemzetiségnek, mindazon törvényeket, melyek a románok jogtalanságait foglalják magukban, örökre törüljék el s kimondták, hogy az unióról hallani sem akarnak. A 48-as törvényeket teljesen mellőzték, mert hisz azokat nélkülök hozták az oláhokról. Megfeledeztek arról, hogy éppen a 48-as törvények voltak azok, melyekre összes jogaikat fektethették volna. Zavar kellett minden áron s ebbe Schmerling is beleegyezett. A forradalom után a reményeiben csalatkozott oláh nemzet szinte testvériesen együtt haladt a magyarsággal, de most egyszerre megbomlott a béke, a magyar és oláh nem értették meg egymást többé. A kedélyek izgatottak kezdtek lenni Erdélyben.

Haynald, ki eddig csendes magányban szemlélte a már-már kitörő vihar előjeleit, nem félemedett meg. 1861. január 6.-án kelt s papjaihoz intézett körlevelében igyekezett a magyar és székely nép aggodalmait eloszlatni, szívébe reményt önteni.¹⁾ »Honunk történetében is egy mindnyájunktól szerencsételtetett új korszaknak küszöbére állítá a fejedlem bölcsesége és igazságszeretete társadalmi létünket, nemzeti életünket azon fejedelmi szózáttal, mellyel az ősi alkotmánynak a haza dicsőítésére, a nemzet emelkedésére, az egyesek és családok boldogítására kiáradó áldásai után sóvárgó népe hő kívánatait teljesítve, évezredes alkotmányunk helyreállítását kimondá.« Erős volt Haynald hite, hogy a magyar őskeresztény vallása az ősi alkotmány véd-szárnya alatt fel fog virágozni, mert élt benne a szilárd meg-

¹⁾ Megjelent a Kolozsvári Közlöny 1861. febr. 12.-én kiadott 25. számában.

győződés, hogy szent István alkotmányának oltalma alatt a katolikus egyház mérsékelni fogja a felzúduló indulatokat, kioltja a nemtelen boszúvágyat, mely a haza fiait egymás ellen lázítja, távolítja a különböző nyelvű és vallású keresztény honpolgárok közt föltűnedező agyarkodást, beoltván a szívekbe a fejedelem iránt való hagyományos hűséget és ezt egybefűzi a hazaszeretet és a nemzeti magasztos célok iránti lelkesültségnek polgári erényeivel. Majd tovább így buzdítja híveit: »Igyekezzünk föntartani a bizodalmat azon férfiak iránt, kik e válságos idő megmérhetetlen fontosságú napjaiban a fejedelemtől fölhíva vannak, az alkotmányos nemzeti élet törvényes alapjára újra beállítani s a fejedelem alkotmányos szándékai és a nemzet alkotmányos kívánságai közt a közvetítői nehéz teendőket végezni; nehogy méltatlan bizalmatlankodás lankassza buzgalmukat magasztos hivatásukban és megghiúsítsa részben vagy egészen az ő s a velők közremunkálásra meghívott s kötelezett hazafiaknak működése sikerét.« Majd még külön figyelmezteti papjait: »Nekünk kötelességünk az egyedül üdvös békés átalakulás érdekében a népet nyugalmas komoly magaviseletre inteni, birni, s a jogosult vagy nem jogosult indulatok minden ferde vagy erőszakos kitörésétől hathatósan visszatartóztatni, mint mely célhoz nem vezet, hanem attól igenis elűtni, nemzeti belátásunk és önmérsékletünk dicsőségét kockáztatni képes lehetne s csak a keresztény szeretet romjain üzhetné egy nemes érzetű és nagylelkű nemzet fiaihoz méltatlan játékát.«

Nyugodtan és Istenbe vetett bizalommal várta Haynald az események fejleményét, mint akkoron a hazának annyi hű fia. Csendre és nyugalomra volt szükség, nehogy a népzaj munkájukban zavarja meg azokat, akik egyedül voltak hivatva az ország alkotmánya visszaállításának nagy művét bevezetni. S bár Haynald körlevele nem téveszti el hatását, mégis mind nagyobb ingerültség kezdett mutatkozni a magyar és székely elem közt, amely bizalmatlanul nézett az értekezlet felé. Schmerling úgy akarta, hogy a szász Szébenben tartsák, Kemény azonban Kolozsvárt ajánlotta, mint amely helyen a meghívottakra a nemzetiségek nyomást nem gyakorolhatnak. Végre is tehát abban egyeztek meg, hogy az értekezlet Gyulafehérvárt nyiljíék meg. Sőt a magyarok nemcsak bizalmatlanok voltak a tárgyalások menete iránt, hanem elkeseredésükben épen semmi jót sem vártak tőle, mert a 39 meghívott közül, Keményt és Mikót be nem szá-

mítva a 23 magyar meghívott közül csak 7 volt 48-as párti, a többiek pedig, 8 szász és ugyanannyi oláh képviselő, nemzetiségük elveinél fogva sejtették, hogy nem áll mögöttük egész Erdély népének nyilatkozata.

Természetes, hogy a gyulafehérvári értekezletre Haynald is kapott meghívót.¹⁾ Evvel új munkatér nyílt meg előtte. Mint magyar főpapot, a politikai közélet terén való megjelenése joggal meg is illette. Ezért beható tanulmány tárgyává tette a Magyarország és Erdély között fennálló viszonyok és az 1848.-iki unió létesülésének történetét. Érintkezésbe lépett Erdély kíváló politikai egyéniségeivel. S miután azon meggyőződésre jutott, hogy az 1848.-iki törvények jogerejéhez kétség nem férhet; hogy az alkotmányos épületnek azokra, mint alapkövekre, emelését a nemzet és a trón érdeke egyaránt követeli: azon eltökéléssel lépett a politikai pályára, hogy a jogfolytonosság elveinek diadalát fogja szellemének erejével és állásának tekintélyével elősegíteni.²⁾

A híressé vált gyulafehérvári értekezlet napja végre elkövetkezett. A kolozsvári urak egy része már február 9.-én érkezett meg, Kemény Ferenc és Mikó Imre pedig 10.-én. Minden tüntetést és fogadást betiltottak. Az erdélyi vallások egyházi és legfőbb világi méltóságai, a politikai notabilitások a püspöki palotában voltak szállva s így azok, akik ez ellen előbb kifogásokat emeltek, Haynald rendkívüli vendégszeretetét élvezhették s napjaikat lelki gyönyört osztó magas körében tölthették, igen kellemesen csalódtak, midőn a konkordatum nyomasztó szelleme helyett, — miként maguk várták — olyan lelkületű főpapot találtak, aki egyformán nyújtá nemes jobbát valamennyinek. Kemény, mivel ő volt az értekezlet elnöke, úgy döntött, hogy a gyűlés ne legyen nyílt, s azért a nagyteremben ülésekről nem kellett gondoskodni. »Kivétel az emberek közt nem tétetődhetik, az oláhok csöndülését akarják megakadályoztatni. Ujság referenseknek féré egy szegletbe asztal és írószerek kívántatnak. Vendégek hívását tökéletesen Excellentiádra bízzák (t. i. az ebédre), a katonai előljárók és a papság tagjait igen óhajtják magok között szemlélni, de tisztviselőséggel nem óhajtható az összejövétel.»³⁾

1) Kemény sajátkezű levele, kelt Bécsben, 1861. jan. 6.-án.

2) Kóhalmi i. m. 55. l.

3) Irja Apor Károly báró királyi táblai elnök Kolozsvárról, 1861. febr. 7.-én.

Február 11.-én gyűltek össze első alkalommal az értekezlet tagjai, azon palotában, mely egykor az erdélyi fejedelmeké volt, ahol Betlen Gábor és I. Rákóczy György felkeléseik zászlaját kibonták, azon teremben, mely Báthory Endre fejedelem elvérzett fejét asztalra tétetni látta. A teremben zöld posztóval letakart hosszú asztal volt elhelyezve. Ehhez ültek le a meghívottak. A magyar, székely és szász már több évszázad óta tanácskoztak együtt, de egy oláhval sem soha. Csak a pesti országgyűlésen, melyen a 48-as törvények népképviseleti rendszere alapján vettek részt és még ezt a jogukat is letagadták amazok semmibe vételével.

A gyűlést Kemény Ferenc nyitotta meg rövid beszéddel, melyben az értekezlet tárgyaül annak véleményezését tűzte ki, hogyan képviseljék magokat egy jövő országgyűlésen a jogos nemzetiségek mellett azon néposztályok, melyek az alkotmányt csak most kapták meg.

E bevezető szavak után rá kellett térni a kérdés tárgyalására. Mindenek szeme és figyelme a következő szónok felé irányult. Apor Károly báró még négy nappal az értekezlet megnyitása előtt értesíté Haynaldot a Kolozsvárt már egybegyűlt magyar urak óhajáról, hogy t. i. igen nagy súlyt és nevezetes hatást remélnének, ha az értekezlet tárgyról ő nyilatkoznék legelőször. E kérdés az egész ország sorsára nézve oly fontos, hogy maga Haynald is természetesnek fogja tartani azon óhajításukat, miszerint az első nyilatkozat tökéletesen és mindenben az unió értelmében történjék, ennél fogva ha ezt hazafias buzgalmától és kegyességétől remélhetik, abban az esetben kéri, hogy ezt a nagy hivatalt vállalja magára.¹⁾

Igy tehát Erdély püspöke kelt föl, kegyeletteljes méltósággal. Arcán az áthatottság, a mélyen érzett igazságnak és az ügy tisztaságának világa sugárzott. Magas szellemmel és megcáfолhatatlan fontosságú argumentumokkal tartá meg minden kebelt nemcsak megható, de elragadó beszédét.²⁾

»Nagyméltóságú Elnök és milyen tisztelt gyűlés! — kezdé Haynald. — Elfogult lélekkel s dobogó szívvel emelem fel szavamat először a politikai téren, mert mélyen érzem, hogy minden szónak, mi ajkunkról elhangzik, fontossága van.« Csakhamar előtört elragadó ékesszólása és fen-

¹⁾ U. o.

²⁾ A Kolozsvárt megjelenő Korunk tudósítója írta a lap 1861. febr. 16. számában.

séges hitvallást tett hazaszeretetről s a dinasztia iránt szívében gyökerező hűségről. Majd kifejté, ha nemzetének nem volna története, alkotmányos életének multja, ha mindezt az u'olsó 12 év megsemmisítette volna, ha a jogfolytonosság nem volna mindenki előtt szent, akkor egészen más véleményben volna. De a birodalom mostani kétes körülményei közt, melyek Ausztia nagyhatalmi állását fenyegetik s miután meg van győződve, hogy a Felség csak oly jogállapot felállításával erősítheti birodalmát, mely népei s országai jogérzetének megfelel, — ha pedig nem ezen jogérzéssel karolnák fel az ügyet, ha nem ebben látnák a pragmatica sanctió sérthetetlenségét, ha a sok veszedelem sem a fejedelmet, sem a hazát nem kényszerítené arra, hogy a törvényesség alapjára meneküljenek, akkor az volna indítványa, hogy bocsássák az értekezlet sajkáját a 12 év óta a hazára nehezült kísérletezés tágas tengerére, a zajos hullámok közt egy szerencsés véletlen talán mégis csak elvezeti a siker kikötőjébe. Azonban miután mindez máskép van, a következő indítvánnyal lép fel. »Miután a szönyegen levő kérdésre törvényünk van, melyhez nekünk ragaszkodni kell..., azt hiszem ezen törvény részletes tárgyalásába nem bocsátkozhatunk. Hanem csak a fejedelem és nemzet iránti ragaszkodással és szeretettel mondjuk ki, miszerint miután e törvény a törvényhozás minden kellékeivel bír, az értekezlet e törvényt törvényesnek tekinti, kérjük meg Ófelségét, tartsa tiszteletben e törvényt s az országgyűlést Magyarországba hívassa egybe. Benne van e törvényben, ami jelen feladatunkat is megoldja, t. i. a magyar országgyűlésnek az unióról szóló VII. törvénycikke s melyet az erdélyi 48-ik országgyűlés I. és II. t. cikke is magáévá tett.« Ezt törvényes módon szentesítették, kihirdették s az erdélyi követek a magyar országgyűlés tagjaivá lettek. Ezután történeti adatokkal igazolja, hogy az unióra való törekvés már a mult században is komoly megfontolások tárgyát képezte és az egyesülés vágya most is meg van. Ezen értekezlet tehát nem veheti revízió alá az unióról hozott törvényt, mert ez csak annak képezi jogát, aki a törvényt alkotta, eltörlésére is csak az bír illetékességgel, aki egyszersmint törvényt hozhat. Ha javításra szorul, az az országgyűlés teendője, melyet törvényes alapon kell összehívni, így tehát sem erre, sem pedig eltörlésére ez illetéktelen értekezleten nem lehet helye. E törvényhez ragaszkodni kell, mert törvény, mert

hittel vannak rá kötelezve, erre kötelezi őket a trónt és nemzetet egyaránt fenyegető veszély, ezt parancsolja a Felség és a Haza iránti hűséges szeretet. Végül reményének ad kifejezést, hogy az értekezlet is ezen értelemben fog nyilatkozni a Felség előtt, aki kimondja, hogy a törvény törvény, ki fogja hirdetni az országgyűlést, oda utasítja Erdély követeit, ahová tartoznak s meg lesz oldva ezen értekezlet tárgya is, hogy a régi jogos nemzetek mellett az alkotmány sáncaiban csak most bevett nemzetek mi módon részesüljenek a képviselőben.¹⁾

Haynald beszéde kiváló hatással volt az értekezlet tagjaira. Ébredezni kezdtek a szunnyadó erők. Haynald után Teleki Domokos gróf szólott és csatlakozását jelenté a szörök indítványához. Ekkor az oláhok köréből felállt Suluc érsek és másfél óráig beszélt oláh nyelven az unióról. Ők is készek elfogadni az uniót, de tekintsék őket nemzetnek s akkor belemennek a 48-as törvények tárgyalásába, mert az ő nemzetiségük nekik drágább, mint maga a szabadság. Utána még Schmidt Konrád, a szászok megbízottja beszélt, elismervén a 48-as törvények jogerejét, készek nyilatkozott nemzete nevében az unió elfogadására is, de csak azon feltétel mellett, ha municipiumait minden centralizáció nélkül megtarthatja. De azért érthetetlen okból még egy külön erdélyi országgyűlés összehívását tartá szükségesnek, amelyen s ez egészen természetes, a szász nemzet lett volna túlsúlyban. Még mások is felszólaltak és mind Haynald indítványát pártolták.

Másnap, február 12.-én folytatták az értekezletet hasonló érdeklődés mellett, melyen kiki saját anyanyelvén szólhatott, s hol már hevesebb szóviták is folytak, Saguna, Suluc ajkain. Annál nagyobb figyelmet keltettek Mikó Imre szavai, aki kijelenté, hogy az egyszer szentesített, de meg nem másított törvénynek sértetlennek kell lennie, s mivel az unióról alkotott 48-as törvény ilyen, tehát éppen olyan kötelező erejű a fejedelemeire, mint az országra nézve. »Ennél fogva nincs egyéb hátra, mint felséges urunkat egész alázattal megkérni, hogy e törvényeinket erejökben, épségökben kegyelmesen megtartva, minket oly módon, mint azok rendelik, a magyarországi közös országgyűlésre meghívani kegyeskedjék.«

Némi vita után szavazásra bocsátották az elhangzott indítványokat. Haynald 27 szavazatot kapott. Egy magyar

¹⁾ Kolozsvári Közlöny 1861. febr. 17.-én megjelent 28. szám leírása után.

meghívott nem vett részt az értekezleten s még három száz is mellette volt.

Elfogadták tehát a 48-as alapot, melyről visszalépni nem lehetett, mely egyformán kötelezte a nemzet minden tagját, a koldustól az uralkodóig. Különben pedig az értekezlet tagjai, noha nagy szellemi villanások tanúi voltak e két nap alatt, a legbarátságosabb hangulatban váltak el, melyet a püspöki palotában adott ebédek alkalmával elhangzott elmés pohárköszöntők emléke is fűszerezett. Suluc érsek legalább Haynaldhoz intézett leveleiben a legnagyobb magasztalás hangján emlékezik meg nemes vendégszeretetről és hódolattal hajolt meg nagy jelleme előtt.

Az értekezlet tagjai elszéledtek és örömhírt vittek az országba. Haynald neve hangzott minden ajkon, őt magasztalták zajos tüntetésekben. A gyulafehérvári oláhok is egy februári napon fáklyásmenetben a Szózatot énekelve vonultak fel a várba, hogy a nagy püspököt politikai magatartásáért üdvözljék. Haynald hatásos beszédet intézett a tömeghez, melyet ezen szavakkal fejezett be: szép hazánkat a Kárpátok láncolata választja ugyan el a kedves testvérhon virányaitól, de azért szíveink egyek. S valamint a fáklyák fénye elűzi az éj sötétét, úgy fogja a hon feletti borulatot elűzni a felséges fejedelem igazsága és bölcs szeretete.

Az erdélyi szászok és oláhok kivételével mindenki meg volt elégedve az értekezlet eredményével. A szászok meg voltak oszolva, Schmidt Konrádra módfelett haragudtak, Conradsheimot pedig, ki az unió mellett szavazott, nemzetük árulójának tartották. Hogy mily állást foglalt el az erdélyi kormányzó, Lichtenstein herceg, mutatja Apor Károlynak Haynaldhoz intézett levele. »L. engem igen jól és bizodalmasan fogadott, szándékosan elé hoztam Excellenciád lelkes, édes, hazafias és loyalis beszédét, egy szó megjegyzést sem tett reá, bizalma annyira ment, hogy B. Kemény Ferenchez írt leveleit nekem felolvasta, azután monda, neki minden törekvése arra megy ki, hogy az átalakulást sietesse és könnyítse; szeretne volna, hogy ha Fejérvárt a nemzetek között kiegyezés jött volna létre, de ez nem történvén, már most sietve kellene az átalakulásnak történni, főleg minekutánna Gaëta is elesett és vagy 600 garibaldista a Dobrucsába kikötött, ezek ha be találnak ütni, ő csak úgy nyomhatja őket vissza, ha háta megett nem lesz feltámadás, ezt

pedig akkor inkább reméli, ha az ország már reorganizálva lesz. Óhajtja, hogy a Magyarok megismerjék, hogy ő semmi akadályokat nem gördített elíbek, hogy ő nem követte Sokcsevics példáját.¹⁾ Az unió melletti tüntetések visszhangra találtak az anyaországban is és nagy lelkesedést idéztek elő. Remélték, hogy Erdély egyesülésének ügye gyors befejezéshez közeledik. Lázasan készültek tehát a pesti országgyűlés követneinek választására s még olyanokat is léptettek fel, akik a forradalom után külföldön kerestek menekvést. Ehhez járult még az egyes megyékben nyilvánuló nyilatkozatok az adómegtagadást illetőleg is. S mindez nagy baj volt.

Bécsben nagy ijedelmet okoztak ez újabb jelenségek. A Felség még 1861. január havában fejezte ki e fölötti fájalmát Szcitovszky primáshoz írt levelében, s bár — úgy mond — meg van győződve a nemzet hűségéről, még sem nézheti nyugodtan az állami rend megbomlására irányuló törekvéseket, amelyek kinövéseit kénytelen lesz a hatalom szigorával is elfojtani. Fájna atyai szívének, ha szándékait félreértenék és neki e komoly rendszabályokhoz kellene fordulnia. Kérte azért a primást, hogy tekintélyével hasson oda, miszerint az ország nyugalma helyreálljon s így a kibékítés ügye mielőbb befejeztessék. A primás ez értelemben írt az ország főpapságához.²⁾ Miután pedig Mikó Imre felterjesztette a gyulafehérvári értekezlet véleményét, melyet nem vártak, a fejedelmet rávették miniszterei, hogy vágja útját e mozgalmaknak, melyek jóra amúgy sem vezethetnek. Így született meg az 1861. február 26.-án a pátens. E nyílt parancs nem lepott meg senkit, hisz folyománya volt az októberi diplomának, de azért a nemzet szép reményeit meg-hiusítja. El volt döntve, hogy a birodalmi tanácsba, illetőleg a követek házába Magyarország 85, Erdély pedig 26 követtel legyen képviselve, nem is szólva az urak házaról, melyben a magyar talajon fejlődött magyar főnemesség még csekélyebb arányban vehetett volna részt.

A februári pátens kitűnő kibúvóul szolgált az erdélyi oláhoknak, hogy most már rendszeres akciót kezdjenek a magyarság s az unió kérdése ellen. Kemény már-már lemondott kancellári méltóságáról, amint azt más hazafi már meg is tette volna. De megmaradt hivatalában, mert az volt a szándéka, mielőtt a kormányzást más kezekbe tenné le,

¹⁾ Nagyszebenből 1861. febr. 25.-én.

²⁾ Kelt Esztergom, 1861. január 27.-én. Eredetije a kalocsai érseki levéltárban.

előbb a főispánokat, királybírákat, főkapitányokat kellett a megyék és székek élére helyezni, a közigazgatást szervezni s egyáltalában mindazt, ami az alkotmányos élethez tartozott, mert hiszen Erdélyben néhány hó óta nem volt sem alkotmányos, sem abszolutisztikus élet. Lichtenstein herceg kormányzó, akinek itt léte immár feleslegessé vált, május közepén elhagyta Erdélyt, melyet az oláhok népes és lázító gyűlései majdnem forradalommal fenyegettek. Kemény a pesti országgyűléstől várt még segílyt, ebbe helyezte egyetlen reményét a kibontakozásra.

Erdélyt nem hitták meg a pesti országgyűlésre. Haynald azonban, a régi joggyakorlatnak megfelelően, megkapta a királyi meghívót a magyar főrendiházba. Haynald és Kunszt régi ismerősüknél, Szántófy Antal lipótvárosi plébánosnál szálltak meg. Az országgyűlésen megjelenván, kezdettől fogva azon feladatot tűzte ki magának, hogy a gyulafehérvári értekezleten kifejtett nézeteinek érvényesítésére fog törekedni. Az országgyűlést Apponyi György országbíró nyitotta meg Budán, de a tárgyalásokat Pesten folytatták. Az alsóházban a felirat miatt vitalkoztak. De azért a főrendiház sem volt tétlen. Mindjárt az előértekezleten felszólalt Haynald és kijelentette, hogy a meg nem hívott Erdély nélkül az országgyűlés nem tekintheti magát kellően megalakított, törvényhozói képességgel felruházott alkotmányos gyülekezetnek, minélfogva sürgette, hogy a főrendiház, minden egyéb tárgyalást megelőzőleg az országgyűlés törvényes kiegészítését, Erdély meghívását, kívánja. És mivel a főrendiház abban állapodott meg, hogy megalakulása után az alsóház fölrati javaslatának tárgyalását fogja napi rendjére kitűzni: Haynald a felirati vita által nyújtott alkalmat ragadta meg, hogy az Erdély közjogi állását illető kérdéseket tüzetesen tárgyalja és alkotmányos igényeit tolmácsolja.¹⁾

Haynald június 17.-én szólalt fel a főrendiházban, azon fényes gyülekezetben, melyet a nemzet bizalma, születés-, érdem s a vallás magasztos volta miatt a legdicsebbé tett e hazában már évszázadok óta. A főrendek figyelemmel hallgatták a legitjabb főpapot, kinek híre már jóval megjelenése előtt bejárta az országot.

Haynald hosszú, másfél óráig tartó beszédében történeti alapra helyezkedett s így bizonyította be Erdélynek Magyarországtól való jogtalan elszakítását s fejtegeté az egye-

¹⁾ Kőhalmi i. m. 58. l.

sülési törekvéseket, melyeknek azonban a bécsi kormány mindig útját tudta állani. Nem meggyőzni akarta a főrendeket, hiszen az unió kérdésében majdnem kivétel nélkül mind egyetértettek, hanem azon indokokat szándékozott előadni, melyek a magas kormányt rábírják, hogy azt, mi egyedül tőle függ, mit egyedül nála és általa lehet elérni, megtevéen, ezen országgyűlést, valamint a többi szent korona részeknek, úgy Erdélynek is, haladéktalan meghívása által, kiegészítse. Egy nagy ellentét áll fenn a nemzet és a kormány között, ennek megszüntetése miatt szükséges tehát, hogy ezen országgyűlés úgy álljon mindenkinek szemei előtt, mint a melynek törvényes egész volta, törvényhozói képessége, törvényeiben kötelező ereje ellen alapos kifogás ne tétethessék. Az oly országgyűlést ugyanis, melyre mindazok, kiknek a 48-as magyar és erdélyi törvények értelmében meghivatniok kellene, meghivatva nincsenek, csonkának tekinti a nemzet, törvényhozói képességgel bírónak el nem ismeri, sem olyannak, mely az annyira óhajtott egyetértést és bizalmat helyreállíthassa. Erdély uniója szentesített törvény, melynek kihirdetésekor kimondták, hogy Erdélyországnak ez volt utolsó külön országgyűlése.

Ezek után sorjába cátolta meg az unió törvénye ellen felhozott ellenvetéseket, melyekkel részint keletkezési módját, elhamarkodottságát, részint pedig kihirdetését támadják, hivatkozván arra is, hogy kötelező ereje azóta már megszűnt. Ama törvényt ugyanis a románokról hozták, de nem róluk nélkülük, mert a törvény megalkotásában a román katolikus püspök, a román főkormányiszéki hivatalnokok is résztvettek, így tehát felesleges a románok áhitozásainak cáfolásával foglalkozni, mint akiknek az unió most sem kell. Megengedi, hogy a 48-as törvényeket más körülmények közt máskép, vagy éppen nem alkották volna, avagy a Felség nem szentesítené, de másrésről bizonyos az is, hogy ama törvények a törvényesség szempontjából emberileg kifogás alá nem esnek. Itt Haynald hosszas tanulmányok alapján ismerteté az erdélyi unió létesítésére irányzott törekvéseket.

Majd fölveti a kérdést: vajjon az erdélyi nem magyar nemzetekre való tekintet visszatarthatja-e a kormányt, Erdélynek Magyarországhoz való feltétlen és haladéktalan visszacsatolásától? Valóban nincs ok rá, — adja meg a választ — mert ezen nemzeteknek csak érdekében feketik az unió. A százszok, románok nemzetiségre s vallásra

egyaránt egyedül állanak Erdélyben, míg ha a Magyarországon lakó németekkel, románokkal egyesülnek s a megfelelő vallásfelekezetekkel szövetkeznek, hatalmasabbak lesznek mint most. A magyar nemzet, ha Erdély Magyarországgal egyesül, nem fogja az ő jogaikat letiporni, az a nemzet, melynek kiváltságos osztálya nyolcszázados kiváltságairól, kizárólagos birtoklási jogáról önként, senkitől sem kényszerítve, emberbaráti nemes lelkesedéssel lemondott, hogy a humanitás és keresztény szeretet vezérelte művelődés szellemében a hon alkotmányának sáncain kívül álló minden polgár részesedjék azon jogokban és képességekben, melyekkel eddig nem birt. Ezek után igazán mondhatta Haynald, hogy azokat, kik nemzeteket eltiporni, nyelvöktől megfosztani, érdekeikben károsítani szeretnek: »nem mi köztünk kell keresni.« Végül azon aggodalmakat osztatja el, hogy Magyarország a vele szorosabban egyesült Erdélyt a dinasztia és birodalom ellenes politika ösvényére fogja magával ragadni. »Én ismerem nemzetem dicső multját, a tanácsban bölcseségét, s harci vitézségét. Oly szövetségeseket talált eddig, s talál jövőre is nemzetünk azon népekben, kik velünk egy birodalmi kapcsolatban élnek, kiknek érdekei ezer utakon találkoznak a mi érdekeinkkel, kikkel háromszáz év óta együtt lakván, megosztottuk velők jó és rossz napjainkat, meg szenvedéseinket és harcainkat, meg a győzelmek babérjait, meg a béke és dicsőség napjait. Azon birodalomnak népeit értem, melynek magvát, súlypontját és főerejét nemzetünk képezi, — mely minket nem nélkülözhet, de melyet mi sem nélkülözhetünk — melyben mi függetlenségünket, önállásunkat legbiztosabban megtarthatjuk, — melyben mi nagyok levén, vele és általa nagyhatalmi jelentőséggel birunk, melyet tehát nem gyengíteni hanem erősíteni, nem elejteni, hanem szilárdan fentartani önmagunk iránti kötelességünk.«

»Miért is az uniót e tekintetben sem tartván veszélyesnek, hanem minden tekintetben trónra, kormányra, honra, s nemzetiségekre nézve hasznosnak, sőt szükségesnek: oda térvén vissza, honnan kiindultam, a magas kormánynál eszközöltetni kívánom, hogy a Magyarhonnal újra történt egyesítendő Erdély, — valamint a többi szentkorona részek is, ezen országgyűlésre haladéktalanul meghivassék. — Mely kívánságomat miután a tisztelt alsóház elé terjesztett, ettől módosítva elfogadott és velünk közölt felírásban kellően

kifejezve látom: az előttünk fekvő feliratot jelen szövegében legfelsőbb helyre felterjesztetni kívánom.«¹⁾

Feszült figyelemmel hallgatták a főrendek a szónokot, zajos helyesléseikkel szakíták meg számos helyen. Haynald volt a nap hőse. Midőn az ülés eloszlott, Szcitovszky, Magyarország biborosprimása, lemenet közben így szólott hozzá: »Jól beszéltél fiam!« mire a püspök lehajolva megcsókolta a primás jobbját.²⁾

A felirat, elfogadtatván az országgyűlés által, nagy megbotránkozást szült a bécsi miniszterek körében, mert a királyt, aki megkoronázva nem volt, csak »Felséges Úr«-nak szólítá. Ezért javasolták a fejedelemnek, hogy ne fogadja el s egy dorgáló irat kíséretében küldessék vissza az országgyűlésnek. Kemény ajánlatára visszaküldték a feliratot kijavítás végett, de megfeddés nélkül. Hogy milyen választ adtak Bécsben a kijavított felíratra, kitűnik Mikó gróf Haynaldhoz intézet leveléből.³⁾

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

Kegyelmes Uram?

Adott ígéretem szerint alkalmat szerzek magamnak, innen távozásom előtt Nagyméltóságodat a dolgok lefolyásáról és jelenlegi állásáról tudósítani. Természetesen nem terjeszkedem ki oly hírek közlésére, melyeket távirtda és sajtó együtt működve sokkal gyorsabban hordanak szét, hogy sem egy postán vánszorgó levél utolérhetné, vagy éppen megelőzhetné, hanem szándékozom inkább azon részletekre, melyek amint mondani szokták — a színfalak meggett történetek, és amelyek tudomására Nagyméltóságod csak később juthatna.

Az országgyűlés felirata a megigazított alakban elfogadtatván, erre a magyar államférfiak két választervet készítettek, — egyet Zsedényi, egyet meg Apponyi és Majláth — ezek közül a közös magyar értekezleten az utóbbi nyert többséget. Ebben ki volt fejezve, hogy Magyarország saját érdekeit az összes osztrák állam érdekétől merőben meg nem különbözteti — a közös érdek megvitatására nézve pedig azon mód volt kilátásba téve, hogy az országgyűlés küldene biztosokat, kik az itten választandó birodalmitanácsi biztosokkal együtt értekezzenek. Ki volt fejezve továbbá, hogy a jus majestaticumok fölötti rendelkezést Ő Felsége magának tartja, — ebből kifolyólag a külügy érdemében kizárólag fog intézkedni, valamint szintén az ennek nyomtatékat adó katonai ügy felett is, meghagyatván e részben az országnak addig is létezett ujoncz megszavazási joga. Ígéret volt téve továbbá a választervben, hogy ha az ország tanujelét adja annak; miként érdekeit az összesállaméitól elkülönözni nem kívánja: biztosíttatik részére a belkormányzat teljes autonómiaja. — Végre felszólíttatik az országgyűlés, hogy mivel az érvényre jutott nemzetiégi kérdések azok megnyugtatója végett, megoldandók: erre nézve *saját integritása és önállósága* épségben tartása mellett célszerűen intézkedni igyekezzenek; minthogy pedig a 48-beli törvényeknek e részbeni revíziója nagy mértékben illeti Erdélyt, tehát a Felső nem lenne idegen, Erdély követéit is a magyar diéta *ad hoc* meghívatni.

¹⁾ Haynald beszéde megjelent a Pesti Hírnökben s különnyomatban is Emich Gusztávnál, Pest, 1861. 36. lapon. A Kolozsvári Közlöny 97.—98. számaiban közlé.

²⁾ Kolozsvári Közlöny 1861. jun. 20.-iki 96. számában.

³⁾ Kelt Récsben 1861. jul. 21.-én. Eredetije a kalocsai érseki könyvtárban.

Ezzel szemben állott a német miniszterek által készített javaslat — mely nem kevesebbet tartalmazott, mint azt, hogy a 48-beli törvények Ferdinánd császár által levén szentesítve, azok, ennek lemondásával érvénytelenekké lettek, továbbá hogy a legfelsőbb kegyelemből adott okt. 20-iki Diploma tartalmán túl terjeszkedni nem lehetvén, az országgyűlés a febr. 26-iki intézmények épségben tartása mellett, ennek korlátai közötti maradásra utasítatik.

E hó 17-én a miniszterek értekezletet tartottak, a miniszterelnök elnöklete alatt, melyben felolvastatván a mindkét részről készített választervek, Vay és Szécheny, az okt. 20-iki Diploma alapját és a febr. 26-iki nyílt parancs tervét el nem hagyó választervre vonatkozólag akként nyilatkoztak, hogy ők ez alapokat nem hagyhatják el, sőt ha meggyőződnének, hogy a Felség e nézeteket osztja, inkább készek lennének hivatalaikat letenni. E szóbeli nyilatkozat belemenvén az értekezlet jegyzőkönyvébe, ő Felsége, egy ugyan azon napon östve csupán az államminiszterrel és miniszterelnökkel tartott tanácskozásban tudásul vevé, és másnap reggel Vay és Szécheny megkapták azon kéziratokat, melyek őket „saját kívánatukra“ elbocsátották, és a melyeknek lételét és tartalmát a többi miniszterek is csak azután tudták meg, miután az illetőknek már kezöknél voltak.

Ez elbocsátás következtében tegnapelőtt Zsedényi és tegnap Szögyényi is beadák lemondásukat; Apponyt még csak az tartja, hogy a felső házban elnökölnie kell, különben ő is, Majláth is követni fogják.

Ezekből már most megítélheti Excellenciád, hogy az erdélyi kancellár és kormányelnök állása is mennyiben tartható, amint értettem ők is csak alkalmat várnak, hogy visszaléphessenek, ami — úgy látszik — nem soká fog várakoztatni magára.

Mit mond mindezekre az országgyűlés, arról még ide semmi bizonyos tudósítás nem érkezett. Én különben holnap indulok innen vissza hazafelé.

Megkülönböztetett mély tisztelettel Nagyméltóságodnak
alázatos szolgálja

Semper idem.

Az országgyűlés erre egy második felirattal felelt, de még fel sem olvasták az alsóházban, Bécsben már el volt határozva az országgyűlés feloszlatása. Gróf Haller Ferenc már másnap, augusztus 22-én Pesten volt a királyi leirattal, akinek utasítása volt, hogy azon esetre, ha az országgyűlés ezen legmagasabb rendelet következtében azonnal fel nem oszlanék, azt katonai erőhatalommal is oszlassa fel. A jog szava elnémult a szuronyok előtt. A királyi leirat megfeddé az országgyűlést honfíui kötelessége teljesítéseért. Az országgyűlés eloszlott, a hazatérő tagokat a nemzet köszönete kísérte vissza magányukba; s az alkotmányosság romjain ismét megjelent a korlátlan hatalom, a birodalom másik felének tapsai közt. Az ország nyugodt volt, — de nem reménytelen.¹⁾

A királyi leiratban Erdély unióját lehetetlenségnek mondták, mert az ellenkezik a szászok és románok érdekeivel. Természetes, hogy az ilyen pártoló s tulajdonképen a nemzetiségeket biztató kijelentések felizgatták az oláhságot. De hogy akarta ez az anyaországgal való egyesülést, midőn ők keletről álmodtak. S a bécsi kormány azt a nagy hibát kö-

¹⁾ A kiegyenlítés okmánytáras története. Pest, 1867. I. füz. 7. l.

vette el, hogy titokban, sőt nyíltan is pártját fogta a vérmes reményű nemzetiségeknek, mindig nagyobb és nagyobb szakadást igyekeztén teremteni Erdély és Magyarország között. Az oláhok gyűléseiken heves kifakadásokkal megijesztették Erdélyt.

Maga Haynald is aggódo szemmel nézett a jövőbe. Apor Károly, ez a nyílt szemű s józan gondolkodású hazafi, vigasztalni szeretné s így ír hozzá: »Én gyenge belátásom szerint, ha elég okossággal és türelemmel járunk el, mindennek békés kimenetelét látom; a ki minduntalan hatalmára támaszkodik, azzal boldogítani, egyeztetni, békíteni akar, annak sorsa nem irigylendő, mert végre ki fogy erejéből, leginkább fogy pedig ki, ha kiállunk utjából, és semmi okot nem szolgáltatunk arra, hogy ellenünk hatalmával élhessen, legyünk csendesen, beszéljünk keveset és maradjunk régi határozataink mellett, végre is nem nekünk gyűl meg a bajunk. Reánk úgy tetszik most kerül a sor, bajosan fogunk egybe gyűlhetni, az az általános nézet, ne hogy a kisebbség óvása a többség határozatát meg semmisítse, és ha be is gyűlünk, csak azért tesszük, hogy kifejezzük, miszerint nincs együtt helyünk itt és azzal széllyel megyünk; lesz-e osztán birodalmi tanácsba való választás, még nagy kérdés, mert amíg ez elkövetkezne, addig még Bécsbe is más szél fúhat, az adressvita úgylátszik kellemetlen hatást gyakorol.«¹⁾

Bécsben jól ismerték a gyulafehérvári értekezlet és a magyar országgyűlés véleményét Erdély ügyét illetőleg, mindezek ellenére az erdélyi külön országgyűlés november 4.-ére egy 1861. szeptember 19.-én kelt császári irattal egybehivatott. Kemény kancellári állásáról szeptember végén lemondott. Mikó guberniumi elnök a kormányshék október 3.-án tartott ülésén terjesztette tárgyalás alá a leiratot. A kormányshék három napon keresztül tanácskozott az országgyűlésnek császári leirattal való összehívása érdekében. A 12 tanácsos közül heten, mind magyarok, az összehívás ellen, míg öten, oláhok meg szászok, az összehívás mellett nyilatkoztak. Hevesebb vitára csak Schmidt Konrád főkormányshéki tanácsos kijelentése adott alkalmat, midőn kijelenté, hogy az októberi diploma és februári pátens alapjairól le nem térhetni, annál is inkább, mivel az 1849.-iki forradalom leküzdése következtében a magyar alkotmány megszűnt létezni és a történeti jog helyébe az erőszak joga lépett. Haynald

¹⁾ Kelt Marosvásárhelyt, 1861. aug. 31.-én.

fölpattant helyéről s rögtönzött beszédében szabatosan és higgadtan felelt meg a szász tanácsosnak.

Olyan országban, mely törvényeihez, az alkotmányos alapelvekhez és a történeti joghoz bensőséggel ragaszkodik, alig lehet veszedelmesebbet tanácsolni, mint a történeti jog alapjáról való letérést. Evvel feladták az összes biztosítókat, melyeket a jogfolytonosság az uralkodó trónjának és a nemzet jogainak nyújt. Nem állítható fel veszedelmesebb tétel mint az, hogy a forradalom leküzdése a magyar alkotmány enyészését vonta maga után. Mert valaminek azon esetben, ha az osztrák haderőt 1849-ben leverték volna, a dinasztia jogai el nem enyésznek, — úgy a magyar hadak leveretése sem hozhatott a nemzet jogaira enyészetet. Ha a februári pátenst visszavonják, az ország meg van nyerve, de előbb nem. Ezért az erdélyi országgyűlés összehívása törvénytelen s Haynald azt javasolta, hogy a főkormányzók a Felsőházhoz benyújtott felterjesztésében az egybehívandó országgyűlés iránt célba vett intézkedések megszüntetését sürgesse.¹⁾

Haynald indítványa szavazattöbbséget nyert s több sűrűn írt ívben meg is fogalmazták és Bécsbe küldték Schmidt tanácsos a gyűlésből a távirda hivatalhoz szaladt, hogy Schmerlinggel beszéde kivonatát és a tanácskozás állását tudassa. Külön felterjesztést intézett a miniszterhez, valamint az oláhok is; Suluc érsek pedig nov. 10.-én személyesen nyújtott át a Felsőháznak egy terjedelmes óvást a kormányzók ellen, melyben ennek felterjesztését egyenesen úgy nevezte, hogy az nem egyéb, mint nyilvános felhívás az ellenszegülésre, nem vevén észre, hogy épen az ő nyilatkozatában volt meg a forradalmi hang.

Mindezen események Bécsben leverőleg hatottak. Csak nem tudták megtörni az elnyomott nemzet erejét és alkotmányos érzületét. A miniszterek tanácstalanul álltak a helyzettel szemben s az erdélyi főkormányzók felterjesztésére hosszú ideig nem adtak választ. »Valóban kívánatos ez a késedelem, — írja Apor Haynaldnak, — bár egészen késne el, mert Erdély nincs azon állapotban, hogy most országosan tanácskozzék; a nemzetiségek napról-napra feszültebben nézik egymást, a kitörés elkerülhetetlen lesz, ha az ellenséges indulatok egy országos gyűlésben kifejezést nyernek; ezt elkerülni a kormánynak is érdekében áll.«²⁾

¹⁾ Kőhalmi i. m. 61. l.

²⁾ Kelt Marosvásárhelyt, 1861. nov. 5.-én.

Ámde a hamu alatt veszedelmes tűz lappangott. A Schmerling kormány ostromlott várnak tekinté Magyarországot s mindenekelőtt annak külső erősségét, Erdélyt igyekezett megvenni. Mivel az erdélyi főkormánysház többszörös sürgetésre sem készítette el az országgyűlésre szükséges előmunkálatokat, hivatkozván ennek törvényteleniségére s mivel látták Bécsben, hogy a gubernium lelke Haynald, az erdélyi püspök, elejtették az erdélyi országgyűlés gondolatát s arra törekedtek, hogy Haynaldot megnyerjék, avagy ha kell, meg is félemlítsék.

Erdélyi főkancellárrá Nádasdy Ferenc gróf miniszter neveztetett ki, aki Schmerlingnek mindenben kezére járt. A nemzet érezte, hogy ilyen kancellárja még nem volt, hogy a rossz elérte tetőfokát, melyen túl a jobb élet kezdődik, s nem részesíté azon megtiszteltetésben, hogy gyűljön. Ez a Nádasdy levelet intézett Haynaldhoz, hogy a gubernium kolozsvári ülésén tett nyilatkozatait nem tudja megegyeztetni az ő általánosan ismert hűségével, valamint azon, az elődei által is mindig tanúsított törekvésével, hogy Ő Felségét az ország és lakói javára célzó szándékai megvalósításában buzgón támogassa. Felvilágosítás végett utazzék Bécsbe, mert, miként a kancellár igen udvarias levele végéhez komolyan biggyeszté, ezáltal meg fogja előzni eshetőleges megidéztetését, mely rá nézve nem igen lesz kellemes.¹⁾ Haynaldnak november 18.-án kézbesítették a miniszter levelét s 22.-én már Bécsben volt. Nem féltette püspökségét, bátran nézett szembe az ellenséggel.

Két nap mulva terjedelmes emlékiratot nyújtott át a miniszternek, melyhez a főkormánysház tanácsülésében tett s az épen Bécsben időző Mikó által hitelesített nyilatkozatát is közölte. Az emlékiratban kifejtette nézeteit a felforgó alkotmányos nézetekről s igyekezett magát a hűtlenség vádjá alól tisztázni. Az októberi diploma kibocsátása előtt — úgymond — imádkoztak a királyért, ünnepeit megülték s az iránta való hűséget prédikálták a szószekekről, de mióta az alkotmányosság sorompóit megnyitotta, kötelessége, hogy ugyanolyan lojalitással lépjen az új térre, amint ez a gyulafehérvári értekezleten és pesti országgyűlésen tartott beszédeiből ki is tűnik. Igaz, hogy a kormánnyal összeütközésbe jutott, mert ennek politikáját nem tart-

¹⁾ Sajnos, hogy Nádasdy levelezését hosszas keresés dacára sem tudtuk megtalálni Haynald iratai közt.

hatja az ország és a trón érdekeivel megegyeztetetőknek. Végül megjegyzé, hogy mint főpap nem váltóztathatja meggyőződését a tűnő-múló minisztériumok váltakozó elveivel. A Felség azt kívánja, hogy az ország főpapjai becsülettel szolgálják, ezért: »esküvel szentesített kötelességemhez képest, Uralkodóm igaz barátainak barátja, ellenségeinek ellensége leszek végső lehelletemig.« — Nádasdy személyesen is találkozván Haynaldal, sem érveivel, sem ígéreteivel, még kevésbé pedig fenyegetéseivel volt képes a rettenthetetlen főpapot elvei föladására bírni. Haynald kijelenté, hogy amíg jelen állását elfoglalja, lelkiismerete sugallata szerint teljesíti kötelességeit; de amennyiben uralkodója bizalmát elvesztette volna, kész bármikor püspöki székéről lemondani és a magánéletbe visszavonulni.¹⁾

Haynald után Mikóra került a sor. Mivel pedig határozott felszólításra sem akart meggyőződésével ellenkező nézetek szolgálatába szegődni, nov. 24.-én beadta lemondását. Haynaldhoz intézett búcsúlevelében többek között így írt: »Rövid vala együtt szolgálatunk ideje; de arra elég, hogy én nagyméltóságodban a magyar alkotmánynak egy rendületlen jellemű bajnokát ismerjem meg és tiszteljem. Én részemről azon küzdelmek napjaira, melyeket hazánk szent igazaiért egy téren vívtunk, mindig örömmel fogok emlékezni. S ez emlékezet sugáriban a Nagyméltóságod neve kétségkívül első helyen fog mindenkor ragyogni. Nagyméltóságod egy nagy és erős vallás főpásztorához illő bátorsággal védte az alkotmány ügyét. Adja az ég, hogy a mint most a haza, úgy egykor a fejedelem is, jól felfogott érdekében méltányolja a halhatatlan érdemeket.« Így hajtá meg az elismerés zászlaját Haynald előtt a református Mikó.²⁾

Utódjául Folliot de Crenneville Lajos gróf altábornagy neveztetett ki.³⁾ Katona ember s nem politikus. Most már nem állt magyar ember Erdély kormánya élén, hisz' Nádasdyt sem tartották annak. A főispánok, magyar hivatalnokok egymásután hagyták oda állásaikat. Elmondhatjuk tehát, hogy Nádasdy volt a Generális, Crenneville a vakon engedelmeskedő Oberst és Erdély a Regiment.

Ami ezután következett, azt provizóriumnak nevezi a

¹⁾ Kőhalmi i. m. 61–63. l.

²⁾ U. o. 63. l.

³⁾ Miként Cserei Farkas kormányzéki tanácsos Haynaldot Kolozsvárról 1861. nov. 30.-án sietve értesíté.

magyar történelem. Az erdélyi kormányzék kihirdette a hat udvari kancelláriai rendeletet, de felírtak az uralkodóhoz, hogy változtassa meg akaratát. Az erdélyi magyarság ereje ellankadt. Találón írja Apor báró Haynaldnak: »Amit Bécsbe létünk alatt hazánkról el hárintani igyekvénk, az lassanként szülemedik; ha reményünk nem lenne, hogy e szülemény élve bajosan fog világot látni, úgy fájdalmas volna az egésznek letolyását végig nézni, de így csak el nézzük valahogy, néha mosolygunk is hozzá, és sajnáljuk azon derék urat, ki eszközül használva voltaképen azt sem tudja, kinek szolgál.¹⁾ Nagy szerencse, hogy egy ily becsületes és egyenes lelkű emberre esett a választás, így talán ki úszunk baj nélkül, csak aztán okulnánk és ne szalasztanók el újból a kedvező alkalmat kibékülni a maga rendén Azzal, ki egyedül biztosíthatja a mi jövődönket, s a miénkkel a magájét is.«²⁾

Az 1861. esztendő, melyhez annyi reménységet fűztek, szomorúan hanyatlott le Erdély bércei fölött. Haynald hiába várta benyújtott emlékiratának elintézését. Csak 1862. ápr. 14.-én adta meg reá Nádasdy gróf a választ, hangsúlyozván előbbi levele tartalmát, azon kijelentéssel, hogy elvárják tőle, miszerint a jövőben a Felség kormányának intézkedéseit buzgón fogja támogatni, amint ez minden állampolgárnak, különösen főpapnak és kormányzékki tanácsosnak szoros kötelessége. Haynald miheztartás végett e rendreutasító iratot közölte káptalanával. A káptalan eloszlatta püspökének aggodalmait. Épen oly hűséggel viseltetett a fejedelem iránt, mint nagynevű elődei s mivel ő is azon meggyőződést osztja, hogy a trón és haza érdekeinek legerősebb védőfalait a törvény tisztelete és a történeti jogok megóvása képezi, miért is politikai eljárását úgy lényegében, mint formájában helyesnek tartja. — Haynald ezenkívül a bécsi nuncius útján a római Szentszék ítélete alá bocsátotta magatartása megbírálását. Emlékiratban fejté ki helyzetét, a béke érdekében felajánlá lemondását is, de a Szentszék ezen belpolitikai ügyben tartózkodott állást foglalni s Haynald felterjesztésére hivatalos válasz nem érkezett.³⁾

* * *

Bármilyen erős is az emberi lélek, heves szellemi csaták után szívesen keres a magányban csendes nyugovót

¹⁾ Crenneville-t érti, aki elég jóindulattal viseltetett a magyarság iránt; elnöki székét is magyar beszéddel foglalta el.

²⁾ Kelt Marosvásárhelyt 1862. január 9.-én.

³⁾ Kőhalmi i. m. 64. l.

Haynald látta, hogy a provizórium idején nem nyílik számára cselekvési tér, oda fordítá tehát tekintetét, ahol apostoli lelke igaz megértésre talál. Ama nagy szellemi mozgalmak, melyek a hitetlenség, az áltudomány és a cselszövő politika által vert rabbilincsekbe akarták szorítani az Egyházat, gyors cselekvésre bírták azokat, kiknek kezébe az egész világra elterjedő római egyház vezetése, terjesztése volt letéve. A legtávolabbi országok püspökei gyors egymásutánban keresték a Szentszékkal való legközvetlenebb összeköttetést, személyesen jöttek Rómába. Egyes ünnepi alkalmakkor nagy számban gyűltek össze szent Péter utódja körül, így 1862-ben, a japán vértanúk kanonizációja alkalmával.

Ez alkalommal Rómában főpapi bizottmány alakult egy felirat tervezése végett, melyet a világ minden részéről egybegyűlt püspökök a pápa elé akartak terjeszteni. A bizottmány elnöke Wiseman bíboros volt s alakításánál figyelemmel voltak a különböző tartományokra. Ausztriát Haynald és a velencei pátriárka képviselték. Nem bizottmányiak igen keveset tudtak meg abból, ami a tanácskozás folyama alatt történt. De Lönhart kanonok, Haynald római útjában kísérője, annyit mégis hallott, hogy fényes ékesszólása által a bizottmány figyelmét nagy mértékben vonta magára s hogy Dupanloup, az orleansi püspök, mindenütt kiváló elismeréssel szól róla.

A bizottmányi gyűléseket Aetieri Lajos bíboros, római herceg s volt római nuncius palotájában tarták, aki minden vasárnap és szerdán délelőtti 10 órától délutáni két óráig a püspökök részére megnyitotta pompás termeit. Itt találkozott Haynald a katolikus világ szellemi vezéreivel; ide volt járatos Marilley, a hires-neves freiburgi püspök, Perrone jezsuita, a dogmatica tanára, Beckx jezsuita generális, Wiseman bíboros, a Fabiola halhatatlan írója, Venillot a francia hirlapirodalom legnagyobb mestere, Dupanloup, Franciaország egyik legszellemesebb főpásztora. Haynald folyékony francia beszédével a bizalom és szeretet jeleit váltá ki idegenajkú püspöktársai lelkéből.

Május 31.-én a bizottmány délelőtti 11 órától délután 3-ig ülésezett. A tárgy fontossága mélyen beható tanácskozást igényelt. Egy francia főpap mondá Lönhartnak, aki püspökére Aetieri termeiben várakozott, hogy Wiseman bíboros kiváló előszeretettel emeli ki azon szerencsés tapintatú tevékenységet, melyet Haynald az ülésekben kifejtett. Ez

alkalommal a tanácskozásokból csak annyi szivárgott ki, hogy két felirat terve feküdt a bizottmány előtt, az egyiknek szerzője Wiseman, a másiké pedig Dupanloup volt. Miután egyik terv sem találkozott általános helyesléssel, hosszas vita után abban állapodtak meg, hogy a Szentatyához intézendő nyilatkozat alapján Wiseman terve fogadtassék el oly módon, hogy Dupanloup munkájából a legfontosabb részt iktassák belé s így Wiseman terve új alakba öntessék; e célból titkos szavazással öt tagból áll bizottmányt választottak.

E kisebb bizottságba Haynaldot is megválasztották, azon erélye és szerencsés tapintata elismeréseül, mellyel a bizottmányi üléseken az anyaszentegyház szabadságát és érdekeit, az apostoli szentszéknek történeti jogait és az isteni gondviselésnek különös tanácsából eredt, európai szerződések által szentesített világi fejedelemségét védte, a bizottmányi munkálatok óhajtott megoldásához közreműködött.

Ezen kisebb bizottmányban is Haynald keze vezette a szerkesztői tollat. Visszavonult lakására, látogatókat sem fogadott, hogy megbízatásának eleget tehessen. A tervezet átjavítása minden idejét igénybe vette s késő éjfélig ült íróasztalánál. Junius 6.-án már készen állt a felirat s a Rómába özönlő bíborosok, egyházfők a Palazzo Doriában megkezdtek az aláírást, mely még délután is tartott. A feliratot június 9.-én nyújtották át IX. Pius pápának a konsztorium alkalmával, melyen minden, akkor Rómában tartózkodó püspök részt vett. A hódoló nyilatkozatot Mattei kardinális olvasta fel. Az egész főpásztori kar ebédre a pápa vendége volt. Haynald meghívó jegyén a 151. szám állott, mert a szeniorátust szigorúan betartották. Ebéd alatt több főpap háláját fejezte ki Haynaldnak különösen némely paszszusnak a hódolati nyilatkozatból általa eszközölt kihagyásáért. Ebéd után a magas vendégek a pápai kertbe mentek, hol Ő szentségével sokáig kedélyesen társalogtak. Haynald vallomása szerint, soha életében oly megragadó látványt nem tapasztalt, mint ezen magas puszpáng bokrokkal díszes kertben összecsoportosult püspöki kart, bíbor, violaszín, fekete, szürkés ruhájában.¹⁾

Különben Haynald kétszer volt külön kihallgatáson a pápánál s Antonelli bíboros államtitkárnál, akikkel egyház-

¹⁾ Lönhart F. Olasz úti jegyzetei. Gyulafehérvári füzetek, 1862. II. kt. 195, 202—203, 206, 213. s 222. lapjairól egybeállítva.

megyéje s személyes ügyeit megbeszélte. Szabad idejében Róma környékén tett sétákat s nemes szenvedélye egyszer a Colosseum meredek omladékaira is fel csalta botanizálni. Kellemes perceket töltött Liszt Ferencnél. Egy alkalommal, június 7.-én, több főpap, világi nagyság s híres művészek jöttek össze a zongora királynál. »Liszt négy darabot játszott, a másodikat különösen kegyelmes urunk kedvéért, — ez magyar csárdás vala, mely majd mint az őszi lombokon kesergő szellők fuvolája, majd mint a harc mennydörgéseit utánzó vészek zongorája, mondhatnám átszellemülten és oly remekül hangzott, hogy hallatára a jelen volt franciák lelkesült tapsokban törtek ki, a harmadik darab, imádságra indító gyönyörű Ave Maria, a negyedik Beethoven műve volt, melyet a (jelenlevő) P. Hermann szakértő nyilatkozata szerint, úgy mint Liszt, soha senki sem játszott és alkalmasint játszani soha sem fog. Ezen alkalommal Liszt önként ajánlkozott Ő Excellentiájának, hogy ha Erdélyben valamikor nagyobb egyházi ünnepélyt tartand, arra zenedarabot fog írni és előadását személyesen vezetni örömet kész leend.«¹⁾

Haynald június 24.-én, mintegy öt heti tartózkodás után elhagyta Rómát. Útja a tengeren át Marseille, Lyon, Genf, Ulm, Augsburg, München s Bécsen keresztül vezetett vissza Erdélybe.

Magával hozta a pápa ajándékát: egy nagy ezüst érmet, Theiner három kötetből álló nagy Codex diplomaticusát és a világban élő kath. püspökök és hívek által felterjesztett hódolati nyilatkozatoknak addig 7 kötetben megjelent gyűjteményét.

De magával hozta a római Senatus negyedréte hártján írt, díszesen bekötött és ezüst tokban levő veres pecsétű okmányát,²⁾ mely őt a római polgárok sorába emelte s fényes nevét azon méltósággal tisztelte meg, melyre a nemzetek Apostola is büszkén hivatkozhatott. Csodálatos találkozása a véletlennek! Haynald mint római polgár tért vissza Erdélybe.

* * *

Midőn Haynald Rómából visszatért, ismét egyházmegyéjének szentelte erőit. Tovább rendezgette iskolái ügyeit, gondozta szegényeit, gyarapította kórházait.

¹⁾ Irja Lönhart u. o. 114—115. l.

²⁾ 1862. május 24.-én kiállított eredetije a kalocsai érseki levéltárban.

A politikai látóhatár borús volt ugyan, de viharos jelek még nem mutatkoztak, csak 1863. elején. A bécsi birodalmi tanács ugyanis 20 havi működés után bezárult, újbóli megnyitása ismét küszöbön állt és sem Magyarország, sem pedig Erdély nem képviseltette magát benne. Nádasdy fő-kancellár tehát új kísérletet akart tenni Erdély megpuhítására. 1863. január 31.-én levelet intézett Haynaldhoz, melyben közölte vele, hogy az erdélyi országgyűlés összehívása ügyében előterjesztéssel akar járulni a Felség elé. Erre őt is meg kellene hívni. Ha azonban előbb kifejtett elveihez még most is ragaszkodik, nem hozhatja javaslatba meghívását, mert kiváló szellemi tulajdonságainál és szónoklata hatalmánál fogva az országgyűlés tagjaira nagy hatást gyakorolhatna. Ezért azon kérdést intézi hozzá, vajjon számíthat-e a kormány az ő tevékeny közreműködésére, hogy Erdély államjogi viszonyai az októberi és februári diplomák alapján szabályoztassanak s Erdély a birodalmi gyűlésben képviselve legyen?

Haynald ismét káptalanától kért tanácsot s hosszú megfontolás után csak február 26.-án adta meg a választ Nádasdy gróf levelére. Bécsbe utazván, tiltakozott az ellen, hogy loyaltását bárki is kétségbe vonja és nem tartja megengedhetőnek, hogy olynemű vizsgálatnak vesse alá magát, mely hűsége fölött döntsön. Mert ha az előleges kikérdezésnek és az országgyűlésre való feltételes meghívásnak ezen rendszere általánosan érvényesíttetnék, az országgyűlés pártgyülekezetté süllyedne; abban ugyanis a vélemény szabad nyilvánítása, a sikeres országgyűlési tárgyalások és a jogérvényes törvényhozás ezen mellözhetetlen föltétele, ki volna zárva.¹⁾

Ekkor már a szász egyetemi gyűlés is az erdélyi külön országgyűlés mellett nyilatkozott s hajlandó volt a birodalmi tanácsba követeket küldeni. Nádasdy oda volt boldogságában, azt hitte, az oláhokkal nem lesz baj, de a magyarokat le kell gyűrni. Kapóra jött neki az erdélyi vasut ügye. Ez a magyarság érdekében állott s Mikó vezetésével küldöttség ment Bécsbe. A Felség hajlandó volt őket fogadni, de Nádasdy kivitte a fejedelemnél, hogy az erdélyi vasut építése fejében követelni fogja tőlük, hogy vonuljanak be a birodalmi gyűlésbe. A küldöttség ezt megtudta és Nádasdynál a kihallgatás elnapolását kérték, mert,

¹⁾ Kőhalmi i. m. 65.

ügymond, az otthoniakkal kellene emiatt tárgyalni. Ez csak ürügy volt, mert ha Bécszet egyszer elhagyták, soha oda vissza nem térnek. Csak a Felség vethetett véget ezen játéknak, kijelentvén Nádasdynak, hogy ő erőszakkal nem szokott küldöttségeket elfogadni. Mikó és társai tehát visszatértek Erdélybe.

Ezen két legújabb esemény sok erdélyi hazafi keblét tölté el vészek sejtelmével. Leghűbb kifejezője ennek Apor bárónak Haynaldhoz intézett levele:

Kegyelmes Uram!

Bizonyos forrásból értesülvén, hogy Excellentiád még 10 napig Bécsbe mulat, nem álhatom meg, hogy bár egy percre Excellentiádhoz be ne toppanjak.

A küldöttség eljárása engem a legnagyobb aggodalomba ejtett, ugyan abban egy pár tagnak részvéte arról biztosít, hogy lépéseit nem a Bethlen János-féle politika vezette, azonban mégis kétségkednem kell, mert ha a körülmények szövénnyét nem is gyaníthatom, a szakítást már csak azért is jó eredményűnek nem képzelhetem, mivel némely eddig még fennálló tekintetek már most éppen mellőztetni fognak. Én megvallom, soha azt hazafiságnak nem tartottam, ha az ember magát lehetetlenné teszi; az indulatosság, az eredménynek előre való helyes meg nem fontolása ép oly bűnünk kezd lenni, mint az egyenetlenség... mindenben elleneinknek hasznára dolgoztunk, az ő politikájok következménye a mienknek, fegyvereik ellenünk legfőképen azok, melyeket kezeikbe adtunk, meg hagytuk magunkat mindenben előzni, ez már most az ő előnyök... Kegyelmes Uram! én a jelen helyzetet felfogni nem vagyok képes, oly korlátolt látköröm, tudom, hogy Excellentiád a magának bölcs megfontolás után kitűzött céljától semmi tekintetek által elvonatni nem engedi, maga tájékoztatására pedig oly tágas látkörrel bír, mint talán senki ezen nevezetes percekben, csak egyért esedezem, ne hadja el ezen szegény árva országot, és az abban egy kétes jövődönnek elibe néző több százezer híveit, ha Isten is úgy akarja, a bekövetkezendő megpróbáltatás valószínű fogja azt, a mit a rögeszmékben ámulók el hinni nem akartak, mert a végén is Deus disponit.

Excellentiádnak

mélyen tisztelő szolgálja híve
Apor Károly

Mvásárhelyt 22/2 863.

Hogy volt mitől tartani, azt a mind inkább összekúszalódó viszonyok igazolták is. Április 20.-án nagy oláh gyűlést tartottak Szebenben. Elhatározták, hogy a Reichsrathba bemennek s követelték Erdélynek nemzetiségek szerint való felosztását és még sok más nekik kedves dolgot. Saguna vezetése alatt nagyobb küldöttség járult a Felség elé. A Felség fogadta őket. — Valóban megfoghatatlan, — írja Apor Haynaldnak — hogy a mi lovagias, lelke legbensőbb motczanataíig nemes gondolkodású Urunk nevét, miként használhatják fel így eszközül... szomorú betekintést nyújt az ügyek menetelére, melyet nem az vezet, kinek nevét felhasználják, hanem a hatalomba csipeszkedők, kiket lerázni bajos, mint a bojtortjánt, és kik megint addig lesznek a felszínen míg önsúlyok alatt fognak elmerülni, ennek bekövet-

kezését csak rendkívüli események hozhatják elő. Igen szomorú kilátás!*

Nádasdy ezek után érkezettnek látta az időt az erdélyi országgyűlés megnyitására. Július elejére hirdettetett ki. Már az oláh gyűlés után sem vártak az országgyűléstől valamit. Mert, ha törvényes alapon hívják is egybe, az oláhok ezt nem fogják elfogadni. Csak felfordulás és zűrzavar lesz belőle.¹⁾ A megejtett választásokon a magyarság kisebbségben maradt.

Az erdélyi országgyűlést Crenneville nyitotta meg mint királyi biztos, aki magyar díszruhában jelent meg. Ő olvasta fel a trónbeszédet, németül, magyarul, oláhul. A magyar felolvasást el is hagyhatta volna, mert a magyar képviselők elhatározták, hogy még csak a megnyitásra sem mennek el. De azért Szebenben maradtak s Mikes Benedek gróf szállásán tanácskoztak. Egy nyilatkozatot szerkesztettek július 22.-én, melyben a szentesített törvényekre hivatkozva kimaradásukat akarták igazolni a Felségnél. A felterjesztést Haynaldal egyetemben 51-en írták alá, mielőbb még Haynald s mások indítványára a keményebb kifejezéseket kissé simították s így békés színt adtak neki, anélkül, hogy jogaikról lemondtak volna.²⁾ Egyben a királyi biztostól bűcsút vettek és elszéledtek. A felíratat Mikó és Kemény Bécsbe mentek az uralkodóhoz. A kihallgatás nagyon rövid ideig tartott. A Felség az iratot át sem vette, hanem Nádasdyhoz utasítá őket. Haynald, aki szintén meg volt bízva a felírat átnyújtásával, Bécsbe sem ment, mert kéz alatt intést kapott, hogy sem a fejedelem, sem a miniszterek nem fogják fogadni. Ez egyenértékű volt a kegyvesztéssel.

Az eltávozott képviselők helyét betöltendő Groisz országgyűlési elnök új választásokat rendelt, de csekély kivétellel a közbizalom ismét csak a régieket választotta meg. Haynaldot Erzsébetváros augusztus 14.-én egyik képviselőjének választotta meg, de ő nem fogadta el.³⁾

Crenneville, valószínűleg Nádasdy támogatása mellett, dülőre akarta vinni a dolgot s augusztus 29.-én felszólította Haynaldot, hogy azon négy egyházi férfit és több tanítót, kik a követválasztásoknál »politikai agitációt« üztek, azonnal mozdítsa el helyéről. Amennyiben pedig a gyulafehérvári

¹⁾ Irja Apór Haynaldnak 1863. május 4.-én Marosvásárhelyről.

²⁾ Megjelent: A kiegyenlítés története. Pest 1867. I. füz. 63–73. l.

³⁾ A választási igazolvány s Haynald válaszában sajtátkező fogalmazványa a gyulafehérvári püspöki levéltárban.

gimnázium igazgatója négy hét alatt el nem távozik, az iskolát be fogja zárni. Haynald azonban nem ijedt meg a fenyegetésekre. Bizonyítékokat kívánt. Crenneville a saját meggyőződésére hivatkozott. Haynald erre kijelenté, hogy meggyőződését tiszteletben tartja, de papjaival szemben követendő eljárásnál zsinórmértékül nem használhatja.

A katasztrófa küszöbön állt. Néhány hét múlva felszólítás érkezett Haynaldhoz, hogy miután ismételten késznek nyilatkozott püspöki székétől megválni, lemondását nyújtsa be. December közepén Bécsbe utazott s a nunciussal való előzetes tárgyalás után átadta Thun vallás- és közoktatásügyi miniszternek a lemondás tervezetét. Thun ezt nem fogadta el, nem lévén vele megelégedve, sajátkezüleg fogalmazott meg egy másikat, melyet a személyes nagyrabecsülés és rokonszenv hangján írt magánlevél kíséretében küldött át a főpapnak. Azonban Haynald azt nem fogadta el és változtatlanul fönntartotta saját szerkezetét, melyet az 1863. esztendő utolsó napján írt alá.¹⁾

Igy fejeződött be a dicsőségesen neki induló pálya, mely az apostoli buzgalom, nagy emberszeretet s a hazafias önfeláldozás koszorúját fonta Erdély püspöke homlokára.

Haynald megszakítja ezáltal politikai működését, meg Erdély nagyjaival folytatott levelezését. Ami ideje maradt, saját ügyeinek s az egyházmegyéjének rendezésére fordította, hogy mikor terhes feladatától megszabadítták, könnyű legyen utódjának azon úton haladni, melyet neki kellett megtörnie. A nap leáldozóban volt, de halvány fénye is sok százezer-szeresen visszatükröződött az erdélyi magyarság lelkén, midőn immár távozóban levő nagy fiára veté tekintetét!

¹⁾ Kőhalmi. i. m. 66—68. l.

Haynald lemondása az erdélyi püspöki székről.

A király kegye Haynaldot a 48-as zivatarok közt tanúsított dinasztikus érzelmeiért az erdélyi püspöki székre emelte. A daliás szépségű főpásztor külsején azonban borzasztó nyomokat hagyott a 12 éves dicsőség. Haynaldnak az erdélyi püspökség egyházi és anyagi ügyeinek rendezésénél úgyszólván csak munka és tövis jutott osztályrészül. S miután főpapi becsületében is megsértettnek érezte magát, elhatározta, hogy végleges lemondását úgy a Felségnek, mint IX. Pius pápának benyújtja. Az előbbibe a Szentatyához intézett iratát is beiktatá eme zárószavakkal: »Felségedet alázattal kérem, hogy szeplőtelen hűségemet, melyet életpályám nehéz körülményei között minden alkalommal szóval-tettel bebizonyítottam és sértetlenül siromba akarok magammal vinni, valamint hódolatteljes tiszteletemet kegyesen fogadni méltóztatásuk.«¹⁾ Hűséges és főképen őszinte tanácsadója akart lenni a fejedelemnek; midőn tehát látta, hogy nyilatkozatait és elveit a bécsi kormány nem tudja megegyeztetni általánosan ismert hűségével és lojalitásával, elhatározó lépésre szánta magát, letevén hatalmának jeleit azok kezeibe, akik azt vállaira ruházták.

Pedig a bécsi kormánynak kár volt ezt a férfiút Erdély vezető állásáról elmozdítani. A megtorlás, a bűnhődés korszaka végét járta; király és nemzet kezdtek kifáradni. A fiaskót vallott politika határtalan kapkodását mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a haza legjobb fiait kényszerítette a közélet porondjáról való visszavonulásra. Haynald, kiben a komoly kitartás és bölcs előrelátás kellő mértékben párosult, sejtette, hogy ez a regime már magában hordja a feloszlás csiráit, könnyen gondolhatta tehát magában, hogy ő, aki bizonyára vezetni tudná az amúgy is forrongásban levő pártokat, ezen számos viszály közt pihenőre tér és mint igaz

¹⁾ Kőhalmi i. m. 68. 1.

ügy mártírja minden komoly hazafi megnyer és elvesztett pozícióját csakhamar visszaszerzi.

Hiszen jó barátja, Szántófy esztergomi kanonok, a primás környezetének közvetlen szemlélője, írja neki 1863. aug. 20.-án: »Úgyhallottam, hogy egy kissé beteg voltál; nem is csoda, ha az ember önmagát az erdélyi zavarokba beleképze, melyeknek elosztatására egyedül te vagy a hivatott. Nem hiszed, mekkorát nőtt a tekintélyed, mióta a kormány olyan miserabilis óvóintézkedésekhez nyúlt. Nincs már távol az idő, midőn kényszerítve érzi magát a takarodót megfűjni.«¹⁾

Haynaldnak Crenneville Lajos gróf altábornaggyal és a szebeni kir. gubernium elnökével való összejövetelét egészen más szempontból ítélték meg Esztergomban és a bécsi nunciátúrán, mint a kormánykörökben. Mint sokan, Szcitovszky primás is teljesen Haynald nézetét osztá s hamarosan értesítette is a nunciust, kérve, hogy az ügyet, mint az Egyház szabadságán ejtett sérelmet terjessze a kormány elé. Ami meg is történt.²⁾

Haynald lemondása, melyet a bécsi udvarban vártak és elfogadtak, nem remélt nehézségekre akadt Rómában. A kormány minden sürgetései ellenére sem tudtak határozott feleletet kapni az örök városból, melynek fejedelme csak nagynehezen bocsátkozott a kérdés érdemleges tárgyalásába. Haynald politikai elveinek fenntartása miatt kérte a terhek-től való felmentést, mely okok érvényességét joggal vonhatá kétségbe a Szentszék, tekintve a kánonjogilag amúgy is fennálló rendkívüli akadályokat, melyek ilyen esetekben a tárgya természeténél fogva felmerülnek.

Haynald lemondása — ma talán nem, — de akkor országos érdekűvé lett s a politikai mártiromságnak ezen magarávallalása az egész nemzet figyelmét terelé személyére: az alkotmányosság újraébredése korszakában. Majthényi Adolf 1864. január 17.-én értesíti Haynaldot, ki ekkor valószínűleg Szécsényben tartózkodott: »Már 15.-én hivatalos valék nuncius ő excellenciája soirejára, akinél minden pénteken több derék katolikus és néhány papi egyén jön össze, hogy konvenáljunk. Ez alkalommal szólottam Capryval resignációról és azt mondá: még semmit sem veszítettünk. Ez estélyen mind körülvettek engem, hogy pontos információt szerezzenek maguknak e szerfölött fontos ügyről. Mind-

¹⁾ Az eredetiben németül.

²⁾ Szántófy írja Haynaldnak Esztergomból, 1863. dec. 8.-án.

ebből pedig csak azt láttam, hogy sok gonosz, de sok tudatlan ember is van a világon . . . Leveled vétele után Károlyihoz is elmentem, akivel szorosabb barátságban vagyok s tudom, hogy becsül téged. Leveled olvasásakor rendkívül jól esett neki, hogy bizalmadat nyilvánítottad. Azt is mondá, hogy eddig még semmi biztos hír sem jutott tudomására. A nunciushoz volt ugyan, de ez állásánál fogva alig meri a kezdeményező lépést megtenni. Annyit mondott, hogy igen nagy előítéletekkel vannak eltelve veled szemben, a dolgok szerencsés kimenetelét alig lehet remélni; pedig hát ez csak az államra és egyházra lesz hátrányos.*

Ám akkor a Pesti Napló és a Kolozsvári Közlöny is jan. 12. számában mint általános szenzációt keltő hírt közlé Haynald lemondását. Még jóformán el sem terjedhetett a lemondás híre, máris kombinációk keringtek az erdélyi szék betöltése körül. Úgy látszik, hogy a kormány maga is belenyugodott abba, hogy Haynald csakugyan otthagyja Erdélyt, de átveszi a szatmári püspökséget vagy pedig Pécsre kerül. Bővebb kifejtés céljából hadd álljon itt Majthényi kanonoknak 1864. febr. 4.-én Haynaldhoz intézett levélrészlete: »Kedves Lajoskám! Január 29.-ről kelt barátságos és 31.-ről szóló hivatalos leveleidet megkaptam és igen köszönöm a velem közlött irományt, melynek jó hasznát veendem, miután sok ember vastag iróniában van, és így feletted, respectíve cselekedeteid felett kész pálcát törni. Capry melegen tudakozódik felőled; ma itt volt a Titoknokkal és mint mondák, igen titkos levelet kézbesítenek Ő Eminentíájára részére, kérvén engem, hogy privát, biztos úton küldeném Esztergomba; én hivatalos recepissem mellett most expedíálom. Capry kért, lennék olyan szives, abban a pillanatban, mikor eljössz, azt véle tudatni.« Haas jan. 30.-án ezeket írja: »Transylvani, spe firma sunt freti, Ludovici nostri colendissimi porro quoque potiendi. Faxit Deus Ter optimus. Aut evaderet episcopus Qu. Ecclesiarum, ubi plurimum posset operari.« É tervezetek, ha nem is a kormány, de a Szentszék részéről minden komoly alapot nélkülöztek. A Kolozsvári Közlöny febr. 9. számában a csehországi Tageblatt nyomán jelenté, hogy Haas Mihály St. Pöltenbe, Haynald Szatmárra van jelölve. Az erdélyi püspökség egyelőre betöltetlen marad, de amint hírlik, Danielik János fogna püspökül tétetni. A pápa azonban ekkor már elhatározta, hogy egyelőre nem fog dönteni, miután eme fontos ügyben, mely következményeiben oly nagy horderejű,

csak komoly és hosszabb megfontolás után határozhat és így kósza híreket közöltek a lapok, hirdetvén, hogy a pápa nem fogadta el a resignációt. De azért Pesten mégis Danielik prímási koadjutorságáról beszéltek, hozzá is teszi nyomban a levélfíró: én azt hiszem, hogy ez csak katsa . . .¹⁾

Mig az országban a legkülönbözőbb, egymást lerontó hireket adták szájról-szájra, melyekben majd Pécsre, majd Szatmárra szánták a lemondását benyújtott főpapot, — addig Bécsben és Rómában egészen komolyan karolták fel a tervet, hogy a Szentszék késedelmeskedése folytán beálló kellemetlen helyzetet odamódosítsák, miszerint Haynald püspök pápai követ minőségében kísérje Miksa mexikó császárt birodalmába. Érthető, hogy a terv kivitelén nagyban fáradoztak Bécsben is, meg Rómában is. Bécsben azért, mert így esik a szalárium kérdése, mely az amúgy is minden oldalról igénybevett segélyezések folytán a tényleges püspöknek szerény megélhetést ígért csak. De meg ha a Szentszék késlelkedik a lemondással, vagy azt el nem fogadja, a bécsi udvar rendkívül kényes helyzetbe kerül, lévén neki ugyanis már új jelöltje. Továbbá a lemondás el nem fogadása esetén Haynald exponált helyét, Erdélyt vezető állását vissza nem foglalhatja; Magyarországon egyetlen püspöki székhely sincsen üresedésben. Mit tegyenek tehát vele? Kapóra jött az új mexikói császárság pápai követsége, melynek díszét és terhét Haynald munkában megizmosodott vállaira akarák helyezni.

Rómában is pártfogolták a tervet, hisz a pápa Haynald felmagasztalását látta benne, de csak pártfogolták. Mert az eszme Bécsben született, az ábrándozó, de jólelkű Miksa császár lelkében, aki Haynaldot politikai magatartása, ellenségeinek áskálódása ellenére is becsülte, kedvelte és szeretete.

Ez a finomlelkű császár elutazása előtt három héttel magához kérette Haynaldot, aki a kihallgatás eredményéről római ágenséhez, Fabj apáthoz márc. hó 29.-én intézett levelében számolt be, — latin eredetiben lévén, — magyar fordításban ime itt adjuk.

Főtisztelendő Uram és Barátom!

Írántam tanúsított baráti vonzalommal szíves volt velem tudatni a császári kormánnyal történt és az örök városban tárgyalt összetűzésemnek fázisait, egyszersmind jövődő sorsom iránt táplált gondoskodásának adta új jelét, midőn tanácsaival a leggyorsabb teendőkre hívta fel figyelmemet. Ezen irántam

¹⁾ Majthényi 1864. febr. 11.-én kelt levelében.

tanusított jóindulatáért fogadja végtelen hálámat, mert jól esett hallanom, hogy az örök város legelőkelőbb férfiai nagy jóssággal viseltetnek velem szemben, egyben fájjalom, hogy főt. Uraságod ama vágyának teljesülésére, mely szerint a mexikói császárság apostoli nunciusának állását én töltssem be, — a kívánt lépéseket nem tehetem meg. Ugyan mondjam miért?

Nem főt. Uraságod és nem az én római jóakaróim foglalkoztak e tervvel először, mert Maga a mexikói császár jött rá legelőbb. Ugyanis biztos forrásból tudom, hogy a császár, mihielyt az erdélyi püspökségről való lemondásomról értesült, mondá: „jó volna, ha a hivatalától felmentett Haynald püspököt a Szentatya nunciusának nevezné ki és én magammal vihetném!” —

Midőn pedig f. é. március hó 21.-én az estéli órákban színe elé bocsátva kegyesen fogadtatám, mindjárt e szavakkal üdvözölt: „Rendkívül örülnék, ha Főtisztelendőségedet skatulyába (Schachtel) magammal vihetném Mexikóba, ahol már Erdélyben tanusított tevékenységének és buzgalmának jó hasznát vehetném.” Majd a mexikói egyház ügyeiről, sebeiről és hiányairól hosszas és egész a legapróbb részletekre kiterjedő eszmecserezt folytatunk s bajai orvoslására, a fegyelem visszaállítására vonatkozó javaslataimat kívánta hallani; — másnap pedig, mások előtt is visszatérve lefolyt beszélgetésünkre, újra oda nyilatkozott, hogy örülne, ha engem mint apostoli nunciust birodalmába vihetne.

Határozott javaslatlalt pedig csakis azért nem járult a Szentszék elé, mert bizonyos jóakaróm, ki neki bizalmas tanácsosa volt, tudatta vele érveimet, melyek engem minden erre célzó törekvéstől visszatartanak, sőt ezen fényes állás elnyerését nekem még kívánatosná sem teszik.

Ezek pedig a következők:

1. Mindig elvem volt, hogy senki olyan mesterséget, melyet nem tanult, — hacsak szegyet vallani nem akar, ne is gyakoroljon. Már pedig, hogy a diplomácia a művészetek művészete, senki tagadni nem fogja, különösen ha a mai kor körülményeit tartja szem előtt. Ezt a művészetet soha se nem akartam, sem nem tudtam megizlelni; sőt bátran állíthatom, nincs is tehetségem annak elsajátítására; mert

2. mindazon képességeim hiányzanak, melyeket egy diplomatában megkívánunk; ilyenek a vele született tehetség, előzetes kiképzés, kellő tudomány, végül a léleknek bizonyos okossága és ügyessége. Hogy a többi, amit az engem jól ismerők s Főtisztelendőséged is tudnak, elhallgassam, csak azt az egyet említtem meg, hogy én nem a diplomatikai pályára születtek közé tartozom, akiket a Szentírás is „bölcseknek“ nevez és hogy szájuk az ő szívükben vagyon, hanem azok közé, akikről mondja, hogy az együgyűek ajkukon hordják a szívüket.

3. A francia nyelvet bírom ugyan, de mégsem vagyok benne annyira járatos, amennyire ez egy diplomatában, — aki e névre a diplomáciai nyelvet illetőleg méltó, — megkívánatik.

4. A mexikói nuncius továbbá, az egyházi fegyelem helyreállításában, a császár szándékának megfelelően, nagyrészt az ottani püspökökre lenne rászorulva. Ezt a kényes helyzetet volt szerencsém Erdélyben eléggé megismerni; sokkal nagyobb kellemetlenségeket okoznék magamnak oly birodalomban, melynek szerzetes és világi papsága engem, aki viszonyait kevésbé ismerem, mihielyt a szükséges határozottsággal lépek a cselekvés terére, meg fog vetni.

5. De mégha e nehézségeket a diplomácia folytonos tanulmányozásával, az összes körülmények közt bölcseségre, józanságra és emberiségre való törekvés által mind lehetne győzni, s ha biztos volnék benne, hogyha én abban a mexikói papság és mexikói kormány közt levő nagy küzdelemben, melyben emez amannak az egyházi vagyon kártalanítására célzó törekvéseit nem tudja kielégíteni, — hivatalom kötelezettsége szerint járok el s császárom bizalmát még sem veszítem el: más nagy akadályt okoz fizikai konstitúcióm, melyet a tengeri utazás nagyon erősen vesz elő. S noha már 12-szer voltam tengeren, a tengeri betegség kellemetlenségeit sohasem tudtam kikerülni; sőt midőn utoljára 36 óráhosszat tartó vihart kellett átszenvednünk, majdnem halálra váltan és káros utóhatását még sokáig éreztem.

Ezek rövid összefoglalatban azon okok, melyek engem a mexikói nuncius méltóságára célzó törekvéstől, vagy legalább a vágyától visszatartanak,

nem is említve azt, hogy ha az erdélyi püspökség köteléke alól felmentetem, — semmit sem kívánok inkább a jelenben, mint egy kis pihenőt az Urban, és hogy jövőd földi életemben semmiféle nagyratörő tervekkel nem foglalkozom.

Különten kész vagyok Szentséges Atyáknak mindenben engedelmeskedni.¹⁾

Mivel Miksa császár nem tett lépéseket az iránt, hogy a pápa Haynaldot nunciusává nevezze ki s Haynald maga is a Szentszéknak benyújtott emlékiratban fejtette ki nézeteit, Róma sem sürgette a kérdést. Így nem maradt más hátra, minthogy a magyar kancelláriában történt változások miatt, agente erdélyi Cancellaria, Róma ismét sürgettetett, fogadná el a lemondást.²⁾ Ez azonban nem érte el a kellő eredményt, mert Haynald, IX. Pius kedvelt embere lévén, mint egyházfő, nem részesülhetett személyéhez méltatlan bánásmódban. De meg elejtetvén Haynald mexikói útja, (ezidőtájt ugyanis beavatott körök arról beszéltek, hogy Mons. Franchit, a volt madridi nunciust bizzák meg a Szent-szék mexikói képviselőjével³⁾ a pápának az osztrák kormány zaklatásai ellenére is határozott szándéka volt e nagy férfit az erdélyi egyházmegye élén megtartani.

De végre IX. Pius is megunta a bécsi kormány tolytonos sürgetéseit, melyekből Haynald eltávolításának határozott kívánságát olvasta ki, — Haynaldot magához hívatta az örök városba s ezen óhaját május havában közlé vele. Haynald gyorsan elkészült, még kísért sem vitt magával. Május 23. án írja anyjának Szécsénybe németül; »Én édes, jó, drága Mamuskám! Holnaputáni elutazásom előtt még egyszer szeretném kedves kezeit fiúi hódolattal csókolni. Nem Emsbe utazom, hanem Rómába, de maradjon ez egyelőre csak a mi titkunk.« S tényleg, a legnagyobb csendben ment neki az útnak, hogy a közvélemény is, mely pedig minden lépését a legnagyobb figyelemmel kísérte, tévesen informáltatott; így például a Kolozsvári Közlöny május 28. számában írja, hogy Haynald öméltósága az emsi fürdőkbe utazik.⁴⁾

Constanz, Chur, Milanó és Flórencen keresztül június 8.-án ért az örök városba. Legelső, édes anyjához intézett és 1864. jún. 22.-én kelt német levele így szól:

1) Haynald sajátkezű levele Fabj apáthoz, keltezve: Viennae 29 a Martii, 1864.

2) Majthényi 1864. május 10.-én Haynaldhoz.

3) Capri bécsi uditore levele Haynaldhoz 1864. május 15.-én.

4) Kolozsvári Közlöny 1864. május 28.-án.

Én édes, jó drága Anyám!

Tegnap vettem kézhez Máli nővéremnek várvavárt sorait. És sietek is azokra felelni, Önnek kedves Mamuskám! Ma Liszt barátom is egy más jó ismerősöm kíséretében többnapos kirándulásra indulok a Szabin hegyek közé. A hőség egyre tart és én még mindig nem tudom, mikor fogom ama szavakat hallani, melyek részemre Róma kapuit a téli úthoz megnyitják. Nyolcadika óta vagyok itt; Churon keresztül jöttem; láttam Splügen-t, ahol még rengeteg sok a hó és remek alpesi virágok gyönyörködtették szemeimet; láttam a csodálatos országutát, amint számtalan kanyarulatban hatalmas sziklákról kőgalériákon és szédítő magasságú alaptzatokon Chiavenna felé ereszkedik. Érintve Milánót, Bolognát, Flórenzet, Livornót, a toszkánai Maremmert ezt az utolsó nagyherceg jóvoltából lecsapolt és termékennyé tett beláthatatlan földdarabot, — Civitavecchiába értem. A Szentatyá, kit jó egészségben találtam, egy háromnegyed óra hosszat tartó audienciában nagyon kegyesen fogadott s egyben Rómát jelölte ki számomra. Antonelli biboros és a többi nagy urak mind jók és barátságosak velem szemben; Bach is nagyon előzőkenynek mutatkozott megbízatásai és hivatalosan ünnepélyes fellépése ellenére; egyszer étkeztem is nála. Különben jól érzem magam, étvágyam kielégítő, sokat járok-futok össze-vissza s nagy szorgalommal tanulmányozom a fenséges múzeumok, képtárak, templomok számtalan műkincsét; sokat hínak a társaságokba is és teljes nyugodtsággal tekintek a bizonytalan jövőbe. Ez pedig az eddig hallott kijelentések szerint ítélve csak dicsőségteljes lehet... kérem, hogy délen levő fiára kegyesen emlékezzék, aki tiszteletteljesen csókolja drága kezét és kedves drága Mamuskámnak mély tisztelettel maradok legengedelmesebb és legodaadóbb fia

Lajos.

A Szentatyával folytatott tárgyalásokra vonatkozólag nincsenek nyilvánosságra hozható írásaink, de a levelezések nyomán egész pontosan követhetjük a bécsi udvar és római kúria közt váltakozó eszmék fonalát.

Az bizonyos, hogy a Szentatyá semmi áron sem akart a lemondásba beleegyezni, hanem a Bécsből ismételten beküldött sürgetések ellenére is, a koadjutor gondolatához ragaszkodott. Így az egyházmegye főpásztora ugyan nem változnék meg, de a jelen körülmények behatásának engedve, a vezetés mégis egy grata persona kezébe volna letéve.¹⁾ Bach római követ is haragos volt, vagy legalább is annak látszott, midőn e kérdés tárgyalásába bocsátkoztak.

A pápa általában jóindulattal viseltetett Haynald iránt s ha talán némiképen valamelyes pontban keményebb elbánnásban részesült, annak oka az volt, hogy nemcsak a császári kormány elleneseivel favorizál, hanem egyenesen vezéröknek mondható. Mert IX. Pius, akinek eléggé kijutott a forradalmak hálátlanságából, valószínűleg nem jó szemmel nézte, hogy egy kath. püspök, tekintélyének és méltóságának rovására a fejedelem ellentáborával szövetkezzék.²⁾

Azt hisszük, hogy IX. Pius személyesen még nem nyilatkozott így; talán csak Bach 1864. júl. 25.-i külön ki-

¹⁾ Fabj 1864. július 26.-án.

²⁾ U. o.

hallgatása következtében foglalkozott mélyebben e gondolatokkal. Pius pápa ugyanis határozottan odanyilatkozott, hogy nem tartja megengedhetőnek, miszerint Haynald ő Feliségétől egyházmegyéjébe való visszatérhetési engedélyt, vagy bármilyen engedélyt is kérjen, mert így ellenkezésbe jönne azon elvvel, mely resignációjának törvénytelenisége mellett szól. Ne is menjen inkább vissza Erdélybe; ha az ügy kívánja, majd Rómát jelölik ki számára.¹⁾

E nagy nehézségek, a tárgyalások végtelensége, az ügy bizonytalan volta ólomsúllyal nehezdedtek volna más, könnyen elfásuló lélekre, Haynald azonban nyugodt kedéllyel írja az ő kedves Fabj apátjának: »Jul. 29.-én értem Emsbe. Kitűnő helyecskére akadtam a Hotel Bellevue-ben, csodálatos, lelket üdítő kilátással, szinte az amphibiák módjára élek. Lelkemet dietétikus reguláimnak megfelelően minden lehető nyugodtságban igyekeztem megőrizni, azért bármiképen dőljön el a sorsom Szentatyánk kezében, önnönkaratomnak teljes megsemmisítésével, nyugodtnak fog a hír találni s mint remélem: meg is őrizni.«²⁾

Augusztus hava is már tűnőfélben volt, de a lemondás ügyében még mindig nem siettek a döntéssel. A utolsó napokban Karlsruhe-ban élvezte a Liszt Ferenczel való viszontlátás kellemes perceit, akitől csak azt tudta meg, tanácsos lenne, Erdélyből távozása után nem édesanyjánál, hanem Rómában keresni csendes nyugovót. Haynald erre nézve még nem határozott s kéri is Fabjt, hogy téli szállásra alkalmas helyiségek keresésével ne törje magát, mert legrosszabb esetben is talál az ember a vendéglőkben 3—4 szobácskát, melyek a tengeri viharok hajótöröttjét befogadják s neki kellő nyugalmat biztosítsanak. »Eddig hála Istennek, kitűnően érzem magam. A Szentatya rendelkezéseinek — mivel mondandómat Rómában már elmondtam, amit írnom kellett, megirtam, — minden mellékgondolat nélkül vetem alá magam s bennök tökéletesen megnyugszom. Róma szólott! Remélem, hogy oly sok szenvedés után békém lesz; adja Isten, hogy nyugalmat találjak magamnak az Urban!«³⁾

Szeptember 4.-én pedig ugyancsak így ír Fabj apátához: »Franchi érsek úr excellentiája bizonyára megmondta

¹⁾ U. o.

²⁾ 1864. július 31.-én.

³⁾ Haynald Fabj apáthoz Emsből 1864. szept. 1.-én.

neked, hogy magamat az erdélyi egyházmegyével egybefűző kötelék alól való felmentésre vonatkozó s a legközelebbi konzisztóriumon kihirdetendő döntésnek alávetem. Az ily értelemben szept. 1.-én küldött levelem értékéből semmit sem von le az, hogy szept. 2.-án Franchi érsek úr ő excellentiájához levelet intéztem, melyben alapos okokra hivatkozva, a főpásztori kötelék alól való felmentés stílusára vonatkozólag terjesztém elő óhajtasaimat. *En különben Őszentsége ítéletében mindenben megnyugszom*; miért is kérek légy szives ezen kijelentésemet a fentnevezett Franchi érsek úrnál még soraim vétele napján, ha csak lehetséges közölni, nehogy azt gondolják, miszerint én mintegy követelően, nem tudom micsoda nehézségeket akarok előhozni. Azt már mind elmondtam, amit elmondani jónak láttam; különben pedig a Szentatya valódi atyai jóindulatú elhatározásában, aminthogy ilyenek tudom Antonelli biboros leveléből, — teljesen megnyugszom. — Amit érsek úr ő excellentiájához szept. 2.-án intézett levelem 2. pontjában jeleztem, azt jogosan kérhettem s az érsek úr igazságszeretete önként meg is fogja azt nekem adni. Szó van ugyanis az ügyemben Bécsből ujonnan érkezett aktákról, helyesebben: rágalmakról. Kértem, hogy mielőtt hitelt és erőt tulajdonítanának nekik, azokat előbb közöljék velem, hogy felelhessek rájuk. Szeretném, ha Ön kedves barátom, tartalmukat már előre is sejtetné velem. Talán az érsek úr Önnek, kit annyira becsül és diszkrét embernek tart, szabad bepillantást enged az írásokba. — Óhajtvá óhajtom, hogy ügyem végre befejeztessék és a gonosz emberek támadásai elől sértetlenül menekülhessek.

Mivel a szept. 19.-re kitűzött konzisztóriumot 22.-én tartották meg, a pápa csakis ekkor valósíthatta meg szándékát. Ugyanezen napon kelt iratában tudtára is adta ezt Haynaldnak a következő szavakkal:

„Minthogy Tisztelendő Testvér, kiválóan nagyra becsülünk téged érényeidért, melyek diszítene, nem csodálkozhat az, hogy évek előtt ismételtén élénk terjesztett kéréseid dacára, Téged az erdélyi püspökségtől felmenteni vonakodtunk. Nem voltunk hajlandók erre vonatkozó óhajtasaidnak megfelelni akkor sem, mikor a múlt év utolsó napján Bécsben kelt leveleddel lemondásodat bejelentetted; minthogy ezt a kellő kánoni okokkal, melyek a lemondás elfogadására készíthetnek, nem támogattad. Mindazonáltal te Tisztelendő Testvér elhatározásodhoz ragaszkodván, utolsó római időzésed alatt személyesen esedeztél, hogy lemondásodat fogadjuk el; vallási lelkiismereted által sugallt különféle okokat hozván fel, melyek súlyát el kell ismernünk. Mielőtt mégis kívánságodat teljesítenők, meg akartuk fontolni, vajjon nem volna-e lehetséges az ügyet akként intézni el, hogy az erdélyi egyház ne fosztassék meg kitűnő főpásztorától; addig míg neked, a szellemek ez időszakos há-

borgása miatt, a megyétől távol kell lenned, segédpüspökre bízván kormányzását. Azonban intézkedésünk, ellenségeid előtt becsületednek és tekintélyednek hátrányára vált volna, anélkül hogy az óhajtott cél elérését biztosítaná. Ugyanis minden körülményt megfontolván, nehéz lett volna a császári kormányval egyetértőleg segédpüspökké kiszemelni olyan egyházi férfit, ki Neked kedves és bizalmasat birja. Mindezeknél fogva lelkünk nagy fájdalmára kényszerítve láttuk magunkat arra, hogy ismételt kérésedet meghallgatván, az erdélyi egyházat legjobban előtűnk is legkedvesebb pástortól megfosszuk... De midőn kelletlenül és fájdalmas szívvel kívánságodnak eleget tettünk, és lemondásodat elfogadtuk: egyuttal nem mulasztottuk el téged az érseki méltósággal kitüntetni, hogy ebben világos tanújelét birjad személyed iránti jóakaratusunknak és nagybecsülésünknek, melyre érdemeidben méltó jogcímet birsz.¹⁾

A pápa Haynaldot karthágói érseknek in partibus nevezte ki, mintegy szent Cyprián méltó utódjául. Mind a két nagy szellem politikai üldözés vértanúja volt, de egyben Isten kegyelméből oszlopa is az egyháznak és valóságos apostola a hiveknek. Együttal Róma jelöltetett ki tartózkodási helyéül. Nagyobb jutalom nem érhetne volna őt, hiszen a Szentatya teljes elismeréssel adózott jeles személye iránt s maga mellé vette az örökvárosba. Ritka és csak nagy szellemeknek jutott kitüntetés!

Haynald okt. 3. án már hivatalosan értesülhetett a pápai határozatról, mert ugyanazon nap megírja az erdélyi egyházmegye hiveihez intézett búcsúlevelét.²⁾ Az ész és szív emberének egész jelleme, szeretetének melege és bár rejtett, de azért mégis előcsillámló bánata tükröződik vissza ezen érzékeny sorokból. Okt. 4.-én már a Kolozsvári Közlöny is értesíti a közönséget, hogy a Fremdenblatt jelentése szerint Haynald lemondása immár véglegesen elfogadtatott. S Erdély, mely csak imént, még szept. hó közepén látta az emsi fürdőből a püspökség anyagi ügyeinek rendezése, bútorainak, temérdek leveleinek, számtalan apróságnak s főleg herbáriumának becsomagolása s elszállíttatása miatt visszatérő főpásztort, tájdalmasan vett tőle búcsút. A közel 300,000 franknyi áldozattal³⁾ emelt és felszerelt gyulafehérvári kórház megszentelési ünnepélyét sem végzé személyesen, nehogy Erdély lakói rang és valláskülönbség nélkül olyan búcsúzó-ünnepélyt rendezzenek, mely ártalmára lehetett volna mindnyájuknak.

¹⁾ Köhalmi i. m. 69—70. lap.

²⁾ Kiadva a Religio 1864. évf. 34. számában. Részben közölte Imets F. Jákó a csiksomlyói r. k. főgimn. 1889—90. évi értesítője 57—58. lapján. Hogy az idézett egykorú lapokat felhasználhattuk, Veress Endre dr. tanár s a kolozsvári Erd. Nemz. Múzeum levéltárosának kitüntető szívessége tette lehetővé, aki az egykorú lapok Haynald vonatkozású részleteit 780 lapnyi vaskos kötetben átírva bocsátotta rendelkezésünkre.

³⁾ Haynald Fabj apátnak Emsből 1864. aug. 23.-án.

Fabj apát pedig csak hívogatta Haynaldot Rómába, mintegy sejtve, hogy a kereszténység fejének oltalma s közvetlen közelsége a lemondás ügyének ártani nem, de igenis használni fog. Keresett is lakást Haynald számára, lehetőleg kerttel s ablakaiból messze terjedő, szabad vagy fogoly léleknek való kilátással.¹⁾ Római barátai pedig fényes és tekintélyes állást iparkodtak számára biztosítani. Fabj apát ugyanis írja, hogy Rómában most arról tárgyalnak, mikép lehetne méltóságodat a vatikáni levéltár igazgatójaként alkalmazni; természetesen megkapná az egyik vatikáni kanonokságot is. Vajjon ez idea teljesül, vagy sem, — írja az apát, — nem tudom. Mindamellett igaz, hogy P. Theiner e napokban súlyosan megbetegedett, felépüléséről már le is mondtak. Ha az előbb jelzett eszméhez még ragaszkodnak, ezen körülmény csak előmozdítaná a terv megvalósulását.²⁾

Haynaldot azonban semmi sem vonzotta Rómába. Lelki hangulatában, melynek főelemei bizonyos szomorúság és a magánybavonulás vágyai voltak, inkább a csendes szécsényi házat választotta, melynek régi lakója, a gondos, szerető édes anya volt hivatva politikai száműzetésének fájdalmait enyhíteni. A vidék hegyei botanikai kirándulásokra csalogatták, pótolni igyekezték a néma természet azt, amit az emberek tőle megtagadtak.³⁾

Az 1864. esztendő is elmúlt az ő nagy és Haynaldra nézve fontos eseményeivel; a püspökségről való lemondás elfogadásával; elmúlt azonban anélkül, hogy Haynald nyugdíjának ügyét rendezték volna. Pedig a kérdés eldöntése nélkül a Szentaya is valószínűleg semmisnek tekintette volna a lemondást. Annál furcsább tehát, hogy a kormány a lemondás gondolatának buzgó táplálója és gyakori sürgetője, folyton akadékoskodott és csak nagynehezen szánta rá magát a végleges döntésre.

Az 1865. év hajnala sokaknak boldog esztendőt ígért, Haynaldnak azonban sok bűt és bánatot hozott. Amennyire megtört ereje engedte, testileg jól érezte magát. Bántotta nagyon, hogy az újságok nap-napután tömérdek hazugságot közöltek róla, melyeket megvetéssel olvasgatott. Az meg egyenesen sértette nemes önértetét, hogy annyi fölséges és áldozatos alapítványait semmibe sem véve a

¹⁾ Bad Ems, 1864. aug. 23.

²⁾ Róma, 1864. nov. elején.

³⁾ Haynald Fabj apátnak Bécsből, 1864. nov. 16.-án.

kormány különféle címeken nagy nehézségeket okozott a pénzkérdés dolgában. Még sok más veszély fenyeget, írja Fabj apátnak,¹⁾ — amíg ezek elől biztonságba nem jutok: nem lesz nyugtom. Hiába is várt december egész második felében, hiába tölt Bécsben két hetet; szinte reménytelenül tér vissza a szülői házba. Amit a kormánynak becsületből kellett volna felajánlania: a tisztos megélhetés biztos zálogát, — azt most gyűlöletes szívvel megtagadni, vagy legalább is csökkenteni akarja.

Jellemző a kormány borzalmas lassúságára és ama nem szép törekvésére, hogy ellenségét megalázva, jogosan őt megillető tulajdonától és járandóságától megfosztva lássa, hogy Haynald január vége felé még csak nem is sejthette, hogy mily összeget tognak neki évi nyugdíj és rendkívüli segély fejében kiutalványozni. Bach magánúton ugyan még nov. 3.-án értesíti, hogy nyugdíját illetőleg az erdélyi kancelláriától kapja a rezolúciót. Ilyesmit azonban nem adtak ki, sőt Haynald kérésére azt válaszolták, hogy az egész ügy Rómában akadt meg. Mivel tehát jogos nyugdíja rendezve nincs és Rómából sem kapott erre vonatkozólag hivatalos tudósítást, »nem hihetem — írja — hogy a szentatya eldöntse lakhelyemet. Sokkal engedékenyebbnek és türelmesebbnek mutattam magam lemondásom egész tárgyalása alatt, semhogy valaki még kételkedhetnék is engedelmességemben, ha a Szentatya egyszerűen Rómába hí.²⁾ Előbb mégis akár közvetve, akár közvetlenül, de hivatalos úton hallanom kell annak szavát, akinek kedvéért utóvégre is minden áldozatra kész vagyok. Mivel ezt a szót még ki nem mondták, napjaimat édes anyámnál töltöm és tapasztalás, tanulmányozás kedvéért utazgatok. — Sehová sem akarok betolakodni, mivel erőmet a sok fárasztó munka, nehéz életpályám gondjai már megőrölték s így nem vagyok képes terhek elviselésére, mint egykor valék; nem is szeretném, ha esetleg valahol várakozások ellenére gyöngébbnek mutatkoznék, azért gáncs és megszólás érjen.«³⁾

Haynald római útjának késleltetése ellenesei részéről csunya megtámadtatásokat provokált személye ellen. Ezekről értesülve, Fabj kérésére nyilatkozatot állít ki s annak szabad felhasználását meg is engedi. Tartalma a következő:

¹⁾ Szécsényből, 1865. január 1.-én.

²⁾ Az eredetiben aláhúzva.

³⁾ Haynald Fabj apátnak Szécsényből, 1865. jan. 22.-én.

Főtisztelendő Uram! legkedvesebb Barátom!

Barátságos kérésére válaszólag kijelentem, hogy mivel saját akaratomat, személyes kényelmemet és óhajaimat előljáróim parancsának alávetni megszoktam: Szentséges Atyánknak az örök városban való tartózkodásomra vonatkozó esetlegesen veendő jóindulatú parancsának hiven és azonnal fogok engedelmeskedni, annál is inkább, mert jól tudom, hogy ő Szentsége atyai jóindulata gyermekeinek óhajait, amennyire lehetséges, tekintetbe szokta venni.

Lelkem ezen gondolatát minden hallgatásom dacára Önnek ismernie kellett volna, aki szorosabb összeköttetésben van velem másoknál.

Különben ájtatos imáiba ajánlva, kiváló tisztelettel és szeretettel maradok

Főtisztelendőséged, kedves Barátom

szolgája és alázatos testvére

Haynald Lajos.

Szécsény, 1865 jan. 22.

A rákövetkező, 22—23-ika közti éjjel azonban jól megfontolva helyzetét, gyorsan tollat ragad kezébe s levelet meneszt Rómába Fabj apáthoz, amelyben esdve kéri, hogy nyilatkozatát csakis azon esetben hozza nyilvánosságra, ha némely főurak vagy addig, vagy esetleg azután megtennék az *iniciatívákat*.

Ama fényes kitüntetés, melyet Fabj apát titkos számvetűkkel már előre jelzett,¹⁾ Haynald lelkére csöppnyi vonzóerőt sem gyakorolt. Nem szerette a kétértékű és bizonytalan kimenetelű megtiszteltetéseket, aminőket a világ szokott kegyeltjeinek juttatni. Megtört erőinek megfelelő pihe-nés után sóvárgott. Egyedül azon esetben hajlandó nyilvános hivatalt vállalni, ha a szükség kívánja, de erre se maga, se barátjai ne törekedjenek. Huszonötéves, nem egyszer igen nagy fájdalommal teli papi életének során magasztalva hordták nevét gyakorta az egekig, majd meg a föld porában tapodták; elhalmozták a dicséret összes nemeivel, meggyalázták a legrútabb rágalmakkal; akarata ellenére erőit meghaladó terhet raktak vállaira s most másodszor kiűzve helyéről ellenei áskálódásai folytán méltatlanul teszik ki a közgyalázat céltáblájává; ha azonban előljárói parancsolják, az engedelmesség szellemében eljárva, azon biztos tudatban hajtja végre rendeletüket, hogy tetteiért senkinek felelősséggel nem tartozik.²⁾

Ugyancsak január hó közepe táján Lonovics érsek kezeibe teszi a tridenti zsinat hitvallását s az erről szóló bizonyítványt a pápa iránti hűség és engedelmesség kifejezését tartalmazó irattal márc. 3.-án Rómába küldi. Úgy látszik szükség volt ezekre, hogy bizonyos körök téves nézeteit, gyanúsító találgatásait eloszlassa, ellenséges indulatból szár-

¹⁾ 1864. aug. 24.-én kelt levelében.

²⁾ Fabj apátnak Szécsényből, 1865. jan. 23.-án.

mazó csipkedéseiket, melyek finoman érző lelket jobban sebeznek meg, mintha orvul támadnák meg őt, — ártalmatlanná tegye.

Egész februárt egyedül tölté Szécsényben, senkivel nem találkozott; barátait hiába ostromolta leveleivel, biztosat egyik sem irhatott.¹⁾ Mészáros, (a bécsi Pázmáneum rektora 's akadémiai tag) is csak annyit közölt vele, hogy az elnöki titkár értesülése szerint, pár nap (vagy hét?) mulva az úrbéri kötvények 39 ezernyi kamatjaiból a 10 ezer forint okvetlen utalványozva lesz, havi vagy $\frac{1}{4}$ évi részletekben.²⁾

Haynald látva ezt a szégyenletes bizonytalanságot, március elején Bécsbe készült, attól tartott ugyanis, hogy megint valami súlyos vádat hozhattak föl ellene. »Ha az előbbi ármánykodásokat tekintem: lehetségesnek tartom ezt is. Hanem hogy akik engem előbb jóindulatukról biztosítottak, most pedig semmit sem közölnek velem: ez az, ami nekem fáj. Ha lemondásom előtt jelzett kérésemet teljesítik, most nem kellene reménytelenül néznem ügyem kimenetele elé. — írja panaszoló levelében Rómába.³⁾

Bécsi látogatása nem várt eredménnyel és meglepetéssel járt. Itt találta ugyanis a nunciatúrán Antonelli bíboros államtitkár levelét, mely szerint a Szentatya gondoskodása folytán évi 10 ezer forintnyi nyugdíjat kap s a gyulafehérvári püspökség interkaláris jövedelméből egyszersmindenkorra szintén 10 ezer forintot római tartózkodásának eshetőségére. Antonelli azt írta: caso già contemplato, ami nem jelenti: caso già determinato, tehát a felsőbb akarat új parancsa vagy megnyilvánulása szükséges. Ezen töprengések közepette a nuncius tanácsát is kikérte, aki szintén Haynald nézetét osztotta. Midőn ezek miatt már Öfelségénél kért kihallgatást, értésére esett, hogy a császári rendelet, mely ügyét véglegesen rendezni fogja, márc. 14.-én fog megjelenni.⁴⁾ Ahogy meg is történt.

Mindezek után Haynald elhatározta, hogy noha megroppant erői bárminő hivatal betöltésére is képtelenek és bármennyire is vágyódjék a magánélet csendes nyugalma után, — május hóban Rómába megy, a Szentatyának atyai gondoskodásáért személyesen mond köszönetet. Nagy áldo-

1) Ugyanannak 1865. márc. 3.-án.

2) Bécs, 1865. febr. 21.-én.

3) Fabj apátnak Szécsényből, 1865. márc. 3.-án.

4) Ugyanannak Bécsből, 1865. márc. 9.-én.

zat volt Haynald részéről, de győzött benne a kereszténység feje iránt táplált hódolat és szeretet érzése. Azért föltette magában, ha a pápa kívánja, mindjárt Rómában is marad.¹⁾ Május 22.-én már Bécsben van és a Felség kegyesen fogadja.²⁾ Június első hetében ér Rómába s rövid néhány heti tartózkodás után Assisin, Sanct Gotthardon keresztül, melynek csúcsain több napot botanizálva tölt, Luzern, Bern, Basel s némely francia hely érintésével Emsben tér meg.³⁾ Orvosai tanácsára az ostendei fürdők használatát is tervbe vette még. Úgy számított, hogy szeptember s október havát Szécsényben tölti, november elején pedig állandó tartózkodásra Rómába költözik. Fabj apát pedig szívesen vállalta magára egy püspöki remetelak berendezését.

Haynaldot pedig az ország résztvevő figyelme kísérte rendeltetése helyére, melyet Jekelfalusy Vince felszentelt misiai püspök Haynaldhoz intézett levele fejezett ki legjobban: »Az Isten szeretete, hatalma és kegyelme tartsa fel Excellentiádnak becses személyét, és jó egészségét ott, a hová most az Ő Gondviselése által vezetettett! Kincse Excellentiád az egész Egyháznak, de a mi magyar Egyházunknak egyik legfényeseb gyöngye és azért Nemzetünknek Rómában csak lett és jóremény fejében oda adott záloga, melyet egykor még a mi legkegyelmesebb Fejedelmünk, Nemzetünk közóhaját felkarolva, ki fog váltani onnan, hogy ott fényeljen, működjön és remekeljen, ott és a Világnak ama részén, a hol egykor éppen annak javára teremtetett, de született is. — Hozza Isten mi elébb vissza, ide mihozzánk!!!«⁴⁾

Szittyay Dénes S. J

¹⁾ Ugyanannak Szécsényből, 1865. ápr. 19.-én.

²⁾ Fabj apátnak Bécsből, 1865. május 22.-én.

³⁾ Fabj apátnak Emsből, 1865. július 18.-án. Római tartózkodására vonatkozólag, sajnos, egy sor írást sem tudunk feltalálni.

⁴⁾ Bécs, 1866. március 14.-én, utalván az országban számtalanszor megnyilvánult közóhajra, mely őt a primási székben szeretete volna látni.

II.

ELHUNYT KARTÁRSAINK EMLÉKEZETE.

Klossy Péter.

1846 – 19.6.

Klossy Péter, főgimnáziumi torna tanár, született 1846. május 31-én a felső ausztriai Haagban. Mint kadétőrmester részt vett a königräzti csatában. Kalocsára 1868-ban jött s azóta félbeszakítás nélkül működött intézetünkben mint ügybuzgó tornatanár és ügyes vívómester. Fiatal korában egészséges, erős szervezetű, daliás alak, mozdulataiban könnyű és gyors, rendkívül ügyes előtornázó volt. Régi tanítványai meg mindig emlékeznek bámulatos ügyességére s remek torna-előgyakorlataira. Későbbben midőn a kor már kissé megtörte, de főképen azóta, amikor ily gyakorlatok közben lábát törte, óvatosabb lett és merész tornajátékokra nem vállalkozott. Inkább előtornázóit szerepeltette, akiknek mindent megmagyarázott s akikkel végeztette a nehezebb, akárhányszor bravuros előgyakorlatokat.

Mint tornatanár mindvégig kitartott a csatatéren, szívós természete, edzett akarata és az ifjúság iránti nemes szeretete mintegy új erőt öntött tagjaiba a már 70 éves öreg Klossy bácsinak. Szerencsésen befejezte az 1916 iskolai évet, de már gégefőbántalmai gyötörték. Az erős férfiú pár hét alatt rendkívül lesoványodott, háziorvosa tanácsára Budapestre utazott, hogy operációnak vesse alá magát. De előrehaladt kora miatt nem mertek rá vállalkozni; előbb mesterséges módon táplálták, hogy új erőhöz jusson és ekkép sikeresen állhassa ki a tervezett operációt. Erre azonban már nem volt szükség. Haza kíváncszott s még aug. 4-én, Jézus szent Szívének péntekén meggyönt, de áldozni nem volt képes. Másnap aug. 5-én hajóra szállt, hogy kedves otthonába visszatérhessen, azonban hirtelen rosszul lett és nem messze a kalocsai meszesi állomástól nemes lelkét visszaadta Teremtőjének. Aug. 8-án a város nagy részvételével temették el a közkezdveltségben állott Klossy bácsit; sajnos, kedves tanítványai közül csakis a kalocsaiak vehettek részt a gyászszertartáson. Október 24-én tartottunk érte Requiemet az ifjúság jelenlétében.

Jellemzte mély vallásossága, amely világi tanároknál meglepő, de épp azért tiszteletre méltó. Az emberi tekintetek megvetésével pontosan végezte vallásos gyakorlatait. Minden hó első péntekén már kora reggel ott volt a templomban s elvégezte Jézus sz. Szíve tiszteletére havi gyónásit és áldozását. De különösen jellemző — amit ő maga beszélt egyszer e sorok írójának — hogy ő minden torna óra előtt a szent őrangyalokhoz szokott imádkozni, hogy minden szerencsétlenséget tartsanak távol a rábízott

ifjaktól. S csaknem ötvenéves torna-tanárkodása alatt alig fordult elő nagyobb baleset, néha-néha kisebb sérülés.

Jellemzte továbbá egyszerű, egyenes jelleme, kedélyes és kedves becsületessége, amellyel meg tudta magát kedveltetni minden körben. Ehhez járult, hogy ámbár anyanyelve a német volt, de különös kedvvel, sőt mondhatnám szívesebben beszélt magyarul, mint németül. S minthogy az eredetiségnek bizonyos kedves neme volt észrevehető mind felfogásán, mind magyarosságán és magyaros kiejtésén, nem egyszer szerzett derült perceket és órákat tanítványainak és kartársainak, főképen amikor mult élelményeinek tárházából szedett elő érdekes eseteket és fűszerezte »ropogós« magyaros előadásával. Ilyenkor természetesen bőven kijutott a vidám ifjúságnak a jókedvből és pajzán nevetésből. Szép jellemvonása volt Klossy tanár úrnak az a nagy tisztelet, amellyel előljárói- és kartársaival szemben viselkedett. Tudott alkalmazkodni a nehéz körülmények között is, sőt az emberek között alig elkerülhető félreértések okozta alkalmakkor is megőrizte nemes lelkének egyensúlyát. Azért mondogatta is bizonyos önmegelégedéssel, hogy soha sem volt egyik tanárral sem néminemű összetűzése, hanem békés összhangban tudott lenni mindenkiel. Végre meglepő volt őszinte szeretete, amellyel az ifjúságot felkarolta s mindegyiknek javát igyekezett előmozdítani. Tudott szigorú is lenni, de mindenekfölött a szeretettel akarta megnyerni magának és a jó ügynek a rábízott ifjakat. Szerették is azért viszont tanítványai és még évtizedek multán is szívesen emlékeztek vissza a jó Klossy bácsira és eredeti ötleteire.

Röviden e szavakba foglalhatjuk össze a mondottakat: egyszerű, nemes jellem, aki megadta Istennek, ami őt megilleti s embertársainak is, amivel nekik tartozott.

Ezért jutalmul megadta az Úr neki a boldog halál kegyelmét s mint hisszük, már a mennyországban élvezi fáradozásainak bőséges gyümölcseit; mi pedig kegyelettel megőrizzük emlékét, mint olyan férfiút, aki a világi katolikus tanárnak mindenkor követésre méltó mintaképe lehet. Áldás és béke poraira!

Schlick János S. J.

1842—1916.

A pécsi Jézus-társasági kollégium kriptájának ajtaja 1916. év őszén fordult meg először sarkaiban, hogy befogadja a kollégium első halottját, a magyar rendtartomány egyik oszlopos tagját, a kat. társadalom ősz bajnokát, *Schlick János*, főgimn. tanárt. Csak midőn már átlépte az örökkévalóság küszöbét, midőn a halála által okozott rés még mindig betöltetlenül áll, akkor érezzük igazán, kit ragadott el a halál angyala tőlünk. Széles e hazában sokan gyászolják őt, mint lelkiatyjukat, nevelőjüket, lelki jótevőjüket. Sok szív dobbant meg fájdalmasan a gyász hír hallatára, hogy a lelkeknek ezen buzgó pásztora nincs többé az élők közt. De ezen fáj-

dalmunk nem a kétségbeesésből származik, hisz jól tudjuk, hogy a buzgó ker. katolikus számára a halál a mennyország révpartja, egy jobb, boldogabb élet kezdete.

Schlick János *Budapesten* született 1842. évben április 22.-én. Középiskolai tanulmányainak végeztével a szép reményekre jogosított tizenhatéves ifjú búcsút mondott a világnak és 1858. év szeptember 1.-én belépett a Jézus-társaságába. A két évi próbaidő leteltével, amelyet *Nagyszombatban* végzett *Koruna István* vezetésével, két évig retorikát hallgatott St.-Andrában, majd három évi filozófiai és négy évi theológiai kurzus elvégzése után pappá szentelték. Első szent miséjét a budapesti egyetemi templomban mondta. 1874. febr. 2 án letette utolsó fogadalmait s így a rend mindenfokú kiképzését elvégezván megkezdette apostoli működését, amelyet csak a halál szüntetett meg. Nagy tudással, kiváló szónoki tehetséggel, jó egészséggel kezdhette meg működését. Igazán elmondhatjuk róla, hogy lángoló szeretettel volt eltelve a halhatatlan lelkek iránt. Szerette az ifjúságot; tudta, hogy nagy fontossággal bír az ifjúság nevelése a jövő intelligenciánk katolikus egyházhoz hű érületének biztosításában. *Tanári pályán* 31 évig működött és ezen idő alatt elüljárói a legkülönbözőbb feladatokkal bízták meg, amelyeknek ő teljes mértékben meg is felelt. Eleinte matematikát és fizikát tanított és ő vetette meg a jelenlegi modernül felszerelt fizikai szertárnak az alapját. Az angol nyelv oktatását is szívesen vállalta a Stefáneumban. Azonban legszívesebben tanította szent hitünk igazságait, a vallást. A későbbi éveiben ő volt a kalocsa-i főgimnázium hittanára s ilyen minőségben került ő *Pécsre* is halála előtti évben. Az ifjúságnak 28 éven át közkedvelt vasárnapi szónoka volt. Ezen idő alatt soha sem lehetett tapasztalni, hogy az ifjúság unta volt szent beszédeit, mert hallgatóságát annyira le tudta bilincselni megragadó népies előadásával, beszédjének magvas, gyakorlati tartalmával, eredeti hasonlataival, példáival, amelyeket remek módon szőtt be beszédeibe, hogy az ifjúság mindig nagy érdeklődéssel hallgatta. Főtörekvése oda irányult, hogy az ifjakat vallás erkölcsös életre oktassa, Isten, király, haza iránt tartozó kötelességekre tanítsa.

Mindezen sokoldalú működése közben két éven át volt főgimnáziumi tanulmányi és fegyelmi felügyelő. Egy évig a *Stefáneum* nevelő intézet főfelügyelője. Majd innen elüljárói a *Szatmár-Németiben* fennálló nevelőintézetnek élére állították, ahol 3 éven át fejtett ki áldásos működést. Az ifjúság sokat, nagyon sokat köszön Schlick János szerető gondoskodásának.

Az ifjúság nevelésén kívül bőven kivette részét a lelkipásztorkodásból. Midőn a tanulók szerte-széledtek az országban, hogy kipihenjék az iskolai évnek fáradoalmait, akkor P. Schlick nem engedte át magát az édes semmittevésnek, hanem bebarangolta az országot s néha 8–10 helyen is hirdette Isten igéjét. Alig van széles e hazában zárda, papnevelőintézet, ahol ő nem adott volna három, öt, vagy nyolcnapos lelkigyakorlatot. Nagy tapasztalata e téren, kiváló emberismerete rendkívüli módon képesítették őt erre.

Nyolc teljes esztendőig működött Magyarországon, mint *missionárius*. P. Schlick volt az első, aki a Jézustársaságának eltörlése után az első magyar népmissiót megtartotta. Bejárta a *Nagy magyar Alföldet, a Dunántúlt, a szép Erdélyt*, sőt még a bukovinai csangó testvéreinket is meglátogatta és hirdette nekik magyarul Isten igéjét; megvigasztalta a szomorúakat, a fájdalmatokat, a nyomort enyhítette, jót tett, amerre ment. Midőn felvetődött a terv, hogy a *Romániába* szakadt magyarokat is felkeressék a magyar igehirdetők, az elüljárók a legalkalmasabbnak ezen állásra P. Schlicket találták. Ő útrakészen várta hónapról hónapra, évről-évről az utazási engedélyt a hivatalos közegektől, azonban a nemzetiségi féltékenység, a hivatalos körök huza-vonája végre is teljesen lehetetlenné tették az utazást.

Hogy működése minél messzebb kihasson, a tollat is megragadta és szép gondolatait írásban közölte azokkal, akik őt nem halihatták. Szűz Mária dicsőségét, szeretetét „*Virágos Kert*” című munkájában kenetteljes szavakkal ecseteli. Több cikket irt a „*Mária-Kert*” képes havi folyóiratba, amelyek ép olyan hatással vannak az olvasókra, mint szavai a hallgatókra.

Csendes óráiban nem átalotta, hogy a pogány missiók jávára bélyegeket, staniolt, szivarvégeket, képes levelező lapokat összegyűjtsön és értékesítsen a missiók számára. Ezen apró-cseprő ajándékokból több ezer koronát hozott össze.

Midőn *Pécsre* került, akkor már *Cicero* szavai szerint „*Quiete et pure et eleganter actae aetatis placida ac lenis senectus*” (Cic. de Senectute) örömeit és nyugalmat kellett volna élveznie a 74 éves atyának, de ő nem pihenhetett; utolsó lehelletéig akart dolgozni az Úr szőlőjében. Jézus sz. Szívének ünnepén a *pécsi dómban* mondotta el utolsó szónoki remekét, hatyúdalát Jézus sz. Szívének szeretetéről. Szónoki ereje még egyszer felragyogott ezen fenséges beszédben, mint az elaludni készülő mécses lángja fellobban utoljára, hogy aztán egészen kialudjék. Majd Budapestre ment, ahol a Szent Ferenc rendi apácák Tárogató úton levő házában tartott 8 napi lelkigyakorlatot. De ekkor már beteg volt. A halál lehellete ott volt már arcán. Beteg volt s csak végső erőfeszítéssel tudta a lelkigyakorlatokat bevégezni. Hazatérve ágyba dőlt, ahonnan többé nem is kelt fel. A szív- és májbántalmak rohamosan gyengítették életerejét. Közben sokat szenvedett, de szenvedéseit hősies türelemmel viselte és derült lélekkel várta a halál pillanatát, amely számára megnyitja majd az eget. Röviddel halála előtt a Kis-Könyvtár egyik füzetében az Isten és a természet viszonyáról értekezvén fejtegetéseit így fejezte be: „*És ha majd egyszer megtörik a szemünk és mi ott állunk az örök-kévalóság küszöbén, utolsó vigaszunk lesz: örülök, hogy hittem az Istenben*”. Ezen hitnek vigaszával hunyt el P. Schlick 1916. október 22.-én. Az életerős tölgy letört, a fáradhatatlan apostol megpihent Jézusnak keblén, akinek dicsőségéért oly sokat tett R. I. P.

III. TANÁRI KAR.

A tanár neve	Tantárgy, osztály	Heti órák száma	Tanári évek száma
1. Hörl Gyula, J. t. áld. pap, r. t., a Kollégium, főgimn., Ste- fáneum és a küsszemin. igazgatója, a szépirodalmi kör vezetője.	Magyar nyelv VI, VIII	6	25
2. Andor Géza, J. t. áld. pap, szkv. t.	Földrajz I. B., III. Természettud. I. B., IV.	10	3
3. Baják Mihály J. t. rend. tag, h. t. a II B. oszt. főnöke és nyelvészeti körének vezetője.	Magyar nyelv I. A, II B Latin nyelv. II. B.	16	2
4 Buzna Viktor, J. t. áld. pap, r. t., a III. oszt. főnöke és nyelvészeti körének vezetője, a na- gyobb Mária-Kongreg. elnöke.	Magyar nyelv III. Latin nyelv III Görög nyelv VI.	15	5
5. Csávossy Elemér, J. t. áld. pap, r. t.	Mathematika I. A, I. B III., IV. Fizika VII.	18	2
6 Drebitka Ferenc, J. t. áld. pap, r. t., a IV. oszt. főnöke és nyelvészeti körének vezetője.	Vallásstud. IV. Magyar nyelv IV. Latin nyelv IV. Görög nyelv VII.	17	21
7. Erdőssy Gyula, J. t. áld. pap, r. hittanár, a küsszemin. lelki igazg., a küsszemin. Mária-Kongr elnöke.	Vallásstud. I. A., III, VI, VIII	8	8
8 Gulyás Ferenc, J. t. áld. pap, r. t. a II. A. oszt. főnöke és nyelvészeti körének vezetője, tanács- kozmányi jegyző.	Magyar nyelv II. A. Latin nyelv II. A. Szépírás II. A., II. B. Gyorsírás III—VIII.	14	20

A tanár neve	Tantárgy, osztály	Heti órák száma	Tanári évek száma
9 Horváth V. Géza, világi, r. t., a rajzsztár öre.	Rajz. geom. I. A., I. B. II. A., II. B., III., IV. Szépirás I. A., I. B. Szab. kézi r. III – VIII.	20	5
10. Komárik István, J. t. áld. pap, r. t., a filozófiai kör vezetője.	Történelem III., V., VII. Filozófia VIII.	12	29
11. Kostialik János, J. t. áld. pap, r. t., a VIII. oszt. főnöke a kisebb Mária-Kongr. elnöke.	Latin nyelv VIII. Görög nyelv VIII. Német nyelv III., VIII.	15	37
12. Kulcsár István, J. t. áld. pap, r. t., a VII. oszt. főnöke, az I. A. oszt. nyelv. körének vezetője.	Magyar nyelv V., VII. Latin nyelv I. A., VII.	17	14
13. Lagger József, J. t. áld. pap, r. t., a VI. oszt. főnöke, az ifjúsági könyvtár öre.	Latin nyelv VI Német nyelv IV. VI. VII	14	25
14. Lischerong Gáspár, J. t. áld. pap, h. t., az I. B. oszt. fő- nöke és nyelvészeti körének vezetője.	Magyar nyelv I. B. Latin nyelv I. B.	11	2
15 Petticher Sándor, J. t. áld. pap, r. t., a földrajzi sztár és a tanári könyvtár öre.	Történelem IV. VI. VIII. Földrajz II. B.	12	33
16. Pinzger Ferenc, J. t. áld. pap, r. t. az I. A. oszt. főnöke, a természetrajzi sztár öre.	Földrajz I. A., II. A. Természetrajz I. A. II. A II. B, V.	15	11
17. Riegl Sándor, J. t. áld. pap, r. t., a Stefáneum fő- felügyelője, a fizikai sztár öre.	Mathematika V., VI. Fizika VIII.	11	22

A tanár neve	Tantárgy, osztály	Heti órák száma	Tanári évek száma
18. Roznovszky János , J. t. áld. pap, r. t., a főgimn. fegyelmi és tanulmányi felügyelője, a kölcsön-könyvtár őre.	Mathematika II. A., II. B, VII., VIII.	13	14
19. Schaefer Jakab , J. t. áld. pap, r. hittanár, főgimnáziumi hitszónok.	Vallástan I. B., II. A., II. B., V., VII.	10	10
20. Spreitzer Péter , J. t. áld. pap, r. t. az V. oszt. főnöke, a kisszemini aligazgatója.	Latin nyelv V. Görög nyelv V. Német nyelv V.	14	18
21. Tóth Mike , J. t. áld. pap, r. t., az ásványtár és vegytani szertár őre.	Természetráajz VI.	3	51
Rendkívüli tanárok.			
22. Angehrn Tivadar , J. t. áld. pap, a Haynald-Obszervatórium igazgatója	Francia nyelv III—VIII.	4	7
23. Braunhoffner Ferenc , világi.	Közös és műének I.—VIII.	4	26
24. Koppensteiner Rudolf , J. t. áld. pap, a főgimn. énekkar vezetője, énektár őre.	Közös és műének I—VIII.	4	1
A református tanulók hitoktatója : Kurdi Béla , foktői lelkész. Az izraelita tanulók hitoktatója : Schwelb Mór , rabbi.			
Szolgaszemélyzet : Illés Gergely , pedellus egy szolgálával.			

IV.

ISKOLAI KÖZLEMÉNYEK.

I. IRÁSBELI DOLGOZATOK.

1. A magyar nyelvből és irodalomból.

V. osztály. 1. Egy csatátér leírása az ütközet után. — 2. Tedd kötelességedet vidáman és szerényen! (Kövess vezérezredes jelszava.) — 3. Egy sebesült katonának élményei. (elbeszélés.) — 4. Az ifjú és az öreg Toldi párhuzamos jellemzése. — 5. Ki mint vet, úgy arat. (szabad tanító elbeszélés.) — 6. A personalis unio Magyarország és Ausztria között. (Deák F. felirati javaslata nyomán.) — 7. Dicsőítő beszéd az elesett hősök fölött. — 8. Évvégi verseny-dolgozat.

VI. osztály. 1. Emlékbeszéd elhunyt tanárunk felett. — 2. A Cserhalom c. éposznak főbb jellemei. — 3. A világháború káros hatásai. (értekezés.) — 4. Eötvös »Búcsú«-ja. (esztétikai ismertetés.) — 5. Az alkohol káros következményei. (értekezés.) — 6. A magyar szent korona. (történeti reflexió) — 7. Coriolán c. dráma tragikuma. (tanulmány.) — 8. Antigone és Coriolán. (párhuzam.) — 9. Évvégi versenydolgozat.

VII. osztály. 1. Mi fölemelő van a jelen világháborúban. — 2. Naiv époszunk. Arany tanulmánya nyomán. — 3. A Katalin-legenda irodalomtörténeti becse. — 4. A négy elem a jelen világháború szolgálatában. — 5. Végig ki kell tartani! Kiáltvány a nemzethez. — 6. A domború lencse törvényei. (fizikai értekezés.) — 7. A felújulás korának lírája. — 8. Évvégi versenydolgozat.

VIII. osztály. 1. Katona Bánk bán-jának tragikuma. (irodalomt. tanulmány). — Minő tanulságot vonhatunk a nagy világháborúból. (értekezés). — A színművek erkölcsnemesítő hatása. (esztétikai fejtegetés). — 4. Földünk helyzete a naprendszerben. (fizikai ismertetés). — 5. A koronázás jelentősége Magyarországon. (történeti értekezés). — 6. Az ember tragédiájá-nak eszméje s kifejtése. (tanulmány). — 7. Az emberi lélek halhatatlan. (bölcseleti értekezés). — 8. Érettségi dolgozat.

2. A német nyelvből és irodalomból.

V. osztály. 1. Der Wind und die Sonne. — 2. Der Rabe und der Fuchs. — 3. Der Kaufmann und der Seemann. — 4. Die Eiche und die Weide. — 5. Der Zauberlehrling. (frei nach Goethe). — 6. Neujahrsglück. (Brief, freie Arbeit). — 7. Eine wunderbare Rettung. — 8. Die erste Krönung von Ungarn. — 9. Die vornehme Entschlossenheit. — 10. Die Kultur der Römer. — 11. König Friedrich II. und sein Nachbar. — 12. Ein dankbarer Löwe. (freie Arbeit). — 13. Heldenmut der Fabier. (frei nach Ovid). — 14. Der Einzug des Frühlings. —

VI. osztály. 1. Horatius Cocles. — 2. Mucius Scaevola. — 3. Coriolan, der Plebejer grösster Feind. — 4. Wenturia u. Volumnia bei Coriolan. — 5. Die Avarenringe. — 6. Die Bärenhaut. — 7. Der Postillon. — 8. Das Schloss Bonwurt. — 9. Die Gründung von Hermannstadt. — 10. Der Zauberlehrling. — 11. Der Schenk von Limburg. — 12. Das Schiffein. — 13. Der Taucher. — 14. Der Ritterstand.

VII. osztály. 1. Baumgarten wird von Tell gerettet. — 2. Stauffachers Gespräch mit Gertrud. — 3. Bund auf dem Rütli. — 4. Tells Familie. — 5. Tells Meisterschuss. — 6. Gesslers Tod. — 7. Siegfried am Hofe der Burgunden. — 8. Siegfrieds Tod.

VIII. osztály. 1. Der Sänger. vagy Was ist über Göthes »Werthers Leiden« zu halten. (szab. dolg.). — 2. Iphigenie auf Tauris. — 3. Die erste Krönung im Ungarn. vagy Faust's Bedeutung. — 4. Des Sängers Fluch. vagy Schillers Lebensriss. — 5. Am letzten Tag des Jahres. vagy Göthe und Schiller, Parallele. (szab. dolg.). — 6. Wallensteins Tod.

II. IFJUSÁGI KÖRÖK

1. Nyelvészeti körök.

I. A. osztály. *Rektor:* Bencsik Elemér. *Konzultorok:* Nagy János, Wortner Béla, Franz József, Tuffner István. *Szekretarius:* Lorenc Sebestyén. A tagok száma: 18. A kör működésének fő célja volt az önállóságra való szoktatás. A tagoknak mind föllépésük, mind szereplésüknek tárgya teljesen szabadságukra volt bízva. De mindenegyik ülésen annyi volt a vállalkozó részint szabad előadásra, részint kisebb felolvasásokra, szavalásra, versenyzésre, részint önálló fordításokra, latin szavak felmondására és több más egyéb, hogy a gyűlés ideje a megállapított műsor előadására rövidnek bizonyult. Nagy buzgalmat fejtett ki minden téren Nagy Ferenc; Lorenc Sebestyén, aki mint titkár is nagy buzgósággal és ügyességgel felelt meg hivatalának, Nagy János, Simon Károly, Wortner Béla. A szabad előadásban buzgólkodott Dewald János, Bencsik Elemér; legtöbb felolvasást tartott Tuffner István.

I. B. osztály. *Rektor:* Szűcs István. A tagok száma 20, a jobb tehetségű tanulók sorából. Nyelvészeti körünk feladata volt: az iskolában elsajátítottak begyakorlása, mélyítése és az esetleg a közös órákban kissé megrövidített tananyag megfelelő bővítése. Hasznos eszköznek bizonyult e célunk elérésében a szokásos tábori verseny (concertatio), a mely a kör tagjaiban növelve a nemes törekvést, megkedveltette velök a komoly munkát, amely nemcsak hogy terhekre nem volt, de Istenért végezve azt, legnagyobb örömet találták abban. Többen magánszorgalomból szóbőségük gyarapítására szavak felmondására, egyes olvasmányok lefordítására, rövidebb latin költemények és párbeszédok előadására is vállalkoztak. Ezek közül kitűntek: Hajnal Lajos, Hallósy Miklós, Sonea Emil, Szűcs István. — Szorgalmasan fejlesztették a tagok előadá-

sukat is: vallásos és hazafias költemények előadásával és kisebb elbeszélések elmondásával. A fogalmazásban is szívesen gyakorolták magokat könnyebb háborús tárgyú, avagy éleményi tételek feldolgozásával. A sikerültebb dolgozatokat az u. n. »Fehér könyv«-ben gyűjtöttük egybe. A jó előadásban és sikerült fogalmazásban kitűntek: Aradi Imre, László Lóránt, Papp Árpád és Szűcs István. Működését a kör Május Királynéja tiszteletére rendezett díszakadémijával fejezte be, amikor a tagok tanáraik jelenlétében egész évi munkásságuk gyümölcsét mintegy csokorba kötve, lerakták a Szűz Anya lábaihoz.

II. A. osztály. A nyelvészeti kör tevékenysége főképp magyar költemények megtanulására, latin fordításokra és latin szótanulásra irányult. Dicséretes szorgalmat fejtettek ki a kör tagjai, akik közül minden üléskor tizen készültek a nekik kitűzött anyag megtanulására. De ezeken kívül többen részint szavalás, részint elbeszélések készítése és a latin olvasókönyv szótárában található szavak megtanulása miatt elismerésre méltó buzgalmat tanúsítottak. Ezek között kiváltak: Albeker I., Báthy B., Hajdú M., Nagy I., Tompa B., Vélin M.

II. B. osztály. *Rektor:* Tischler József. *Szekretárius:* Novák László. A rendes tagok száma: 16, a jelölteké: 8. Körünk keretében a tehetségesebb és buzgóbb tanulók bő alkalmat találtak, hogy egyéni hajlamuknak megfelelően magukat a latin és a magyar nyelvben tovább képezzék. És hogy eléggé iparkodtak felhasználni ezt az alkalmat, mutatja a rendes ülések változatos tárgysorozata. Sokan nemes versenyre kelve alaki tudásukat, nyelvtani készségüket tökéletesbítették; mások magánszorgalomból előkészített olvasmányok útján tárgyi ismeretkörüket bővítették, betanult szebb párbeszédeket adtak elő; ismét mások nagy kedvvel gyakorolták tolukat a szabad magyar fogalmazásban. Különös gondot fordítottunk a bátor fellépés, az értelmes szavalás elsajátítására. A szebbnél-szebb vallásos költeményeken kívül nagy számban vettünk fel megfelelő háborús és egyéb költeményeket. A szavalásban, leírás v. elbeszélésben kitűntek: Novák L., Murányi P., Milla A. — Március havában a tagok előljáróik, tanáraik és társaik jelenlétében sz. József tiszteletére szerény, családias ünnepélyt rendeztek; erről bővebben más helyen emlékszünk meg.

III. osztály. *Rektorok:* Keller János, a második félévben pedig Szepessy László St. n. *Titkárok:* Gulyás Ráfael és Pesti Kálmán. Körünk ez esztendőben a latin nyelv tüzetesebb tanulmányozása mellett különösen a magyar nyelvi szabad-dolgozatok és szavalatra fektette a főszólyt. A magyar dolgozatok, leírások, elbeszélések igen nagy száma kiváló szorgalomról tesz tanúságot. Az egyes akadémiai órák programmozása teljesen a rektor belátására volt bízva, amely újítás rendkívüli eleveenséget és változatosságot eredményezett. Különös dicséretet érdemel kitűnő III. osztályú tanuló képességét és képzettségét meghaladó, magyar dolgozataiért Hegedűs László. — Latin nyelvből Phaedrusnak majdnem összes meséit átvettük. — Nagyobb szorgalmukért dicséretet érdemelnek: Bukor László,

Gulyás Ráfael, Pesti Kálmán, Pankovics János, Klinovszky János, Szepessy László.

IV. osztály. A rövidített iskolai évben körünk elé sokféle akadályok gördültek, az ülések száma erősen megfogyatkozott, azonban mégis elég hasznos dolgokat végeztünk azon pár óra alatt is. Így például a Szerbiába, Boszniába, Adakaleh és Orsova felé indított nyári tanulmányútról számolnak be az azon résztvevő körtagok. Egymás közt felosztották az útrészleteket s tapasztalataikat írásba foglalták és felolvasták. A »Juventus« c. latin folyóirat darabjait fordítottgattuk, s a »Juventus« számára küldendő cikkeket a kör ülésén olvasták fel az illetők, s csak aztán küldték be a szerkesztőségbe. Szaválás, elbeszélések, Caesárból való kurzorius fordítások (ex non lectis) az ülések rendes anyaga.

2. Szépirodalmi kör.

A szépirodalmi-retorikai *Rosty-kör* ezen évben is folytatta munkálkodását, a nemzeti nyelv és szellem kiművelését.

A kör vezetését Hörl Gyula igazgató volt kegyes elvállalni. Az év elején megejtett tisztújítás eredményeképp Milla Gyula VII. o. t. elnökké, Vidovics Ferenc VI. o. np. pedig jegyzővé választott. Ügyvivők lettek: Rigó Ferenc VII. o. np., Baranyi Lajos VI. o. t., Hauser Endre V. o. St. n. Tagok száma 50.

Tartottunk 14 gyűlést, még pedig 2 diszgyűlést, 12 rendes gyűlést. A gyűléseken elhangzott tárgy között volt több szépen sikerült szónoki beszéd, elbeszélés, értekezés, tanulmány és szaválás. A Rosty alaphól jutalmat nyertek: Milla Gyula VII. o. t., Hirkó Boldizsár VI. St. n., Pintér László VI. o. t. Vidovics Ferenc VI. o. np. Haubert Hngó VII. o. St. n. és Gausz Konrád VI. o. t.

3. Bölcselő kör.

Elnök volt Komárik István S. J. a bölcsélet tanára. *Ügyvezető*: Flögl Antal; *Jegyző*: Szporny Gyula, tagjai a körnek a főgimnázium 8-ik osztálybeli tanulói. A háborús viszonyok miatt a körnek kevés számú tagja (11) dicséretes buzgalommal és kitartóan működött és aránylag igen szép eredményt ért el a megbeszélte tételek felfogásában épúgy, mint a forma kezelésében.

Szóba kerültek *ethikai*, *jogi* és *szociális* alapvető kérdések, melyek a mai időben annyira nélkülözött öntudatos gondolkodásnak és a legfontosabb életkérdésekben való tájékozódás előfeltételei, a jellemes valláserkölcsei életnek, a polgári hazafias kötelességtudásnak és cselekvésnek kitevői, és védőbástyául szolgálnak nemcsak a felületes közvélemény, de — sajnos — a felsőbb szakoktatás részéről is oly korán jelentkező támadásokkal szemben, amelyeknek anyagghalmazza az iskolás-bölcsélet alapvető ismerete nélkül több kárral, mint haszonnal jár.

4. Énekkar.

A jelen tanévben is külön tanfolyamban nyertek kiképzést a *kezdő énekesek*. Öt hónapon keresztül nyertek heti 2 félórán —

kedden és csütörtökön $1\frac{1}{2}$ — 2 oktatást az ének elmélet elemeiben, a vonalrendszer, a kulcs, ütem, hangmódosító jelek, szünetjelek ismeretében, a hangjegyek olvasásában stb. Az elméleti oktatást követte a gyakorlati rész: Bátori Lajos énekkönyve nyomán. Összesen 40 kezdőénekes nyert a tanfolyamban felvételt.

A közös énektanítás vasárnap (kivéve az áldozási napokat) a délutáni litánia után az I—III. osztályú kultánulók és konviktorok részére történt; s ez alkalommal gyakorolták a templomban énekelni szokott énekeket egy szólamban. Kiváló érdemet szerzett a közös ének körül Horváth Mihály IV. o. t., ki áldozatkészséggel kísérte harmoniumon az éneket.

A haladók műének kara. Oktatást nyertek heti 3 órában. A két felső hang pénteken 11—12, a két alsó hang 4—5, melyen a vásár- és ünnepnap sz. misékre készültek. Szombaton 2—3, illetőleg 4—5 az egész énekkar közös próbája szokott lenni.

Előadásra kerültek különféle misék, melyek közül felemlíthetők: Missa in hon. S. Joseph Mitterer-től; Missa brevis in hon. S. Aloysii Gollertől; Missa in hon. S. Caeciliae Mitterer-től; Missa in Sanctorum Omnium Goller-től; Missa in hon. Ss. Infantis Jesu Schweitzer-től; Missa in hon. B. M. V. de Loretto Goller-től; Missa: Mater admirabilis Griesbacher-től; Missa pro defunctis Bieger-től.

Introitusok, Gradualék, Offertoriumok különféle zeneszerzőktől. Különféle Sanctus, Tantum ergo.

Az énekkar minden vásár- és ünnepnapon énekelt az Isten-tisztelet alatt. Azonfelül szerepelt az 1916. dec. 9.-én b. e. Haynald Lajos biboros-érsek születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett ünnepélyen, melyen Berecz Ede: Nagy imakar-a és Belez-nay: Búcsú-ja került előadásra.

Az énekesek közül különös dicséretet érdemel: Gausz Gellért II. A. o. t. és Tompa Jenő I. B. o. t. a sopranisták, Kromer Ferenc és Réfy Vilmos III. o. t. az altisták, Milla Gyula VII. o. t. a tenoristák és Dickmann Ferenc VI. o. tan. a bassisták közül.

5. Zenekarok.

A stefáneumi fuvó- és vegyes zenekar az elmúlt évben is dicsőséges multra nézhet vissza. Ünnepélyeink és színelőadásaink fényét emelte s nem egyszer kimagasló pontja volt előadásainknak az előadott zenedarab.

Méltán is adóztak dicsérettel a zeneértők, mert nemcsak, hogy nívódarabokat adtunk, de nagyobb szabású szerzemények ecsetelésére is vállalkoztunk: hogy másokat ne említsek álljon itt pl. Schneider »Katonavér« nyitánya; — Keller Béla, »Hangverseny nyitánya« — Wagner R. »Nagy harci indulója« a Rienzi operából; — Chopin »Gyászindulója«. Egyébként ünnepélyeink mősora foglalkozik az előadott darabok elsorolásával.

A fuvózenekarok is kijutott a szereplés. Szűkebb körű iskolai ünnepélyeken nyilvánosan is szerepelt egy válogatott csoport. Különben pedig az intézeti családi kört térzenével örvendeztette meg. A sz. Imre század nyilvános kivonulása alkalmával ropogós magyar

dalindulókkal készítette ritmikus lépésre azt, s csalta ki az utcára Kalocsa közönségét.

Fuvózenekarunk hatalmas volt, 36 tagot számlált, a vegyes zenekar pedig 26-ot.

6. Növendékpapok absztinens egyesülete.

A háború, mint sok másnak, úgy az alkoholnak kérdését is jobban előtérbe hozta. A sajtó is gyakran sürgette s a legtöbb háborús állam már életbe is léptette a szigorúbb rendszabályokat a szeszfogyasztás ellen. Azért fokozott lelkesedéssel fáradtunk azon, hogy nemes célunkat megvalósítsuk, az arra vezető eszközöket tanulmányozzuk. Buzdított bennünket különösen az a körülmény, hogy nekünk, mint leendő papoknak a népet fel kell világosítanunk az alkohol átkáról, arról a rombolásról, melyet az lelkében és vagyónában véghezvisz s hogy saját példánkkal kell őt megtanítanunk arra, miként küzdjön e halálos méreg ellen. Gyűléseinken, melyeket Erdőssy Gyula S. I. hittanár vezetése mellett havonként tartottunk, igyekeztünk egymásban az absztinencia eszméjét megszilárdítani, egymást kölcsönösen buzdítani, az alkohol ellenes küzdelem eszközeiről felvilágosítani. A gyűlések rendes tárgyat képeztek kisebb-nagyobb absztinens irányú értekezések, tanulmányok, elbeszélések, melyeket a tagok maguk készítettek és olvastak fel. A következő témákat dolgozták ki a tagok és tűzték ki egyúttal további működésük tárgyául: Az absztinencia és a lelki élet; az absztinencia és a tisztaság; az absztinencia és a jótékonyosság; az absztinencia és a pap jó hírneve; az absztinencia és a tanulás; az absztinencia és az egészség stb. Ezzel pedig nemcsak buzdítottuk egymást, hanem képeztük is magunkat hivatásunk későbbi teendőire.

Megemlékezünk még a harctéren küzdő absztinens testvéreinkről, kik lapjaikban nem egyszer nyilatkoztak elismerőleg az absztinenciáról. Nagy épülésünkre szolgált, hogy egyik testvérünk éppen bevonulása után lett absztinenssé, hogy biztosítva legyen a szesz mámorá ellen.

De tovább terjedt eszménk a főgimnázium nem papnövendék ifjúsága közt is. Erdőssy tanár buzgó fáradozása következtében az absztinensek száma a Stefáneum növendékei s a kultánulók között is hatalmasan felszaporodott s ők is ifjú lelkesedéssel és áldozatkészséggel sietnek a maguk részét kivenni a nemes munkában.

Ez évben egyesületünk elnökévé választott: Vass Tivadar VII. o. np., jegyzővé: Popovics Demeter VII. o. np. Sajnos mindkettőnek le kellett tennie tisztségét, mivel a haza őket is fegyverbe szólította. Új elnökké lett: Nuszpl János VII. o. np., jegyzővé: Vidovics Ferenc VI. o. np.

III. MÁRIA KONGREGÁCIÓK.

1. Nagyobb kongregáció.

Kongregációnk *külszereplése* ezidén is igen szerény keretekben mozgott. Még a különben hagyományos pompával megült dec.

8.-iki ünnepély szertartásait is csak szerényen a kongregáció kápolnájában tartottuk meg, amely alkalommal nagys. Kirschbaum Lajos kanonok úr 14 jelöltet avatott fel Mária leventéjévé. A hadkötelezettek korai bevonulása miatt a szokásos búcsúígéretet a titkos társulatokra és párbajra vonatkozólag a távozó tagok külön tették le; a VIII. osztálybeliek pedig május 17.-én. Március 25.-én a kalocsai összes kongregációk együttes ünneplése alkalmával kiváló és igen megtisztelő szerep jutott a kongregáció Majornak. A délutáni díszünnepélyen kongregációnk kultánulói négy felvonásos drámát adtak elő. A rendkívül hatásos ünnepély fényes eredményének oroslánrésze a művészi biztonsággal, feltűnő tőkéllyel játszó kongreganistákat illeti. A Nemzeti Fogadalmi Templom javára az ünnepélyből 1700 korona gyűlt egybe.

A Kongregáció *belső életének* fejlesztésében régi, kipróbált programját követte. Említésre méltónak tartjuk a szünidei, karácsonyi, husvéti és a nagy vakációi program pontos betartását, amiről a tagok a prézesnek mindig hűségesen beszámoltak. A kongregáció e tényre a legfőbb gondját fordította, hiszen igaz, benső hitéletének legbiztosabb zálogát ebben látta, ha tagjai kint az életben is megállják helyüket.

Mint tavál, úgy ebben az esztendőben is a kongregáció tehermentességéhez képest a *jótekonyság* terén is kivette részét. Katonának 20 pld. »Emlékfüzetet« juttattunk, imakönyvekre pedig 10 koronát adományoztunk. Rabok karácsonyfájára 5 koronát adtunk. Egy szegény diáknak pedig korcsolyát vettünk. A kongr. hadikölcsönének kamatait, 30 koronát, szintén kongr. hadiárvának juttattuk. A rabok közt 40 pld. »Fehér-liliom« füzetkét osztottunk szét. A kongregáció kápolna céljaira 250 koronát ajánlottunk fel azon összegből, melyet Schell Gyula báró úr volt kegyes a kongregációnak adományozni.

A nagyobb kongregáció vezetősége: *Prézes*: Buzna Viktor S. J. főgimn. tanár; *Prefektus*: Klinz Hubert VIII. o. St. n.; — *Asszisztensek*: Milla Gyula VII. o. t. és Klementsitz Nándor VIII. o. St. n.; — *Titkár*: Pintér László VI. o. t.; — *Konzultorok*: Flógl Antal VIII. o. t., Karácsonyi László VII. o. St. n., Baranyi Lajos VI. o. t., Hirkó Boldizsár VI. o. St. n., Blazsek Ferenc VI. o. t., Antoni Miklós V. o. t., Halmágyi Antal V. o. t., Serényi Rezső gróf V. o. St. n.

2. Kisebb kongregáció.

Prézes: Kostialik János S. J. főgimn. tanár. *Prefektus*: Sajó Géza, IV. o. St. n., *Asszisztensek*: Horváth Mihály IV. o., Keller János III. o.; — *Titkárok*: Markovich Géza IV. o. St. n., Szarvas Pál IV. o. t. — A kisebb kongreg. állott 38 rendes tagból és 32 jelöltből. Volt összesen 25 rendes és 2 ünnepi gyűlésünk. Mint az előbbi években, úgy ezidén is igen buzgólkodtak a kongreganisták jó erkölcsös viseletben, szorgalmas tanulásban, karitatív cselekedetekben. A missiók segélyezésére minden hónapban pénzgyűjtést rendeztek. A boldogságos Szűz ünnepeire úgy készültek, hogy

obsequiumokat hoztak: meggyóntak és az ünnep napján a sz. áldozáshoz járultak. Az obsequiumok önmegtagadó gyakorlatokat, rendkívüli imádságokat és a lelki s testi irgalmasság cselekedeteit foglalták magokban. Mondhatjuk, hogy a kongreganisták a tanulók színe-java voltak, és épületes magatartásuk kovászként járta át a főgimnázium ifjúságát.

3. Növendékpapok kongregációja.

A kongregáció apostolok iskolája. A kongreganisták arra vannak hivatva, hogy ne csak ők törekedjenek tökéletességre, hanem hogy másokat is serkentsenek jámborságra, szóval hogy apostolkodjanak. Ezt tartotta szem előtt a mi kongregációnk is. E cél szolgálatában állottak szakosztályaink.

Kongregációnknak két szakosztálya volt: Jézus Szíve-szakosztály és Apostoli-szakosztály.

A Jézus Szíve-szakosztály célja az oltári szentség tisztelésének előmozdítása és a testvéri szeretet ápolása. Évégéből szakosztályunk két hetenként tartotta gyűléseit; minden hónap első pénteké előtt kilencedet végeztünk, az első pénteket pedig este félóra szentségimáddással ünnepeltük meg, amelyet egy-egy tag szent beszéde előzött meg. Örömmel jelenthetjük, hogy valamennyien tagjai voltunk a szakosztálynak és valamennyien naponként járultunk szent áldozáshoz. Sz. áldozásaink alkalmával nem feledkeztünk meg távollevő katona testvéreinkről sem. Így karácsonyi ajándék gyanánt 650 sz. áldozást ajánlottunk fel értük. Febr. 25.-én a hadbavonuló növendékpapok tisztelésére díszakadémiát rendeztünk. Szakosztályunk tagjai a mult vakációban otthon szeretteik és ismerőseik körében is iparkodtak terjeszteni Jézus Szíve tisztelését, ismertetni a »nagy ígéretet«, új buzgó tagokat toborozni Jézus Szíve társulatának stb. A szakosztály elnöke Jung János VII. o. t., jegyzője: Fürstner Gergely VI. o. t.

Az apostoli szakosztály az idei tanév folyamán is a Tanonc-Othton vezetését vállalta el. Minden vásár- és ünnepnap délután két-két tag járt ki a Tanonc-Othtonba, és ott nemcsak közös játékok rendezésével igyekeztünk a tanoncokat a rosztól visszatartani, hanem rövid életbevágó beszédek által is iparkodtunk ifjú lelkületekre nemesítőleg hatni. A szakosztály elnöke: Popovics Demeter VII. o. t., jegyzője: Mautner Antal VII. o. t.

Az apostoli szakosztály a mult vakációban sem szunnyadozott, hanem akkor is működött mint Sajtószakosztály és mint Missiószakosztály lelkes tagjainak sikerült sok nem-keresztény lap előfizetőit rávenni, hogy a lap járatását beszüntessék és jó keresztény irányú lapra fizessenek elő. Így számos előfizetőt szereztek a Mária Kongregációnak. A Szívnek, Zászlónknak, Ujlapnak, Jézus Szíve Hirnökének, Máriakertnek stb. stb.; tüzűró lapok révén pedig 85 koronát gyűjtöttek, amely összeget a kat. Sajtóegyesület fővárosi hölgybizottságának rendelkezésére bocsátottuk. A szakosztály elnöke: Popovics Demeter VII. o. t., jegyzője: Gerencsér Zoltán VII. o. t.

A Missio-szakosztály tagjai a missiókat nemcsak erkölcsileg, nemcsak imával, hanem anyagilag is siettek támogatni. Evégből nagy mennyiségű staniolt, bélyegeket, képeslapokat stb. gyűjtöttünk, előfizetőket szereztünk a Visszhangnak, a Néger gyermeknek, a »Missions-propaganda«-nak. Az egyik buzgó tag egymaga 100 »Sz. Mihály naptárt« adott el. Ezáltal is törekedtünk a missiók iránti érdeklődést fölkelteni és ápolni. A szakosztály elnöke: Jung János VII. o. t., jegyzője: Heck Imre VII. o. t.

A mi kedves lapunk, az »Örömmünk« nemcsak a szünidőben, hanem az iskolai év folyamán is megjelent. Ez volt a harctéri testvérek vigasztalója, lelkesítője. E lapnak köszönhető, hogy a harctéri társak, eddig már 47-en, nemcsak ft. P. Prézesünkkel, hanem egymással is állandó összeköttetésben álltak.

Végül nem mulaszthatjuk el, hogy e helyen is legmélyebb hálánkat ki ne fejezzük kegyelmes Érsek-atyánknak, nagyméltóságú Dr. Várady L. Árpád érsek úrnak, aki kegyes volt kongregációnk fővédnökségét elfogadni, miáltal csak fokozta a kongregáció iránti ragaszkodásunkat.

Kongregációnk ez évi tiszti kara a következő volt:

Prézes: Erdőssy Gyula S. J., a kisszeminárium lelkiigazgatója;
Prefektus: Varga Pál VIII. o. t.; *Asszisztensek:* Engelmann Vince és Rigó Ferenc VII. o. t.; *Titkár:* Sümegi Mihály VII. o. t.;
Konzultorok: Heck Imre, Jung János, Vass Tivadar VII. o. t., Fürsiner Gergely, Stoffner Márton, Vidovics Ferenc VI. o. t.

IV. SZERTÁRAK GYARAPODÁSA.

1. Fizikai szertár.

A fizikai szertár gyarapítására a következő összeget fordítottuk:

Új modern Atwood-féle ejtőgép	684 K.
A villamos kapcsolótábla javítása	53 K.
Vegyi szerek	11 K.
Légelektromos observatorium kiadása	56 K.

összes kiadás 804 K.

2. Természetrajzi szertár.

A háborús viszonyokból származó szállítási nehézségek és az árak rendkívüli emelkedése a nagyobb beszerzést majdnem lehetetlenné tették; egyébiránt a szertárnak gazdag felszerelése mellett erre nem is volt szükség. Csak a diapositívumok gyűjteményét gyarapítottuk három új sorozattal. Hozzávéve még a vetítőgép tökéletesítésére fordított kis összeget, a természetrajzi szertár kiadása 65 K.-t tesz ki.

3. Tanári könyvtár.

A tanári könyvtár 26 hit- és erkölcstani, 25 magyar irodalmi, 5 klasszika philologiai, 3 német irodalmi, 1 francia, 2 tót, 1 tör-

ténelmi, 3 földrajzi, 8 természettudományi, 3 mennyiségtani, 2 bölcsészeti, 4 paedagogiai, 1 jogtudományi, 1 műrajzi, 1 nemzetgazdasági, 3 szépművészeti, összesen 108 művel, illetve 137 kötettel gyarapodott, mire 960 K. fordított.

4. Ifjúsági könyvtár.

A könyvtár gyarapodott vétel útján 100 művel 150 kötetben. Ehhez járul Greksa Sándor VI. o. tanuló (1 k.) ajándéka, amelyért hálás köszönetet mondunk. A beszerzés az idén is mint az előbbi években a szépirodalmi, irodalomtörténeti, történeti, fizikai és geográfiai szakokra terjedt ki.

V. NYILVÁNOS FÖLLÉPÉSEK.

1. Tanárok kulturális előadásai.

1) 1916. okt. 19.-én *Komárik István* S. J. főgimn. tanár a kalocsai ker. Társadalomtudományi Egyesület gyűlésén előadást tartott **Shakespeare és Cervantes 300 éves jubileuma** alkalmából, méltatva mindkettő érdemeit. Az előadó éles vonásokban szemlélteti mindkét költőnek jellegzetes tulajdonságait, kellő megvilágításba helyezve mindkettőnek fény és árny oldalait. S végül röviden eseteli a két nagy költő hatását az utókorra, különös tekintettel a magyar irodalomra.

2) 1916. nov. 16.-án *Drebitka Ferenc* S. J. tanár előadást tartott a kalocsai ker. Társadalomtudományi Egyesület ülésén **»A gyermek 40 évszázados történeté«**-ről. A történelmi évszázadokon át végig pillantott és kimutatta a gyermek helyzetét, tekintélyét, sorsát a különböző világnézetekben és vallásokban. A kereszténységet megelőző évezredek alatti százalmas, törvényen kívül helyezett állapota a gyermeknek javulni kezdett, miután Krisztus, a nagy gyermekbarát, a gyermekkort megszentelte azáltal, hogy maga is gyermek lett. A népek történetéből kimutatta, hogy minél inkább távolodtak a keresztény világnézettől, annál rosszabb lett a gyermek sorsa. A pogányságba való visszaesés a gyermek tekintélyének a sülyedését is magával hozta. A kereszténységben mindig kulminált a gyermek tekintélye, mert Krisztus testvékéjének s a mennyország örökösének tartották. Ezzel a világnézettel a gyermekről remélhető a háborúk által okozott károk helyrehozása és a letarolt népmilliók helyett új nemzedékek növekedése várható.

3) 1916. dec. 11.-én *Velics László* S. J. múzeumőr mutatványos előadása **a réz- és aranykarcokról**. Előadó bevezetés gyanánt a dicsőséges, de végtelenül fáradalmas rézmetszetekről szólt, melyeknek fénykorát XIV. Lajos francia király idejében a párisi rézmetsző mesterek képviselték. Napjainkban a képművészetnek ezen ága teljesen megváltozott. A hosszadalmas, kimerítő rézmetszést, amelyet az árvésővel eszközöltek, a játszi rézkarcolás váltotta fel, amely a karcolótűvel varázsolja megkapón szép ké-

peit a rézlapra. Van azonban a rézkarcoknak egy másik faja is, amely az idő jelen áramlatainak mód felett megfelel. Míg a rézmetszetenél a lenyomatok egytől-egyig hasonlóak, a karcoknál a lemezre felhordott színfestékek szétsimítása által — amit átjátszásoknak neveznek, ugyanannyi különféle árnyalatú nagyon különböző lenyomatokat nyerhetünk. Előadó legelőbb is Rembrandtnak néhány elsőrangú karcát fénynyomatban mutatta be; aztán áttért napjaink híresebb karcművészeihez a francia Flameng, a német William, Unger és Köpping képeihez. A legújabbak közül a bécsi Prof. Schmutzer és Kasimir L. és a magyar Doby Jenő, valamint Székely Árpád karcait emelte ki. Záró mutatványul Klein K. »Holdvilágos erdőkép« aranykarcával ragadta méltó bámulatra hallgatóit.

4) A Társadalomtudományi Körben *Pinzger Ferenc* S. J. főg. tanár a **Balkán meghódított területeiről** tartott április 26-án művészies kivitelű vetített képekkel előadást Tudományos földrajzi szempontokból kiindulva megmagyarázta Montenegró, Szerbia és Románia multját és a jelenben beállott katasztrófát. Hazánk mind-egyik különböző okoknál fogva a Balkánon kevésbé tudott érvényesülni, de a jövőben saját érdekünk azt követeli, hogy földrajzi helyzetünk előnyeit megértvén, tekintélyünk a Balkánon megerősödjék. Gazdasági és ipari viszonyaink fejlesztésével első sorban állandó piacot kellene ott biztosítanunk, akárhogy is alakul majd a háború után a Balkán térképe; ez pedig gyárparunk nagyobb lendületét és földünk kiaknázatlan kincseinek nagyobb mérvű értékesítését teszi szükségessé.

2. Az ifjúság nyilvános szereplése.

1) 1916. dec. 9. *Emlékünnep Haynald Lajos* születésének századik évfordulóján. Tartja a Szépirodalmi Kör, a stefáneumi zenekar és a főgimnáziumi énekkar közreműködésével. Tárgysorozat. 1. Katonavér. Nyitány Schneidertől. Játssza a Stefáneum vegyes zenekara. — 2. Nagy imakar. Berecz Edétől. Előadja a főgimnáziumi énekkar. — 3. A bíboros Főpap. Emlékbeszéd. Írta és mondja Vidovics Ferenc VI. o. np. — 4. A költő álma. Csárdás. Játssza a Stefáneum vegyes zenekara. — 5. A tudományok Főpártfogója. Akadémiai beszéd. Írta és mondja Rigó Ferenc VII. o. np. — 6. Haynald Lajos emlékére. Óda. Írta Hörli Gyula S. J. Melodrááját szerző Braunhoffner Ferenc. Szavalja Milla Gyula VII. o. t., zongorán kíséri Dickmann Ferenc VI. o. t. — 7. Búcsú. Beleznaytól. Énekli a főgimnáziumi énekkar. — 8. Magyar dalegyveleg. Játssza a Stefáneum vegyes zenekara. — 9. Anagramm-pajzsjáték 10 változatban. Szerző Spreitzer Péter S. J. Alapmondat: Jubila, des viro salutem! Előadják a Stefáneum növendékei. Vezér: Hauser Endre V. o. — Zászlós: Sajó Géza IV. o.

2) 1917. febr. 15. és 24. *Mayr Péter*, a mahri vendéglovs, Tirol szabadsághőse. Kép Tirol szabadságharcából. Színmű 4 felvonásban. Írta: P. Scala Ferdinánd O. C. Szabadon átdolgozva előadják a jézustársasági Stefáneum II. és III. szakaszának növendékei.

dékei az intézeti zenekar közreműködésével. Személyek: Mayr Péter, mahri vendéglős Haubert H. VII. o. — Mayr József, a vendéglősnek testvére Harsányi G. VIII. o. — Ferkó, Pali, Gyuri. a vendéglős gyermekei Probáld F. V. o., Bencsik E. I. o., Papp Árpád I. o. — Oberdurner, Kemenater, Pichler felkelő vezérek, Angyal Endre VI. o., Hirkó B. VI. o., Br. Jósika J. VII. o. — P. Ignác, kapucinus atya Klinz János VII. o. — Lichtenturm gróf, cs. követ Kubinszky J. VI. o. — Baraguay d' Hilliers, tábornok, francia fővezér Karácsonyi L. VII. o. — Armand de Lafontaine adjutáns László J. VII. o. — Francia hadnagy Ivanits I. VI. o. — Francia altisztek Dömötör G. VII. o., Madarász O. VI. o. — Francia katonák Hauser Endre V. o., Hiel Jenő V. o., Persina B. V. o. — Tirol felkelők Hállay J. VI. o., Lippe Imre VI. o., Scholtz A. lov. VI. o., Dörner A. V. o. — Angyali kar Kubinyi L. V. o., Sztrilich L. IV. o., Weifert K. IV. o., Zborovszky A. IV. o. — Szintér: I. és II. felvonásban Brixen környéke, III. és IV. felvonásban Bozen. Idő: 1809. évi szabadságharc Napoleon ellen. — Éldrőkép: II. és III. felvonás közben a mühlbacher csata és Pichler árulása. IV. felvonásban: a mahri vendéglős búcsúja. — Zenebetétek: 1. Magyar hangverseny. Nyitány. Kéler Bélától. — 2. Rienzi operából a harmadik felvonás fináléja. Wagnertől. — 3. Tirol dalkosorú. Hangszerelte Polcz József. — 4. Magyar hangfestmény. Chovan Kálmántól. — 5. Mágnás induló. Braunhoffner Ferenctől.

3) 1917. márc. 18. A II. B. oszt. nyelvészeti körének *díszülése* sz. József tiszteletére. 1. Bevezető beszéd. Mondja: Novák. — 2. Salve, Pater Salvatoris. Ének. — 3. Nagy tábori verseny a rendhagyó igékből. — 4. Fabula de tonsore. Fordítják: Trischler és Kovács. — 5. Szent József munkabére. Rostytól. Szavalja: Bohner. — 6. A verseny folytatása. A győzelem kihirdetése. — 7. Nándorfehérvár feltámadott! Radványitól. Szavalja: Farkas. — 8. A hős fiú. Irta és felolvassa: Novák. — 9. Sextus cum sodalibus de domo Romana confabulatur. — 10. A kis király. Prónaitól. Szavalja: Feniczky. — 11. Coelitum, Joseph... Ének. — Az énekeket harmóniumon kíséri: Gallé Béla V. o. St. n.

4) 1917. márc. 25. A világ valamennyi kongregációinak engesztelő áldozása és imája alkalmából a kalocsai Mária kongregációk együttes ünnepséget tartottak. A délutáni díszünnepélynél gyűjtést rendezett a kongregáció a Nemzeti Fogadalmi Templom javára, a tiszta jövedelem 1700 kor. Ezen ünnepség keretében a főgimnáziumi Nagyobb kongregáció kultánulói az „Igaz hős” drámát 4 felvonásban adták elő. Szín: harctér közel a román határhoz. Személyek: Kemény László, őrmester: Milla Gyula VII. o. t. — Lacika, fia: Milla Antal II. o. t. — Ezredes Cihlár K. VII. o. t. — Adjutánsa Gajó István VIII. o. t. — Matyi (székely) tizedes Raffai Imre VI. o. t. — János bá', katona Michlsz Antal V. o. t. — Gergő bá', katona Nagy Mihály VII. o. t. — Pista, katona Fülöp Péter VI. o. t. — Zamu, román kém Halmágyi A. V. o. t. — Katonák Rausch N. VII. o. t., Gausz Konrád VI. o. t., Staár Iván VI. o. t., Matos Lajos V. o. t., Waldhauser J. V. o. t., Gulyás Ráfael III. o. t.

5) 1917. máj. 13. Az I. B. o. nyelvészeti körének *díszülése* Május királynéja tiszteletére. Tárgysorozat: 1. Aiblinger: A csalogányok. Éneklik: Pintér-Wüsch, Bertschy-Hajnal. Hegedűn kísérik: Reimann-Tompa. — 2. Diva Virgo R. P. Rectorem alloquitur, dum praeest concertationi. Recitat: Steph. Szűcs, Rector Acad. — 3. Verseny a melléknevekből és névmásokból: Ackermann-Meszli. — 4. Flevit lepus Recitat: Sonea. — 5. P. Rosty Kálmán: Anyai szózat. Szavalják: Hegyi-Papp-Schneider. — 6. Verseny a számnevekből: Schneider-Magó. — 7. Első utam vonaton. Irta és felolvassa: László. — 8. Kodrus király. Párbeszéd. Előadják: Hajnal-Szűcs. — 9. Verseny: a nemi szabályokból: Aradi-Hallósy, Schneider-Magó. Az igeragozásból: László-Kederer, Hajnal-Szűcs. — 10. Az I. A. és B. osztály versenye. Ki-ki jelentkezhetik. — 11. P. Coloma: Oh messzevándorlók vezére . . . Szavalja: Sonea. — 12. Rosty-Hoos: Ave Maria. Éneklik az énekkar.

6) 1917. máj. 20. *Díszgyűlés*. Tartja a szépirodalmi kör Arany János születésének századik évfordulóján. Tárgysorozat: 1. Folkmann Róbert »Visegrád« című zenebetételéből: Szolimán. Előadja a Stefáneum vegyes zenekara. — 2. Szózat. Vörösmartytól. Énekli a főgimn. énekkar. — 3. Emlékbeszéd Arany Jánosról. Tartja: Hörli Gyula S. J. főgimn. igazgató. — 4. Arany »Rendületlenül« című költeményét szavalja Milla Gyula VII. o. t. Melodramáját szerző Braunhoffner Ferenc zenetanár, játszotta Dickmann Ferenc VI. o. t. — 5. Himnusz. Énekelt a főgimn. énekkar. — 6. Az őrszem dala. Riebner-től. Játsszotta a Stefáneum vegyes zenekara.

VI. TESTEDZŐ GYAKORLATOK.

1. Tanulmányi kirándulások.

a) *Belgrád-Orsova-Mitrovica.*

Főgimnáziumunk két tanára, Pinzger Ferenc és Buzna Viktor, a szünidőben nagyobb szabású tanulmánykirándulást vett tervbe, melynek megvalósítása a mai háborús viszonyok közt nem kis dícséretére válik a vállalkozó szellemű kirándulóknak. A vezetők főelve volt: közvetlen szemlélet útján megismertetni az ifjúsággal hazánk hős fiainak gigászi munkáját. Hadd buzduljanak fel nagyjaink utánzására, becsüljék és tiszteljék a munkában megkésedett és most hazafiúi vértől áztatott kezeket.

A tanulmányúton a vezetőkkel együtt 15-en vettek részt, kettő kivételével mind helybeli tanulók. Hajónk 1916. júl. 25.-én hajnalban indult el. Zimonyban az ágyúzástól erősen megrongált Milléniumi emlékmű megtekintése után Belgrádba kelhettünk át. Az igazolványok hosszadalmas átvizsgálása, átírása, lebélyegezése után végre kiléphettünk Szerbia magyar vérrel áztatott földjére. Utunk a hadihídtól balra a Kalimegdan alatt vezetett fel a szerb székesegyház felé. Azon az úton haladtunk, melyen hős magyarjaink rohamozó csapatai törtettek felfelé. A számos helyen felzaggatott kövezet, a szanaszét heverő kisebb-nagyobb gránátsz

lánkok és nevezetesen a kiszökellő sarokházak romhalmazai világosan jelezték az ágyúk útegyengetését a gyalogság számára. Némán, mély lelkibenyomásokkal néztük hőseink rettenetesen dicső munkáját. A házak falain, ajtófejfáin, az esőcsatornák lefutó részén ezer és ezer befuródott puskagolyó szörnyű utcai harcok nyomait mutatta. Egyes üzletek üvegtábláit golyók, puskatűsok zúzták be. Az egyik ház rozoga ablakából még most is fityegett holmi kegyelmet kérő fehér rongy-lobogó. Milyen sokat beszél egy ily kis hitványság!

Minél beljebb vitt villanyosunk a városba, annál ritkábbak lettek az ágyúzás okozta pusztítások, csak itt-ott láttunk egy-egy gránát fúrta mélyedést a kövezeten. Még aznap megtekintettük Petár király Konakját, melyet vagy 4—5 helyen rongált meg nagyobb kaliberű lövedék. A királyi lak különben teljesen kifosztva áll. A főkormányzóságtól kapott engedély a Kalimegdan vár megtekintésére is feljogosított. A 30¹/₂-ek titáni munkája tárult szemünk elé. Több méter széles, régi várfalak alakjukból kiemelve, keresztül-kasul törve, óriási tölcserék faltörmelékkel félig megtöltve. Az épületek teljesen elpusztultak. Szerencsére a régi Hunyadvár részlet szinte sértetlenül áll, úgyszintén a Cillei-kapu.

Az alsóvárban igen érdekes látványt nyújtott a Galiciába menetelő török ezredek táborozása sátrak alatt.

Másnap a katonai kezelés alatt álló Sophie hajón Orsovára, illetőleg Ada Kaleh szigetre rándultunk. Az európai hírű Aldunának különös varázst kölcsönzött a még nem rég lezajlott, hatalmas szerb offenzíva. Szemendria régi várának 25 tornya közül az egyik oldalt áll, mint a pisai torony. Különben a régiség iránti kegyelet megőrizte a remek várromokat a végpusztulástól. Legtöbbet szenvedett a Fehértemplommal szemben fekvő Gradiste helység, mely majdnem teljesen elpusztult. Hajóállomása helyén két elsüllyesztett szerb szállítóhajó roncsai emelkednek ki a hullámokból. Közvetlen mellettük még négy uszályhajó meredezik feketén a vízből. Elpusztított hajókat különben még több helyen láttunk az Alduna mentén. A kedves kis Ada Kaleh szigeten éppen csak a török mecset minaretje szenvedett a szerbek ágyúzásától. Épen tatarozták.

Orsováról újra Belgrádba tértünk vissza két napra. Most láhattuk csak, hogy a *Topcsider* felé vezető úton, ahol Belgrádnak igen virágzó gyártelepe volt, a pusztítás a legrettenetesebb lehetett. A vasúti közlekedést akarták a németek lehetetlenné tenni. Jellemző a németekre, hogy az egyetlen sörgyáron kívül, minden más gyárat földig romboltak le. Vasárnap szentmisét mondtam a Konakban, melyen a kirándulók megáldoztak. A mise végén a Himnuszt és a Szózatot énekeltük el.

Hétfőn magyar Mitrovicára rándultunk. Mitrovica, a hírhedt Timok hadosztály pusztulásának színhelye, kirándulásunk legérdekesebb részei közé tartozott, amennyiben alkalmunk volt egy teljesen berendezett harcteret láthatni; futóárkokkal, betonfedezékekkel, drótsövényekkel, spanyol lovasokkal stb. A véres és dicsőséges csata színterén, különösen a szerbek által vert pontonhíd he-

lyénél rettentő dulakodásnak nyomait láttuk. A magas Száva-parton ezer és ezer menekülő, ember és ló lábnyoma látható, bocsorok, töltények, tölténytáskák, evőeszközök, szíjak stb. hevernek ott még most is szerteszét a sekély vízben. A mellénk kirendelt csendőr vezető, aki maga is résztvett a nevezetes ütközetben, rendkívül érdekesen ecsetelte a csata kimenetelét. A Száva parttól 40–50 lépésnyire 800 elesett szerbnek közös sírdombja emelkedik. A vízből öt darab szerb fegyvert emeltünk ki, melyet azonban a mitrovicai csendőr szárny-parancsnokságnak adtunk át. A Mitrovicán horgonyzó aknakutató hajók és egy épen kihalászott nagy tengeri akna megtekintése után, melynek szerkezetét kis előadás kíséretében az egyik tiszt bemutatta, végre hazautaztunk.

A 10 napos kirándulás minden tekintetben sikerültnek mondható. Kedves emlékekkel, sok tapasztalattal meggazdagodva tértünk vissza. Különös elismerésünket fejezzük ki e helyen is a katonai hatóságoknak, akik rendkívüli előzékenységgel mindent megtettek, hogy tanulmányútunk minden tekintetben kellemes, tanulságos legyen. Megkíméltek mindenütt a kellemetlen podgyász vizsgálatától, — Orsova és Belgrád közt teljesen díjtalan visszautazást engedélyeztek, — a belgrádi katonai főkapitány gratis szállásról gondoskodott, személyesen levezetett a belgrádi dunamenti harctérre, ahol igen tanulságos magyarázatokkal szolgált. Mitrovicán a szárny-parancsnokság teljes napra külön csendőrt bocsátott rendelkezésünkre stb.

Tanulmányútunk végtanulságaként pedig ideigtatjuk, hogy szerény modor, kevés igény, jókedvű diáktempó, erős akarat, fegyelem: ez az az aprópénz, amelyért mindenhol szívesen látnak, beengednek. Vivant sequentes!

b) Természettudományi kirándulások.

Az iskolai év összevonása miatt nagyobb szabású kirándulásokra könnyen érthető okokból alig mertünk gondolni, de annál inkább iparkodtunk a rendes séták alkalmával ifjúságunkat a természet titkaival megismertetni. Így pl. a IV. osztály tanulóinak majd egyik majd másik csoportja indult a szaktanár vezetése alatt kisebb növénytani tanulmányútra. A csoportokra való osztás a figyelemlekötés szempontjából sokkal eredményesebbnek bizonyult. Ilyenkor önként is kínálkozott bő alkalom, hogy tanulóinkat a természet védelmére is figyelmeztessük.

2. Katonai gyakorlatok.

A stefáneumi sz. Imre század ezen iskolai évben is tovább folytatta gyakorlatait. A hosszú, meglehetősen enyhe őszi idő módot adott arra, hogy az új növendékekkel is megismertessük a különböző katonai gyakorlatot egészen a zárt század alakításáig. Az alaki kiképzés az ősszel már annyira előrehaladt, hogy nov. 15. Érsek Urunk Ő Excellenciájának névünnepe a század négy szakaszban felvonulhatott az érseki székesegyházba. Tavasszal ün-

nepélyes alkalmakkor a század katonás magatartása, felvonulása mindig nagyban hozzájárult az ünnepi hangulat emeléséhez. Felsőbb osztályú növendékeinknek már szinte vérükbe ment át a katonás magatartás, ami nagyon is illik az egyenruhához és még üdőbbé, elevenebbé teszi a fürge ifjúságot. A katonai gyakorlatok, amelyeket többször tartunk hetenként az intézet udvarán, nagyban hozzájárulnak növendékeink testi nevelésének s ügyességének fejlesztéséhez és felkeltik a katonai élet iránt való érdeklődést. Ehelyütt köszönetet mondunk Kopping Ádám t. hadnagy úrnak, aki mint lábbadozó egy teljes hónapig csaknem naponként tartott egy órás vagy másfélórás gyakorlatot és a növendékek kiképzését irányította.

VII. SEGÉLYEZÉS.

1. Intézethez kötött ösztöndíjak.

		Kor.
1. Csupor-féle.		
	Kor.	
Kaiser József VII. o.	114·14	
Winkler Viktor VII. o.	114·14	
Összesen :	228	28
2 Jubileumi.		
Katatics Péter V. o.	100·—	
Körműves Géza IV. o.	100·—	
Pongrácz Károly IV. o.	100·—	
Összesen :	300·—	
3. Katona-féle.		
Folkmer Géza VI. o.	40·—	
Fürstner Gergely VI. o.	80·—	
Geizer József V. o.	40·—	
Greksa Sándor VI. o.	60·—	
5 Heck Imre VII. o.	50·—	
Herold Gyula IV. o.	40·—	
Judák István V. o.	40·—	
Jung János VII. o.	80·—	
Kaszás Mihály IV. o.	40·—	
10 Keller János III. o.	40·—	
4 Molnár-féle.		
Szepessy László III. o.	468·75	
Összesen :	468·75	

2. Az intézethez nem kötött ösztöndíjak.

1. Bedics-féle.		Kor.
Beda László IV. o.	400	—
Bedits István V. o.	500	—
Bedits László IV. o.	300	—
Bedits Máté III. o.	200	—
Összesen:		1400 —
2. Gervay Mihály-féle.		
Herold Gyula IV. o.	200	—
Wiedemann I. IV. o.	200	—
Összesen:		400 —
3. Hümpfner-féle.		
Brandt Antal IV. o.	300	—
Összesen:		300 —
4. Jövedék bírság alap.		
Tompa Béla II. A. o.	200	—
5. Leo-Jubileumi		
Balaton János V. o.	200	—
Összesen:		200 —
6. Lichtensteiger-féle.		
Wortner Béla I. A. o.	200	—
Összesen:		200 —
7. Majorossy-féle		
Gausz Konrád VI. o.	300	—
Tompa Béla II. A. o.	300	—
Összesen:		600 —
8. Pászthory-féle		
Kubinyi Loránt V. o.	1000	—
Összesen:		1000 —

3. Segélydíjak.

1. Császkai Tanítókháza alap.		Kor.
Dér Ákos IV. o.	80	—
Horn Béla IV. o.	100	—
Vogl Lajos III. o.	80	—
Összesen:		260 —
2. Érseki segély.		
Bagó Ferenc I. A. o.	80	—
Bäcker Béla I. A. o.	80	—
Bernhardt Fer. I. B. o.	80	—
Dickmann Fer. VI. o.	140	—
5 Epres József II. B. o.	80	—
Fárbás Béla VII. o.	140	—
Fehér Sándor I. B. o.	80	—
Gebhardt Fer. VII. o.	120	—
Gurka Márton IV. o.	100	—
10 Hainz Lajos IV. o.	100	—
Hesz Béla VI. o.	100	—
Hesz Jenő VII. o.	100	—
Krall Károly I. A. o.	80	—
Lendvai József III. o.	80	—
15 Milla Antal II. A. o.	80	—
Milla Antal II. B. o.	80	—
20 Milla Gyula VII. o.		120 —
Milla József V. o.		100 —
Neogrady József III. o.		80 —
20 Osztheimer Géza IV. o.		100 —
Pogács Imre II. B. o.		80 —
Rausch Nándor VII. o.		160 —
Réfy Vilmos III. o.		80 —
Sabjányi Kár. I. A. o.		80 —
25 Schäffer Gyula III. o.		80 —
Simon Jenő III. o.		80 —
Steiner Ferenc III. o.		80 —
Szarvas József II. B. o.		80 —
Szarvas Pál IV. o.		100 —
30 Szathmári János IV. o.		80 —
Witzmann János IV. o.		100 —
Wüsch József I. B. o.		80 —
Zsembery Géza I. B. o.		80 —
Összesen:		3160 —
3. Sárközi takarékp. segély.		
Simon Károly I. A. o.		100 —
Összesen:		100 —

4. Az ifjúság jótevői.

Az elmúlt iskola év a háború miatt az előbbieknél még fokozottabb áldozatokat követelt az itthon maradtaktól, midőn a mód fölött megdrágult élet nélkülözéseit kénytelenek elszenvedni. Mindannak dacára intézetünk jótevői nem csökkenő nagylelkűséggel nyújtották segélyüket szegényebb sorsú tanulóinknak.

Mélt. és főtiszt. Horváth Győző dr., fölszentelt püspök 6 tanuló számára havi részletekben 360 K.-át juttatott.

A Sárközi Takarékpénztár igazgatósága ismét 100 koronát adományozott egy helybeli szegény és jó tanuló segélyezésére.

Ingyen élmezésben részesített mélt. és főtiszt. Kleiner Lajos nagyprépost és c. püspök érseki helynök úr 3, mélt. és főtiszt. Valihora Ágoston dr. kanonok úr 1, nagys. és főtiszt. Stécz György dr. kanonok úr 4, nagys. és főtiszt. Révay Tibor dr. kanonok úr 3, Miasszonyunkról nevezett iskolánénék 7, az Irgalmas nővérek 1, a nagyobb szeminárium 5, a kis szeminárium 2, a Jézus-társasági kollégium 15 tanulót.

Hetenkint egy-egy napi ingyen élmezést nyújtottak összesen 7 tanulónak a következő városi urak és úrnők: dr. Albeker Károly, özv. Andriska Sándorné, özv. Antal Ferencné, dr. Bakos Géza, Balaton András, Baranyai Imre, Bartalics Nándor, özv. Basich Károlyné, Dehény Ferenc, Dehény Károly, Fekete József, Fodor Ernő, Grósz Pál, dr. Halasi Izsó, Helle János, özv. Herold Mihályné, Hollerbach Konrád, Hoffmann Emánuel, Jelenik Rezső, özv. Katona Istvánné, özv. Keller Mátyásné, özv. Kilger Ignácné, Kész Rózsa, Kiss János, Koudela János, Kuhl József, Laurisin Miklós, dr. Lippich Dezső, Marcsány Kálmán, Mattanovich Károly, Merkler Ármin, dr. Mócsy István, özv. Németh Józsefné, özv. Petrovác Gézané, dr. Pintér József, Rigler Ede, dr. Ringenbach Dezső, Schwerer János, dr. Sziklay Zoltán, özv. Szeipl Györgyné, Szilber János, Tóth Ferenc, Török Józsefné, Walter Antal.

5. Az ifjúság jótékonyága.

A Jézus sz. Gyermekség művét és a *Kláver sz. Péter* társulatát a főgimnázium ifjúsága ezidén is tetemes összeggel támogatta. Dicséretes buzgóságukkal és eredményes gyűjtésükkel különösen kitűntek a sok közül, akiknek nevét a helyszűke miatt nem említhetjük fel: Balpataky P., Csiszár B., Hallósy M., Kiss I., Kleindl G., László L., Riedel V., Schröder P., Polgár E., Cserba L. I. o. t.; Heberling I., Hauer M., Leitert I., Nyáry I., Vojnich B., Ghillány L. br., Rozgonyi K., Gausz G., Murányi P., Trischler I., Tompa B., Laubert M., Reichl I., Gaszner L., Katona J. II. o. t.; Incze E., Kálmán L., Pintér F., Kovács M., Lovas S., Szabadi M., Jancsó L., Keller B. III. o. t.; Herold Gy., Oslányi K., Markovich G., Sajó G., Kőműves G., Pongrácz K. IV. o. t.; Antóni M., Decsics M., Kirschner A. V. o. t.; Lippe J. VI. o. t. *Kézpénzben* rokonaik, ismerőseik és társaik körében 1500 K.-t gyűjtöttek össze az 1916/17. iskolai évben; ebből a sz. *Gyermekség* művére 900 K.-t; a *néger missziók* javára pedig 600

K.-t küldtünk. Azonkívül 25 kg. vegyes bélyeget és körülbelül 10,000 drb. hadisegély bélyeget adtunk át a központi irodának értékesítés végett.

6. Ifjúsági kölcsönkönyvtár.

Intézetünk a régi szép hagyományokhoz ragaszkodva az idén is gondosan gyűjtötte azon használható tankönyveket, amelyeket a pályavégzett vagy felsőbb osztályba lépő nagylelkű növendékeink az év végén a kölcsönkönyvtár számára felajánlottak, hogy így szegényebb sorsú társaikon segítsenek.

Mondanunk sem kell, hogy e fáradozásunknak kettős haszna volt: egyik a szegény tanulóé, aki ily módon nem megvetendő segélyben részesült; a másik nagyobb — erkölcsi haszon — az adományozóé, aki egész éven át kímélte a kedves szüleitől nagy szeretettel nyújtott adományt, hogy az év végén irgalmasságot gyakorolva, ugyanazon jótéteményben részesítsen másokat is. E derék fiúk fogadják hálás köszönetünket, valamint azok a tanulók is, akik a terhes rendezési munkálatokban segédkeztek.

Könyvsegélyben részesültek mindazok, akik ezért folyamodtak, összesen mintegy 120-an. — A kiosztott könyvek száma meghaladja az 1500-at.

7. Hadi-kölcsön.

A főgimnáziumi ifjúság a hadi kölcsön jegyzésben kiváló buzgóságot fejtett ki. Már az előbbi iskola évben a IV. hadi kölcsön alkalmával gyűjtést rendezett azon célból, hogy az egybegyűlt összeget hadi kölcsönbe fektetve ösztöndíjat alapítson a jelen háború hadiárvái számára. Ily módon összegyűlt 1200 kor. 6⁰/₁₀ hadikötvényekbe lett fektetve. A jelen iskolai évben pedig az V. hadi-kölcsön kibocsájtásakor a megkezdett alapítvány növelésére folytatták a gyűjtést és 1000 koronával gyarapították a tőkét, mely jelenleg 2200 K.-t tesz ki s kamaijaiból két két 60 koronás ösztöndíjat alapítottak.

Ezenkívül azonban egyesek a saját nevükre is jegyezték és pedig az V. hadi-kölcsönnél összesen 14.000 koronát, a VI.-nál pedig 7.500 koronát. Főgimnáziumunk ifjúságának tehát az eddigi hadi-kölcsön jegyzései összesen 23.700 koronát tettek ki.

A rövidítések magyarázata: np. = növendékpap; — St. n. = Stefáneumi növendék; — öd. = ösztöndíjas; — sd. = segélydíjas; — ism. = ismétlő; — izr. = izraelita vallású; — ref. = református; — ág. ev. = ágostai evangélikus; — g. k. = görög katolikus vallású. A római katolikus ifjak vallása nem jeleztetik.

Erkölcsi viselet: 1 = jó. — 2 = szabályszerű. — 3 = kevésbé szabályszerű. — 4 = rossz.

Előmenetel: 1 = jeles. — 2 = jó. — 3 = elégséges. — 4 = elégtelen.

V.

ÉRDEMSOROZAT.

I. A) osztály.

Jutalmat nyertek:

A jó erkölcsből és összes előhaladásból:

Nagy János.Megközel.: *Bencsik Elemér, Lorencz Sebestyén, Franz József.*A vallástanból: **Bencsik Elemér.**Megközel.: *Nagy János, Major Lajos, Simig László*A magyar nyelvből: **Simon Károly.**Megközel.: *Bencsik Elemér, Wortner Béla, Franz József.*A latin nyelvből: **Nagy János.**Megközel.: *Simon Károly, Lorencz Sebestyén, Bencsik Elemér.*A földrajzból: **Franz József.**Megközel.: *Stilling József, Nagy János, Bencsik Elemér.*A természetrajzból: **Lorencz Sebestyén.**Megközel.: *Wortner Béla, Nagy János, Koller László.*A matematikából: **Bencsik Elemér.**Megközel.: *Nagy János, Lorencz Sebestyén, Simig László*A rajzoló geometriából: **Nagy János.**Megközel.: *Lorencz Sebestyén, Tuffner István, Franz József.*

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rk.	Magaviselet
	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természetrajz	Mathematika	Rajzoló geometria	Szépirás	Testgyakorlás		
										Ének	
Abel Jenő, St. n.	1	2	3	3	2	3	3	2	.	.	1
Azasevác István	1	2	3	2	2	2	1	1	.	.	1
Bagó Ferenc	1	3	3	2	1	2	1	3	.	.	1
Bäcker Béla	1	3	3	2	3	2	1	2	.	.	1
5. Bencsik Elemér St. n.	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	1
Blazsek József	1	2	3	3	2	1	2	3	.	.	1
Boleráz László	3	4	4	4	4	3	3	2	.	.	1
Bruckner László, izr.	1	3	3	3	2	3	3	3	.	.	1
Brunner Kálmán	2	2	3	2	3	3	3	3	.	.	1
10 Csiszár Béla	1	2	2	2	2	2	1	1	.	.	1
Dehény István	1	3	3	2	1	2	2	3	.	.	1
Dehény Lajos	2	3	4	3	2	2	3	3	.	.	1
Dewald János	1	2	1	1	2	1	1	2	.	.	1
Engert Ferenc	3	4	4	4	4	4	3	2	.	.	1

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rk.	Magaviselet
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettud.	Mathematika	Rajzoló geometria	Szépirod.	Testgyakorlás	Ének	
15 Engert István	2	4	3	2	3	2	3	2	.	.	1
Filvig Géza, ism.	1	2	2	2	2	2	1	2	.	2	1
Filvig Jenő	1	3	3	3	2	2	1	2	.	.	1
Folkmann Jakab. St. n. .	3	4	4	4	3	4	3	3	.	.	1
Franz József	1	1	1	1	1	1	1	2	.	.	1
20. Hamhaber Miksa, St. n.	3	3	3	3	3	3	2	3	.	.	1
Kakass Géza, St. n. . . .	1	1	2	2	1	1	1	2	.	.	1
Kapronczai Béla	1	3	3	3	2	3	2	4	.	.	1
Karácsonyi Ferenc	2	2	2	1	1	1	1	2	.	.	1
Kecskés József	2	4	4	4	4	3	3	4	.	.	1
25 Keresztes Ferenc	2	3	2	3	2	2	1	3	.	.	1
Kész László	2	3	3	3	2	3	2	2	.	.	1
Kis István, St. n.	2	3	3	3	3	2	2	3	.	.	1
Kleindl Gábor, St. n. . . .	1	1	2	2	2	1	1	2	.	.	1
Koller László	1	2	2	1	1	1	2	2	.	.	1
30. Kovács József	1	2	2	3	2	2	2	2	.	.	1
Kováts Lajos, St. n. . . .	1	2	1	1	2	2	2	2	.	.	1
Krall Károly	2	3	3	2	1	2	2	2	.	.	1
Lang József	3	3	3	4	3	2	2	2	.	.	1
Lorencz Sebestyén	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	1
35. Major Lajos	1	2	2	1	1	1	1	2	.	.	1
Merkler György, izr. . . .	1	2	2	3	2	2	2	3	.	.	1
Nagy Emil	1	3	3	2	2	3	3	2	.	.	1
Nagy Ferenc	1	2	2	2	2	1	2	2	.	.	1
Nagy János	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	1
40. Nyáry Pál	1	1	2	1	1	1	2	2	.	.	1
Pertsi János	3	3	4	3	3	3	3	3	.	.	1
Polgár Emil, St. n.	1	2	2	1	2	2	1	2	.	.	1
Reichl Antal, St. n.	1	1	2	1	1	2	2	1	.	.	1
Reimholz Lajos	3	3	4	3	3	4	3	2	.	.	1
45 Reisz Jenő, izr.	2	3	3	2	2	3	2	3	.	.	1
Sabjányi Károly	2	3	3	2	2	3	3	2	.	.	1
Schauer Ferenc	1	3	3	2	3	2	3	2	.	.	1
Schäffer Flórián, St. n. .	1	2	2	2	2	2	2	3	.	.	1
Schröder Péter	1	3	3	2	2	3	2	4	.	.	1
50. Simig László	1	2	2	2	1	1	2	3	.	.	1
Simon Károly	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	1
Stein Márton	1	2	2	2	2	2	1	1	.	.	1
Stilling József	1	1	1	1	1	1	1	2	.	.	1

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rk.	Magaviselet
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettrajz	Mathematika	Rajzoló geometria	Szépirás	Testgyakorlás	Ének	
Tuffner István, ism. . . .	1	1	1	1	1	1	1	2	.	.	1
55. Varga László	1	3	3	2	3	2	3	3	.	.	1
Vujkovits Cz. Bertalan, St. n.	1	3	3	2	2	2	3	3	.	.	1
Vukov Péter	3	4	4	3	3	2	3	3	.	.	1
Wahl Antal	1	3	3	3	2	2	3	2	.	.	1
Wolfarth Mihály	1	2	2	2	2	2	2	1	.	.	1
60. Wortner Béla	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	1

Vizsgálatlan maradt: Horváth Flórián.

Kimaradt: Kovács Cs. Endre, Opris Xavér g. k., Szeidler Ferenc.

Meghalt: Freidinger György.

Összesen : 65.

I. B). osztály.

Jutalmat nyertek:

A jó erkölcsből és összes előhaladásból:

Szücs István.Megközel: *Meszli Menyhért, Aradi Imre, Hajnal Lajos*A vallástanból: **László Lóránd.**Megközel: *Aradi Imre, Szücs István, Szporny György.*A magyar nyelvből: **Hajnal Lajos.**Megközel: *László Lóránd, Szücs István, Aradi Imre*A latin nyelvből: **Szücs István.**Megközel: *Hajnal Lajos, Mészli Menyhért, Aradi Imre.*A földrajzból: **Szporny György.**Megközel: *Szücs István, Aradi Imre, Tompa Jenő.*A természetrajzból: **Kederer Ernő.**Megközel: *Szücs István, Magó Károly, Hajnal Lajos.*A matematikából: **Hegyi FABIÁN.**Megközel: *Ackermann István, Mészli Menyhért, Faragó József*A rajzoló geometriából: **Mészli Menyhért.**Megközel: *Ackermann István, Szücs István, Szporny György.*

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rk.	Magaviselet
	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természetrajz	Mathematika	Rajzoló geometria	Szépíráás	Testgyakorlás		
Ackermann István . . .	1	2	2	1	1	1	1	1	.	.	1
Alberty Rezső	3	3	3	2	1	2	3	3	.	.	1
Aradi Imre	1	1	1	1	1	1	1	2	.	.	1
Balpataky Pál, St. n. ism.	3	3	3	3	2	3	3	3	.	.	1
5. Baranyai János	3	3	3	3	3	3	3	3	.	.	1
Baross Károly, St. n. ism.	2	3	3	2	2	1	3	3	.	.	2
Bernhard Ferenc	3	3	4	2	1	2	3	3	.	.	1
Bertók Ferenc	2	2	3	1	1	1	1	2	.	.	1
Bertschy József	3	3	3	2	2	3	3	2	.	.	1
10. Bösz Konrád	3	3	3	3	2	2	2	4	.	.	1
Chrenkó László	2	3	3	3	2	3	3	3	.	.	1
Cserba László, St. n. . .	3	3	3	2	3	3	3	3	.	.	1
Deutsch Vilmos, izr. . .	2	3	3	3	2	1	3	4	.	.	1
Débert István	1	2	2	1	1	1	2	1	.	.	1
15. Faragó József	2	2	2	1	1	1	1	2	.	.	1
Fehér Sándor	2	2	3	2	2	2	2	2	.	.	1
Fenczik Jázon, g. k. . .	3	3	3	3	2	4	3	3	.	.	1

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk.	Magaviselet	
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettud.	Mathematika	Rajzoló geometria	Szépirod.	Testgyakorlás		
Gaugesz István	3	3	3	3	2	3	2	1	.	.	1
Gratzl Lajos, St. n. . . .	2	3	3	1	1	3	3	3	.	.	1
20. Grosch Andor,	3	4	4	4	3	4	4	4	.	.	2
Gúth István	3	4	4	3	3	4	4	4	.	.	1
György István	2	3	4	4	3	4	4	3	.	.	1
Hajnal Lajos	1	1	1	1	1	1	1	2	.	.	1
Hallósy Miklós, St. n. . .	1	1	1	1	1	2	1	3	.	.	1
25. Hegyi Fábán	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	1
Hengert Antal, St. n. . .	3	3	4	3	3	3	3	4	.	.	1
Horn György	1	2	2	1	1	2	1	2	.	.	1
Kecskés Gyula	3	4	4	3	1	2	3	3	.	.	1
Kederer Ernő, St. n. . .	1	1	2	1	1	2	2	4	.	.	1
30. Kiwir Alfonz, St. n. . .	2	2	3	2	1	2	2	2	.	.	1
Kovács Elemér, St. n. . .	2	2	3	2	2	3	2	3	.	.	1
Kovács Lukács	2	3	3	3	1	4	3	4	.	.	1
László Lóránd St. n. . .	1	1	1	1	1	1	1	2	.	.	1
Magó Károly	1	1	1	1	1	1	1	2	.	.	1
35. Meszli Menyhért	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	1
Mutavits József	2	3	4	3	2	3	3	3	.	.	1
Orbán József	1	2	2	1	1	2	2	3	.	.	1
Óhidy Árpád	2	1	2	2	1	2	2	1	.	.	1
Paksi István	2	2	3	2	1	1	1	3	.	.	1
40. Papp Árpád, St. n., ism.	2	2	2	1	1	2	2	3	.	.	1
Pásztor László	2	3	3	3	2	1	3	3	.	.	1
Pekárdy Béla, ism. . . .	2	3	3	3	2	2	2	3	.	.	1
Pénzes János	2	2	2	2	2	2	3	3	.	.	1
Pfuhl József	2	3	3	3	3	4	3	2	.	.	1
45. Pintér Péter	2	2	2	3	3	2	2	3	.	1	1
Regensperger Sándor, St.	2	3	4	3	3	3	3	2	.	.	1
Reimann Péter	2	2	2	2	1	1	1	2	.	.	1
Riedel Vilmos, St. n. . .	3	4	3	3	3	3	3	3	.	.	1
Rimpf György	3	4	4	3	3	3	4	3	.	.	1
50. Ripsam György	3	3	3	3	2	2	2	3	.	.	1
Sándor Lajos, ref., ism. .	2	3	3	3	2	4	3	3	.	.	1
Schneider József	1	1	1	1	1	1	1	2	.	.	1
Sebestyén László	2	3	3	3	2	3	2	3	.	.	1
Sonea Emil	3	2	2	2	1	2	2	2	.	.	1
55. Spitzer Mihály izr. . .	1	1	1	1	1	1	1	3	.	.	1
Stadler Dezső, ism. . . .	2	3	3	3	3	2	3	3	.	.	2

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk.
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettud.	Mathematika	Rajzoló geometria	Széprás	
Stalter Géza	2	3	3	2	1	3	3	3	1
Szporiny György St. n. .	1	1	2	1	1	2	1	2	1
Szűcs István	1	1	1	1	1	1	1	1	1
60. Szvorény Ferenc . . .	3	4	3	3	2	3	3	4	1
Tompa Jenő , öd.	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Várady Lajos St. n. . . .	1	2	3	3	2	2	3	3	1
Weisz István	3	3	3	1	1	1	3	3	1
Wiedemann Kornél . . .	3	3	4	3	3	3	3	2	1
65. Wüschit József sd. . .	2	3	3	2	1	3	3	3	1
Zsembery Géza	3	3	3	3	3	3	3	2	1

Vizsgálatlan maradt: Dózsa Kálmán, ref., Szabó P. Zoltán, ref.

Kimaradt: Ruppaner Jakab, Scharnschmidt János, Tóth Sándor, Weisz Géza, izr., Zimmer Ferenc, Zsembery Leó, ism.

Összesen : 74.

II. A) osztály.

Jutalmat nyertek:

A jó erkölcsből és összes előhaladásból:

Tompa Béla.Megközel.: *Mádi György, Nagy István*A vallástanból: **Öhler János.**Megközel.: *Holovics Flórián, Tompa Béla, Nagy István*A magyar nyelvből: **Tompa Béla.**Megközel.: *Nagy István, Holovics Flórián, Mádi György*A latin nyelvből: **Govrik Tivadar.**Megközel.: *Nagy István, Mádi György, Tompa Béla*A földrajzból: **Nagy István.**Megközel.: *Holovics Flórián, Öhler János, Mádi György*A természetrajzból: **Holovics Flórián.**Megközel.: *Nagy István, Tompa Béla, Govrik Tivadar.*A matematikából: **Holovics Flórián.**Megközel.: *Mádi György, Tompa Béla, Öhler János*A rajzoló geometriából: **Öhler János.**Megközel.: *Holovics Flórián, Nagy István, Mádi György.*

A tanuló neve	Rendes tantárgyak										Rk.	Magaviselet
	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természetrajz	Mathematika	Rajzoló geometria	Szépírá	Testgyakorlás	Ének		
Albeker István	1	3	3	3	2	2	2	3	.	.	.	1
Almási Sándor	1	3	3	3	2	3	3	3	.	.	.	1
Aradi László, ism. . . .	1	3	3	1	1	3	2	3	.	.	.	2
Bakos József	1	3	3	2	2	2	2	3	.	.	.	1
5 Báthy Béla	1	2	2	2	2	2	1	2	.	.	.	1
Billanics Tibor	1	2	3	1	2	2	1	2	.	.	.	1
Boromisza István	1	3	3	2	1	2	2	3	.	.	.	1
Csernus István, St. n. . .	2	3	4	3	2	2	3	4	.	.	.	1
Gaszner László, St. n. . .	2	3	3	1	1	3	2	2	.	.	.	1
10. Gausz Gellért	1	2	2	3	2	2	1	3	.	1	.	1
Gonczi Kálmán	1	2	2	1	1	2	1	3	.	.	.	1
Govrik Tivadar, St. n. . .	1	1	1	2	1	2	2	3	.	.	.	1
Hajdú Mátyás, St. n. . .	2	3	3	2	2	3	3	3	.	.	.	2
Heller György izr. ism. . .	1	3	3	2	3	3	2	3	.	.	.	1
15. Herrmann Aladár, ism. .	2	3	3	3	2	3	2	3	.	.	.	2
Holovics Flórián	1	1	2	1	1	1	1	1	.	.	.	1
Homolya János	1	2	3	3	2	3	2	2	.	.	.	2
Hutflusz Mátyás	1	2	2	1	2	1	1	3	.	.	.	1

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rk.	Magaviselet
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettarjz	Mathematika	Rajzoló geometria	Szépirás	Testgyakorlás	Érték	
Kesselbauer Lajos, St. n.	2	4	4	3	2	3	2	3	.	.	2
20. Koringer Bálint	2	3	3	2	2	2	2	3	.	.	1
Kovács Ferenc	2	3	3	2	1	3	3	4	.	.	1
Mácsai László	1	2	2	1	1	2	1	3	.	.	2
Mádi György	1	1	1	1	1	1	1	3	.	2	1
Milla Antal, sd. . . .	2	3	3	3	3	3	3	4	.	.	2
25. Molnár Alajos	1	2	2	2	2	2	1	2	.	2	1
Mócsy István	1	3	3	2	2	2	2	4	.	.	1
Nagy István	1	1	1	1	1	1	1	1	.	1	1
Nagy Kamill	1	3	3	2	2	4	3	4	.	.	2
Nyáry János	1	3	3	2	1	3	3	3	.	.	1
30. Öhler János	1	2	2	1	1	1	1	2	.	1	1
Pásztori Ferenc	1	2	3	2	1	3	3	3	.	.	1
Pencz Ádám	2	3	3	2	3	3	1	3	.	.	1
Pollacsek Jenő, izr. ism. .	1	3	3	3	3	3	2	3	.	.	2
Quintus Mátyás	2	3	3	2	3	3	2	3	.	.	1
35. Reichl János, St. n., ism.	2	3	4	1	2	3	3	3	.	.	2
Tamás Lajos	2	3	3	2	3	3	3	4	.	2	2
Tompa Béla, öd.	1	1	1	1	1	1	1	1	.	1	1
Varga János	1	3	3	3	2	3	2	3	.	.	1
Vélin Marin	1	3	2	2	1	2	1	3	.	.	1
40. Vojnich Bódog, St. n. .	1	3	3	2	2	3	3	3	.	.	2
Magántanulók :											
Ivanits Kornél	2	3	3	3	3	3	3	4	.	.	.
Trischler Ferenc	2	3	3	3	3	4	3	4	.	.	.

Vizsgálatlan maradt : Leitert János, ref.

Összesen : 43.

II. B) osztály.

Jutalmat nyertek:

A jó erkölcsből és összes előhaladásból:

Trischler József.Megközel.: *Milla Antal.*A vallástanból: **Novák László.**Megközel.: *Milla Antal, Kovács Antal, Bohner György*A magyar nyelvből: **Murányi Péter.**Megközel.: *Trischler József, Milla Antal, Bohner György*A latin nyelvből: **Trischler József.**Megközel.: *Kovács Antal, Stocker József, Milla Antal.*A földrajzból: **Milla Antal.**Megközel.: *Trischler József, Kovács Antal,*Novák László.*A természetrajzból: **Milla Antal.**Megközel.: *Trischler József, Hauer Mihály, Dóbi József.*A matematikából: **Murányi Péter.**Megközel.: *Trischler József, Milla Antal, Kovács Antal.*A rajzoló geometriából: **Trischler József.**Megközel.: *Kovács Antal, Milla Antal, Murányi Péter.*

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk.		
	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természetrajz	Mathematika	Rajzoló geometria	Szépíráás	Testgyakorlás	Ének	Magaviselet
Bohner György	1	1	1	1	1	2	1	2	.	.	1
Brandt József	1	3	3	2	2	3	1	4	.	.	1
Dóbi József	1	2	2	2	1	2	1	3	.	.	1
Elkán Tibor, izr. . . .	1	3	4	4	3	4	3	4	.	.	1
5. Epres József,	1	3	3	3	2	3	3	3	.	.	1
Farkas Lajos	1	1	1	2	1	1	1	2	.	.	2
Fekete Endre	1	3	2	1	1	3	2	2	.	.	1
Feniczy Pongrácz, St. n.	1	1	1	1	1	2	1	3	.	.	1
Ghillány László, br., St. n.	1	2	2	2	2	3	1	3	.	.	1
10. Grandpierre Lajos, St. n.	2	2	2	2	2	3	2	4	.	.	1
Hauer Mihály, St. n. . .	1	2	2	2	1	2	2	3	.	.	1
Hállay Tivadar, St. n. . :	1	3	3	3	1	3	2	3	.	.	1
Heberling István	2	3	3	3	1	2	2	4	.	.	1
Herold István	2	3	4	2	3	3	3	3	.	2	1
15. Jankovics István, St. n. .	1	3	3	3	2	3	3	4	.	.	2
Jurek Jenő.	1	2	1	2	2	2	1	2	.	.	1
Kalcsovcics János	1	3	2	4	1	3	3	3	.	.	1
Katona József, ism. . . .	1	3	4	3	2	3	1	3	.	.	1

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rk.	
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettud.	Mathematika	Rajzoló geometria	Szépirod.	Testgyakorlás	Ének	Magaviselet
Kirschner János	1	2	3	2	2	2	2	2	.	.	1
20. Kovács Antal	1	1	1	1	2	1	1	2	.	.	1
Laubert Miklós	1	3	3	3	3	1	2	3	.	.	1
Majer Jenő	1	3	3	3	2	3	3	3	.	.	1
Maróczy György, St. n.	1	3	4	3	2	3	3	3	.	.	1
Mádi Jenő	1	2	3	3	2	3	3	4	.	.	1
25. Márk Dániel	1	1	2	2	1	2	2	2	.	.	1
Milla Antal	1	1	1	1	1	1	1	1	.	1	1
Molnár Pál, St. n. . . .	2	3	3	3	3	3	2	4	.	.	1
Murányi Péter	1	1	1	2	1	1	1	2	.	.	1
Novák László, St. n. . .	1	1	2	1	1	1	1	2	.	.	1
30. Pajor Aurél, izr. . . .	1	2	3	3	2	2	2	4	.	.	1
Pertsi István	2	3	3	2	3	3	2	3	.	.	1
Pintér László	2	2	2	3	2	2	2	3	.	1	1
Pogács Imre, sd. . . .	1	2	2	1	2	2	1	3	.	.	1
Rozgonyi Kálmán, St. n.	1	2	3	3	3	3	2	4	.	.	1
35. Rumann András, St. n.	2	4	4	3	3	4	3	4	.	.	2
Scherer Mihály	3	3	3	3	2	3	2	4	.	.	2
Schwarcz Sándor, izr. ism.	1	3	2	3	2	3	3	3	.	.	1
Steézt János. . . .	3	3	4	3	3	3	3	3	.	.	1
Stocker József	1	2	1	2	1	2	1	3	.	.	1
40. Szarvas József, sd. . .	1	3	2	2	2	3	1	3	.	.	1
Szente István, ref. . . .	1	3	3	3	2	3	3	3	.	.	1
Sztakó Mátyás, ism. . .	2	3	3	3	2	3	2	3	.	.	1
Temesváry István, St. n.	2	3	2	3	2	2	3	3	.	.	1
Ternay János	1	1	1	2	2	2	1	2	.	.	1
45. Topolai Imre	2	3	3	4	2	3	3	4	.	.	2
Trischler József	1	1	1	1	1	1	1	2	.	.	1
Magántanuló:											
Madarász János, St. n. .	2	3	3	2	3	3	3	3	.	.	.

Vizsgálatlan maradt: Vcselka Gyula, ref.

Kimaradt: Gál I. Endre.

Összesen : 49.

Harmadik osztály.

Jutalmat nyertek:

A jó erkölcsből és összes előhaladásból:

Moullion András, Keller János.Megközel.: *Raible Ferenc, Keller Béla, Gausz Ferenc.*A vallástanból: **Keller Béla.**Megközel.: *Klauszer Béla, Moullion András, Jancsó János*A magyar nyelvből: **Pankovics János.**Megközel.: *Klauszer Béla, Zigány Miklós, Pesti Kálmán.*A latin nyelvből: **Zigány Miklós.**Megközel.: *Moullion András, Raible Ferenc, Keller János.*A német nyelvből: **Moullion András.**Megközel.: *Keller János, Raible Ferenc, Keller Béla*A történelemből: **Klauszer Béla.**Megközel.: *Jancsó János, Raible Ferenc, Keller János*A földrajzból: **Keller János.**Megközel.: *Raible Ferenc, Moullion András, Klauszer Béla*A matematikából: **Moullion András.**Megközel.: *Keller Béla, Gulyás Ráfael, Zigány Miklós*A rajzoló geometriából: **Raible Ferenc.**Megközel.: *Moullion András, Pesti Kálmán, Keller János*

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk. tant.				Magaviselet	
	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Földrajz	Mathematika	Rajzoló geometria	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás		Ének
Ádám Endre, St. n. . . .	1	3	3	3	3	3	2	1	.	.	.	.	.	1
Bakos Géza	2	2	3	3	3	2	2	2	.	.	.	.	.	1
Bedits Máté, öd. . . .	1	2	2	2	2	2	2	2	.	.	.	.	.	1
Bessenyey László, St. n.	2	2	3	3	2	1	2	2	.	2	.	.	.	1
5. Bretska Miklós	1	1	2	2	2	1	1	1	.	.	.	.	2	1
Bukor László	1	1	1	3	1	1	1	3	.	.	.	.	.	1
Cihlár Tivadar	1	1	2	3	3	3	2	2	.	.	.	.	.	1
Constantin Tamás, St. n.	1	1	3	3	2	1	2	3	.	.	.	.	.	1
Dehény Ferenc	2	2	3	3	3	3	3	3	.	.	.	1	.	1
10. Fekete Endre, St. n. . .	1	2	2	3	2	2	2	3	.	.	.	.	.	1
Filus István	1	2	2	4	4	2	2	3	.	.	.	1	.	1
Friedrich Ferenc	1	2	4	4	3	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Gaál István	1	2	3	4	2	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Gausz Ferenc	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
15 Gergely Béla	2	3	4	4	3	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Gönczy Miklós, St. n. . .	1	1	1	1	1	1	1	1	.	1	.	.	.	2

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rk. tant.				
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Földrajz	Mathematika	Rajzoló geometria	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás	Ének	Magaviselet
Gulyás Ráfael	1	1	1	2	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Hegedűs László, St. n.	1	1	1	3	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Helfrich Ferenc	1	2	2	2	2	2	2	1	.	.	2	.	.	1
20. Incze Elemér, St. n.	1	3	3	4	2	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Jagicza János	2	3	4	4	2	3	2	2	.	.	.	.	.	1
Jancsó János	1	1	1	2	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Jung József	1	2	2	3	2	3	2	2	.	.	.	.	.	1
Kárall Ferenc, St. n.	1	1	2	2	2	1	1	1	.	1	.	.	.	1
25. Keller Béla	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Keller János, öd.	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Keszler Ferenc	1	1	1	1	2	1	1	1	.	1	.	1	1	1
Klauszer Béla, St. n.	1	1	1	2	1	1	2	1	.	.	.	.	.	1
Kling Mátyás, St. n.	2	3	4	3	3	3	3	3	.	1	.	.	.	1
30. Klinovszky János, St. n.	1	1	2	3	1	2	1	2	.	.	.	.	.	1
Kovách Márió, St. n.	2	3	3	4	3	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Krausz Ferenc, St. n.	2	2	2	3	2	3	2	3	.	.	.	.	.	1
Kristóf József	3	2	3	4	4	3	3	3	.	.	.	1	2	2
Kromer Ferenc	1	2	2	2	3	3	3	2	.	.	.	1	1	1
35. László Ferenc	1	2	2	3	2	1	2	2	.	.	.	.	.	1
Lendvai József, sd.	2	3	4	4	2	3	3	3	.	2	.	2	2	2
Lichtneckert Mihály, St. n.	2	2	3	3	3	3	2	3	.	.	.	.	.	1
Lovas Simon	1	1	2	3	2	2	3	3	.	.	.	.	.	1
Mester Bertalan, St. n.	1	1	2	2	1	2	2	2	.	.	.	.	.	1
40. Mészáros László	1	3	3	3	2	2	3	3	.	.	.	.	.	1
Móder Imre	1	1	2	3	2	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Moullion András	1	1	1	1	1	1	1	1	.	1	.	.	.	1
Neogrady Géza, St. n.	2	2	3	3	1	2	3	2	.	.	.	.	.	1
Neogrady József, sd.	1	1	2	3	2	1	2	1	.	.	.	.	.	1
45. Ordódy István, St. n.	1	2	3	3	1	2	3	3	.	.	.	.	.	1
Orosz Péter	1	1	2	3	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Pankovics János	1	1	1	2	2	1	1	1	.	2	.	.	.	1
Pálffy Andor, St. n.	1	1	2	2	2	1	2	2	.	.	.	.	.	1
Pesti Kálmán	1	1	1	2	1	1	1	1	.	1	.	.	.	1
50. Pintér Ferenc, St. n.	2	3	3	3	2	3	3	2	.	.	.	.	.	1
Raible Ferenc	1	1	1	1	1	1	1	1	.	1	.	.	.	1
Réty Vilmos, sd.	1	1	2	3	2	1	2	2	.	2	.	1	2	2
Schäffer Gyula, sd.	1	1	2	2	2	1	2	2	.	2	.	2	1	1
Somoskövy László	3	3	3	4	3	3	3	3	.	.	.	.	.	1
55. Sonea Ágoston	2	2	2	3	2	2	2	3	.	.	.	.	.	1

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk. tant.				Magaviselet	
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Földrajz	Mathematika	Rajzoló geometria	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás		Ének
Stein István	1	3	3	3	3	3	2	3	.	.	2	.	.	1
Szabadi Márton	1	1	1	2	1	1	1	2	.	.	.	.	.	1
Szabai Gyula, St. n.	2	3	3	4	3	3	3	4	.	.	.	.	.	2
Szepessy László, St. n. öd.	1	1	1	2	2	1	2	1	.	.	.	.	.	2
60. Szinyei Merse Félix, St. n.	1	2	3	3	3	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Szobonya Márton	1	1	2	3	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Tóth J. Imre	1	1	2	2	1	1	1	2	.	.	.	.	.	1
Trischler Dezső, St. n	2	3	4	3	3	3	4	3	.	.	.	.	.	1
Vogl K. Lajos, sd.	1	2	3	3	2	2	3	3	.	2	.	.	.	1
65. Walter István	2	3	3	3	2	2	2	2	.	.	.	.	.	1
Wolf István	1	3	3	3	2	3	2	3	.	2	.	.	.	1
Zigány Miklós, St. n.	1	1	1	2	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Magántanulók :														
Ertl István	3	3	3	3	4	3	3	4	.	.	.	.	.	.
Inhof József	3	3	4	3	3	3	2	3	.	.	.	.	.	.
70. Laurisin László, g. k.	2	3	4	4	3	3	3	3	.	.	.	.	.	.
Littmann Pál, izr.	1	1	3	2	3	3	2	3	.	.	.	.	.	.
Merkler Ferenc, izr.	2	2	3	3	3	2	2	3	.	.	.	.	.	.
Neuwirth István, izr.	1	3	4	4	1	2	2	3	.	.	.	.	.	.
Rosenthal Ede, izr.	2	3	3	4	2	3	2	4	.	.	.	.	.	.
75. Rosenthal Manó, izr.	1	3	4	4	3	2	2	3	.	.	.	.	.	.
Salamon Vilmos, izr.	1	1	2	2	2	1	1	2	.	.	.	.	.	.
Simon Jenő, sd.	2	3	4	3	4	3	4	4	.	.	.	.	.	.
Wice Miklós, ref.	1	2	2	2	3	1	2	1	.	.	.	.	.	.

Kimaradt: Nagy Béla, Schneider Miklós, Steiner I. Ferenc.

Összesen: 81.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk. tant.				Magaviselet	
	Vallás tan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettud.	Matematika	Rajzoló geometria	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás		Ének
Haintz Lajos, sd	2	3	3	2	3	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Herold Gyula, öd. . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	.	2	.	.	.	1
Horn Béla, sd.	1	1	1	2	2	1	2	1	.	.	2	.	.	1
20. Horváth Mihály	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	1	1
Jancsó István, St. n. . .	2	3	3	3	3	2	3	3	.	.	.	.	.	2
Jancsó Miklós, St. n. . .	2	3	3	2	3	2	2	3	.	.	2	.	.	2
Janity Márk	1	2	3	2	1	1	2	1	.	1	.	.	.	2
Jankovics János, St. n. .	3	3	4	4	3	3	2	3	.	.	.	.	.	1
25. Kaszás Mihály	1	2	2	1	1	2	2	2	.	2	.	.	.	1
Kálóczi László	1	3	3	4	3	3	4	3	.	.	.	.	.	2
Koprivanáczy Ferenc . .	2	3	3	3	3	3	2	2	.	.	.	.	.	2
Körműves Géza, öd. . .	1	1	1	2	2	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Kulcsár János	1	2	2	2	2	1	1	2	.	.	.	1	.	1
30. Leinweber József . . .	2	2	2	1	1	1	2	2	.	2	.	.	.	1
Majoros Péter	1	1	1	2	3	1	2	3	.	.	.	.	.	1
Markovich Géza, St. n. .	1	1	1	2	2	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Mattyasovszky József, St. n.	1	3	3	3	3	1	2	2	.	.	.	.	.	1
Mihályfi Zoltán, St. n. .	3	3	3	3	3	3	2	2	.	.	.	.	.	1
35. Miskei János	3	3	4	3	3	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Nehrlinger Péter, St. n. .	2	3	3	3	3	1	2	3	.	.	.	.	.	1
Nyitrai János, sd. . . .	2	3	3	3	3	3	2	2	.	.	.	.	.	1
Oszlányi Kornél, St. n. .	2	3	3	3	3	3	3	2	.	.	.	.	.	1
Osztheimer Géza, sd. . .	1	2	3	3	3	2	2	2	.	.	.	.	.	1
40. Papp Kálmán, St. n. . .	1	1	2	2	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Pál Zoltán, St. n. . . .	3	3	4	4	3	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Pásztor Aladár	2	3	4	4	3	3	2	3	.	.	.	.	.	1
Pécsi Károly	1	2	4	3	4	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Pintér Imre	1	1	1	2	2	1	1	1	.	.	.	1	.	1
45. Pongrácz Károly, öd. .	1	3	3	2	2	1	1	1	.	1	.	.	.	2
Raffai Gábor	1	2	2	3	2	2	3	3	.	.	.	.	.	1
Reichl Ferenc, St. n. . .	2	3	3	3	3	3	3	3	.	.	2	.	.	1
Réfi Lajos	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Sajó Géza, St. n. . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
50. Sennyei Lajos, gr., St. n.	1	2	2	1	2	2	3	1	.	1	.	.	.	1
Staar Ödön	1	2	2	2	2	1	2	2	.	.	.	.	.	1
Szabó Károly	1	1	3	3	2	2	3	2	.	.	.	2	.	1
Szarvas Pál, sd.	1	2	2	2	1	1	2	1	.	2	.	.	.	1
Szathmári János, sd. . .	1	1	1	2	1	1	1	1	.	1	.	.	.	1
55. Szemlics Miklós	2	2	2	2	2	1	1	2	.	1	.	.	.	1

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk. tant.					
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettud.	Mathematika	Rajzoló geometria	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás	Ének	Magaviselet
Szendy Imre, St. n.	1	1	1	3	2	2	3	2	.	.	.	.	.	1
Szita István	1	2	3	3	2	2	2	2	.	.	.	.	.	1
Szluha István, St. n.	2	2	3	3	2	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Sztrilich Lajos, St. n.	1	2	3	3	2	2	2	2	.	.	.	.	.	1
60. Tahy Gábor, St. n.	1	3	3	3	1	1	3	2	.	1	.	.	.	1
Tamás Ferenc	1	1	1	2	1	1	1	2	.	.	.	.	.	1
Vida István	2	3	3	3	2	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Weifert Károly, St. n.	2	3	3	3	3	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Wiedemann István	1	2	3	3	3	3	3	3	.	2	.	.	.	1
65. Winter János, lovag, St. n.	1	2	2	2	3	2	2	2	.	.	.	.	.	1
Witzmann János, sd.	1	1	1	2	1	1	1	1	.	1	2	.	.	1
Zborovszky Alfonz, St. n.	1	1	1	2	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Zichy Miklós gr., St. n.	2	3	4	4	3	3	3	3	.	.	.	.	.	2
Magántanulók :														
Bucsányi László	1	2	2	3	4	1	3	2	.	.	.	.	.	.
70. Nagy István	3	2	4	3	3	3	3	3	.	.	.	.	.	.
Raile Gábor	2	2	4	3	3	3	2	3	.	.	.	.	.	.

Kimaradt : Gál Béla.

Összesen : 72.

Ötödik osztály.

Jutalmat nyertek.

A jó erkölcsből és összes előhaladásból:

Hauser Endre, Geizer József.Megközel.: *Elmer Boldizsár, Beslich Pál, Judák István.*A vallástanból: **Geizer József.**Megközel.: *Hauser Endre, Hiel Jenő, Persina Béla*A magyar nyelvből: **Persina Béla.**Megközel.: *Hauser Endre, Halmágyi Antal, Ikotity József.*A latin nyelvből: **Hiel Jenő.**Megközel.: *Hauser Endre, Persina Béla, Decsics Mihály.*A görög nyelvből: **Elmer Boldizsár.**Megközel.: *Hiel Jenő, Beslich Pál, Matos Lajos.*A német nyelvből: **Löffler Alfréd.**Megközel.: *Geizer József, Elmer Boldizsár, Heszi József.*A történelemből: **Beslich Pál.**Megközel.: *Hauser Endre, Persina Béla, Hiel Jenő.*A természettanból: **Hauser Endre.**Megközel.: *Geizer József, Hiel Jenő, Judák István.*A matematikából: **Hauser Endre.**Megközel.: *Tóth Mihály, Geizer József, Decsics Mihály.*

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk. tant.					
	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettarjz	Mathematika	T-estgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás	Ének	Magaviselet
Albeker Károly, St. n. .	2	3	2	3	3	3	2	3		.	.	.	.	1
Ádám Aladár, St. n. . .	2	3	2	2	2	1	2	3	.	.	.	.	.	1
Balaton János, sd. . . .	1	2	1	2	2	2	2	2	.	1	.	.	.	1
Bencsik István, np. . . .	1	3	3	3	2	2	2	3	.	.	.	.	.	1
5. Berlekovich József, np. .	1	1	2	1	1	1	2	2	.	.	.	.	.	1
Beslich Pál , np.	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Csizovszky Sándor, np. .	1	3	2	3	2	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Czibulka Gyula, St. n. . .	2	3	3	3	3	3	2	3	.	.	.	.	.	1
Decsics Mihály, St. n. . .	1	1	1	1	1	1	2	1	.	.	.	.	.	1
10. Dörner András, St. n. . .	2	3	3	3	2	2	2	2	.	.	.	3	.	1
Elmer Boldizsár , np. . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Festetics Domonkos, gr. St.	2	2	3	3	1	2	3	3	.	.	.	.	.	2
Füredi Ferenc, St. n. . . .	1	1	1	1	1	2	2	1	.	2	.	.	.	1
Gallé Béla, St. n.	2	3	2	2	1	3	3	3	.	.	.	.	.	1
15. Gärtner János, np. . . .	1	3	2	2	2	2	2	3	.	.	.	.	.	1
Gärtner Mihály, np. . . .	1	2	2	2	1	1	2	2	.	.	.	.	.	1

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk. tant.				Magaviselet	
	Vallás tan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettan	Mathematika	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás		Ének
Geizer József, np.	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Gerencsér Imre	1	3	3	2	2	2	2	2	.	.	.	.	.	1
Gulya András, St. n.	1	2	3	3	3	2	2	3	.	.	.	.	.	1
20. Halmágyi Antal	1	1	1	1	1	1	1	2	.	1	.	.	.	1
Hauer Ferenc, St. n.	1	1	1	1	1	2	1	2	.	.	.	.	.	1
Hauser Endre, St. n.	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Hesz József	1	1	1	1	1	1	2	1	.	.	.	2	.	1
Hiel Jenő, St. n.	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
25. Hutflusz Vendel, np.*	1	3	3	2	2	3	3	2	.	.	.	.	.	1
Ikotity József, np.	1	1	1	1	1	1	2	2	.	.	.	.	.	1
Judák István	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	1	.	1
Katatics Péter, öd, np.	1	2	3	3	2	2	2	2	.	.	.	.	.	1
Kirschner Andor	1	2	2	1	2	3	2	3	.	.	.	.	.	1
30. Kubinyi Lóránd, St. n., öd. . . .	1	3	3	2	2	3	2	2	.	.	.	.	.	1
Lorencz Ferenc, np.	1	2	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Löffler, Alfréd, np.	1	2	1	1	1	1	1	2	.	.	.	.	.	1
Matos Lajos	1	1	1	1	1	2	2	1	.	.	.	.	.	1
Mazur Gyula, St. n.	1	2	1	1	1	1	2	1	.	.	.	.	.	1
35. Michlsz Antal	1	1	1	1	1	1	2	2	.	.	.	.	.	1
Milla József, sd.	2	3	3	3	2	3	3	3	.	.	.	.	.	1
Nyúl István, np.	1	3	2	2	2	2	2	1	.	.	.	.	.	1
Persina Béla, St. n.	1	1	1	1	1	1	1	2	.	2	.	.	.	1
Pfeifer Vendel, sd.	1	2	1	2	1	2	1	2	.	.	.	.	.	1
40. Potzta Zoltán St. n.	3	3	3	3	2	3	3	3	.	.	.	.	.	2
Probáld Ferenc, St. n.	2	3	3	2	2	2	2	3	.	.	.	.	.	1
Recska László, ism.	3	3	3	3	3	2	3	3	.	.	.	.	.	2
Schmidt László, St. n.	2	3	3	3	2	2	2	3	.	.	.	.	.	1
Serényi Rezső gr., St. n.	1	2	2	2	1	2	2	3	.	2	.	.	.	1
45. Simon Mátyás, np.	1	2	2	2	2	2	2	3	.	.	.	.	.	1
Szabó Sándor, np.	1	2	2	2	2	2	2	2	.	.	.	.	.	1
Szendy Jenő, St. n.	2	1	2	2	1	2	2	3	.	.	.	.	.	1
Szinnyei Merse Miklós, St. n. . . .	2	3	3	3	2	2	2	2	.	.	.	.	.	1
Szinnyei Merse Pál, St. n.	2	3	2	2	2	3	3	2	.	.	.	.	.	1
50. Szöllősi János, np.*	1	2	3	2	2	1	2	2	.	.	.	.	.	1
Tahy Ferenc, St. n.	1	2	2	2	1	2	1	2	.	.	.	.	.	1
Tamás Albert	2	2	3	3	3	3	3	2	.	.	.	.	.	1
Tóth Ferenc, np.	2	3	2	2	2	3	2	3	.	.	.	.	.	1
Tóth István	2	3	3	3	3	2	3	3	.	.	.	2	.	1

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk. tant.					
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettud.	Mathematika	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás	Ének	Magaviselet
55. Tóth Mihály, np.	1	2	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Török Győző, St. n. . . .	1	2	2	2	2	2	2	3	.	.	.	.	.	1
Vendel Géza, St. n., ism.	2	2	2	2	2	2	2	2	.	.	.	.	.	1
Waldhauser Jenő	2	2	2	2	2	3	2	3	.	.	.	.	.	1
Wallner Antal, St. n. . .	2	3	2	2	2	3	3	2	.	.	.	.	.	1
60. Wallner Oszkár, St. n. .	3	3	3	3	3	3	3	2	.	.	.	.	.	2
Weidner Kálmán, St. n.	2	2	2	3	3	1	2	2	.	.	.	.	.	1
Magántanuló:														
Rill András	1	2	1	1	1	1	1	2	.	.	.	.	.	.

Vizsgálatlan maradt: Antóni Miklós, Remlinger Ferenc.

Kimaradt: Fischer János, ág. h. ev., Harsányi Menyhért.

Összesen: 66.

*)-gal jelzett hadi osztálybizonyítványt nyert.

Hatodik osztály.

Jutalmat nyertek:

A jó erkölcsből és összes előhaladásból:

Vidovics Ferenc.A vallástanból: **Stoffner Márton.**Megközel.: *Vidovics Ferenc, Pintér László, Fürstner Gergely.*A magyar nyelvből: **Vidovics Ferenc.**Megközel.: *Pintér László, Hirkó Boldizsár, Blazsek Ferenc.*A latin nyelvből: **Blazsek Ferenc.**Megközel.: *Hegyi Pál, Vidovics Ferenc, Fürstner Gergely.*A görög nyelvből: **Hegyi Pál.**Megközel.: *Blazsek Ferenc, Fürstner Gergely, Vidovics Ferenc.*A német nyelvből: **Negele Pál.**Megközel.: *Blazsek Ferenc, Stoffner Márton, Gausz Konrád.*A történelemből: **Fürstner Gergely.**Megközel.: *Negele Pál, Pintér László, Hirkó Boldizsár.*A természetrajzból: **Hirkó Boldizsár.**Megközel.: *Gausz Konrád, Pintér László, Bedits István*A matematikából: **Blazsek Ferenc.**Megközel.: *Folkmer Géza, Fürstner Gergely, Lippe Imre.*

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk. tant.						
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Természetrajz	Mathematika	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás	Ének	Vívás	Magaviselet
Angyal Endre, St. n.	2	2	3	3	3	3	2	2	.	.	.	.	.	.	1
Balogh Károly, np.	1	2	3	2	3	3	2	3	.	.	.	.	.	.	1
Baranyi Lajos*	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	.	1
Bedits István, öd.	1	2	2	2	2	2	1	2	.	.	.	.	1	.	1
5. Blazsek Ferenc	1	1	1	1	1	2	2	1	.	.	.	.	1	.	1
Bucsányi Gyula	2	3	3	3	3	2	1	3	.	.	.	.	.	.	1
Dickmann Ferenc, sd.	1	1	2	1	1	2	2	2	.	.	.	.	1	.	1
Folkmer Géza, np.	1	2	2	1	2	1	2	1	.	.	.	.	.	.	1
Fülöp Péter	1	1	1	1	2	2	3	2	.	.	.	.	.	.	1
10. Fürstner Gergely, np.	1	1	1	1	1	1	2	1	.	.	.	.	.	.	1
Gausz Konrád, öd.	1	1	2	2	1	2	1	1	.	.	1	.	.	.	1
Greksa Sándor, np., sd.*	1	2	2	3	2	3	3	3	.	.	.	.	.	.	1
Hállay Ferenc, St. n.	1	2	3	2	2	3	3	3	.	.	.	.	.	.	2
Hegyi Pál, np.	1	1	1	1	1	2	2	2	.	.	.	.	.	.	1
15. Heinrich Béla, St. n.	1	2	1	2	1	1	1	3	.	.	.	.	.	.	1
Hermann Lajos	1	3	3	2	3	3	2	3	.	.	.	.	.	.	1

A tanuló neve		Rendes tantárgyak								Rk. tant.						
		Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettud.	Mathematika	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás	Ének	Vívás	Magaviselet
	Hesz Béla, sd.	1	2	2	1	2	2	1	1	.	2	.	.	1	.	1
	Hippich Sebestyén . . .	2	3	3	2	3	3	2	2	.	.	.	2	.	.	1
	Hirkó Boldizsár, St. n. .	1	1	2	2	2	1	1	2	.	.	.	.	.	.	1
20.	Ivanits István, St. n. . .	2	2	2	2	2	2	2	1	.	.	.	.	.	.	2
	Janiga Antal, St. n. . . .	1	3	3	3	3	3	3	2	.	.	.	2	.	.	1
	Kizlinger József, np.* . .	1	2	3	3	3	2	2	3	.	.	.	.	.	.	1
	Kovács Ferenc, np. . . .	1	2	3	3	3	2	2	2	.	.	.	.	.	.	1
	Kubinszky Jenő, St. n. . .	2	3	3	2	3	3	2	2	.	.	.	.	.	.	2
25	Laczkó Péter, np., sd.* .	1	2	2	1	2	2	1	2	.	.	.	.	.	.	1
	Lippe Imre, St. n.	1	1	2	1	2	2	2	1	.	.	.	.	.	.	1
	Madarász Oszkár, St. n.	1	2	2	1	2	2	2	2	.	2	.	2	.	.	1
	Negele Pál, np.	1	2	1	1	1	1	2	1	.	.	.	.	.	.	1
	Pintér László	1	1	1	1	2	1	1	2	.	.	.	.	1	.	1
30.	Priszlinger Károly	1	3	2	1	1	2	2	3	.	.	.	.	.	.	1
	Raffai Imre, sd.	1	2	2	1	2	2	2	2	.	.	.	.	.	.	1
	Rizmayer Mihály	1	2	2	2	2	3	2	3	.	.	.	.	1	.	1
	Scholtz Antal, St. n. . . .	2	3	3	3	2	4	3	3	.	.	.	.	.	.	2
	Schweiszgut István, St. n.	2	2	3	2	3	3	3	3	.	.	.	.	.	.	2
35.	Staar Iván	1	1	2	1	2	2	2	3	.	.	.	.	.	.	1
	Stoffner Márton, np., sd.	1	1	1	1	1	2	1	1	.	.	.	.	.	.	1
	Vidovics Ferenc, np. . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	.	1
	Weber Mátyás, np., sd.*	1	2	1	1	1	2	1	1	.	.	.	.	.	.	1
	Zékány Tihamér, g. k. np	1	1	1	1	1	2	1	3	.	.	.	.	.	.	1

Összesen : 39.

*)-gal jelzett hadi osztálybizonyítványt nyert.

Hetedik osztály.

Jutalmat nyertek:

A jó erkölcsből és összes előhaladásból:

Milla Gyula.

A vallástanból: Jung János.

Megközel: Milla Gyula, Haubert Hugó, Rácz István

A magyar nyelvből: Karácsonyi László.

Megközel: Milla Gyula, Jung János, Haubert Hugó.

A latin nyelvből: Milla Gyula.

Megközel: Oberlich József, Karácsonyi László, Jung János

A görög nyelvből: Mautner Antal

Megközel: Rácz István, Milla Gyula, Karácsonyi László.

A német nyelvből: Milla Gyula.

Megközel: Engelmann Vince, Nagy Mihály

A történelemből: Haubert Hugó.

Megközel: Mautner Antal, Nagy Mihály, Jung János.

A fizikából: Jung János.

Megközel: Karácsonyi László, Milla Gyula, Mautner Antal.

A matematikából: Rácz István.

Megközel: Milla Gyula, Heck Imre.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk. tant.							
	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Fizika	Mathematika	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás	Ének	Vívás	Magaviselet	
Cihlár Károly	2	3	2	3	3	3	3	3								2
Dehény Sándor	2	3	3	3	3	3	3	3								1
Dömötör Géza, St. n.	2	2	3	3	3	1	2	2								1
Engelmann Vince, np.	1	2	2	2	1	2	1	2								1
5. Fárbás Béla	1	3	3	3	3	3	2	3					1			1
Gebhardt Ferenc	2	1	2	2	2	1	2	2		1			1			1
Gerencsér Zoltán, np.*	1	2	2	2	2	2	2	1								1
Halász Gyula, St. n.	2	2	3	2	3	3	3	3								1
Haubert Hugó, St. n.	1	1	2	2	2	1	1	1								1
10. Heck Imre, np.	1	2	2	2	2	1	1	1								1
Heller József, izr.	1	2	2	2	2	2	1	2								1
Hesz Jenő*	1	2	2	2	2	2	2	3		1			1			1
Höger Ferenc*	2	3	2	3	3	2	3	3				2				2
Jósika Jenő, br., St. n.	2	3	3	3	3	2	3	3								2
15. Jung János, np., sd.	1	1	1	2	2	1	1	1								1

*)-gal jelzett hadi osztályvizsgálatot tett és érettségire elők. tanfolyamot végzett

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rk. tant.						
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Fizika	Mathematika	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás	Ének	Vívás	Magaviselet
Kaiser József, öd.*	1	2	2	2	3	3	2	3				1			2
Karácsonyi László, St. n.	1	1	1	1	2	1	1	2							1
Klinz János, St. n.	2	3	3	3	3	2	3	3							1
Kubinyi Ödön, St. n.	1	2	2	1	3	2	1	2							1
20. László József, St. n.	2	2	3	3	3	2	2	2							2
Mautner Antal, np.	1	1	1	1	2	1	1	2							1
Milla Gyula, sd.	1	1	1	1	1	1	1	1		1		1	1		1
Nagy Mihály	1	2	2	2	1	1	2	2		1			1		1
Nuszpl János, np.	1	1	2	2	2	1	2	3							1
25. Obertlich József, np.	1	2	1	2	2	2	2	2							1
Popovics Demeter, np.*	1	1	2	2	2	1	2	3							1
Rausch Nándor, sd.	2	3	3	3	3	4	3	3				1	1		1
Rác István, np.	1	1	2	1	2	1	1	1							1
Rigó Ferenc, np., sd.*	1	1	2	2	2	3	1	2							1
30. Ringenbach Miklós	2	2	2	3	3	2	3	3					1		1
Sümegi Mihály, np.	2	2	2	3	3	2	1	2			1				1
Varga Antal*	2	3	3	3	3	3	2	3							1
Vass Tivadar, np.*	1	2	3	2	3	2	2	2							1
Vértés Tibor, izr.	1	2	3	3	3	1	1	2				1			1
35. Winkler Viktor, öd.	2	2	3	3	3	2	1	2							2
Wüsch György, np., öd.	2	2	2	3	3	2	2	3							1
Magántanulók:															
Baranyi László, np.*	2	2	2	2	2	2	2	3							
Horváth Sándor, J. t. np.	1	1	1	1	1	1	1	2							
Kopp Ferenc, np.	1	2	2	2	1	2	1	3							
40. Kovács Szilveszter, J. t. np.**	1	1	1	1	1	1	1	2							
Mehringer Sándor, np.	2	3	3	2	2	3	3	3							
Prohászka Adorján, J. t. np	1	1	1	1	1	1	1	1							

Kimaradt: Laubert Jakab, Zikariás G. Sándor.

*)-gal jelzett hadi osztályvizsgálatot tett és érettségire elők tanfolyamot végzett.

**-gal jelzett a hatodik és hetedik osztályból összevont vizsgálatot tett.

Nyolcadik osztály.

Ezen osztályban az érettségi vizsgálat miatt a pályázat elmaradt.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rk. tant.						
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Fizika	Mathematika	Filozófia	Testgyakorlás	Francia nyelv	Szabadkézi rajz	Gyorsírás	Ének	Vívás	Magaviselet
Erdődy Béla, St. n. . .	1	2	3	2	2	2	2	3	2		.	.	.	.	.	1
Flögl Antal* . . .	1	1	1	1	1	1	1	2	1		.	.	.	.	.	1
Gajó István . . .	1	1	1	1	1	1	1	2	1		.	.	.	.	.	1
Harsányi Géza, St. n.	1	2	3	2	1	2	1	1	1		.	.	.	.	.	1
5. Hiel József, np. . .	1	2	2	3	2	3	1	3	1		.	.	.	.	.	1
Klementsitz N., St. n.	1	1	1	2	1	1	1	1	1		.	.	.	.	.	1
Klinz Hubert, St. n.*	1	1	1	1	1	1	1	2	1		.	.	.	.	.	1
Laurisin Miklós, g. k.*	1	2	3	3	2	3	3	3	2		.	.	.	.	.	1
Szporny Gyula, St. n.	1	1	2	2	2	2	2	2	2		.	.	.	.	.	1
10. Urmánczy István, St. n.*	1	2	2	2	1	2	2	2	2		.	.	.	.	.	1
Varga Pál, np. . . .	1	1	2	2	2	1	2	2	1		.	.	.	.	.	1
Magántanulók :																
Ambrus Pál, J. t. np.	1	1	1	2	2	1	1	2	1		.	.	.	.	.	.
Janicsek József, J. t. np.**	1	1	2	2	1	1	1	2	1		.	.	.	.	.	.
Érettségire előkészítő tanfolyamot végzett magántanulók :																
Baranyi László, np. . .	1	1	3	3	2	2	2	3	2		.	.	.	.	.	.
15. Gerencsér Zoltán, np.	2	3	2	2	2	2	2	2	2		.	.	.	.	.	.
Hesz Jenő	1	2	2	3	2	3	2	2	3		.	.	.	.	.	.
Höger Ferenc	2	2	2	3	3	3	3	3	3		.	.	.	.	.	.
Kaiser József öd. . . .	1	3	3	3	3	2	3	3	2		.	.	.	.	.	.
Popovics Demeter, np.	1	1	2	3	2	2	2	3	1		.	.	.	.	.	.
20. Raffai István, np. . .	1	3	3	3	3	2	2	3	3		.	.	.	.	.	.
Rigó Ferenc, np. . . .	1	2	2	3	2	2	2	2	2		.	.	.	.	.	.
Varga Antal	2	3	3	3	3	3	3	3	3		.	.	.	.	.	.
Vass Tivadar, np. . . .	1	1	3	3	2	3	2	2	1		.	.	.	.	.	.

Összesen : 23.

*)-gal jelzett hadi osztályvizsgálatot és érettségit tett.

**) -gal jelzett a hetedik és nyolcadik osztályból összevont vizsgálatot tett.

I.

ÉRDEMKERESZTET

NYERTEK A STEFÁNEUMBAN:

III. Szakassban:

Arany keresztet: **Haubert Húgó**, VII. o. n.
 Ezüst keresztet: **Kubinyi Ödön**, VII. o. n.

II. Szakassban:

Arany keresztet: **Markovich Géza**, IV. o. n.
 Ezüst keresztet: **Hauser Endre**, V. o. n.
Sajó Géza, IV. o. n.
Zborovszky Alfonz, IV. o. n.

I. Szakassban:

Arany keresztet: **Ghillány László br.**, II. B. o. n.
 Ezüst keresztet: **Klauszer Béla**, III. o. n.
Pálffy Andor, III. o. n.
Constantin Tamás, III. o. n.
Bencsik Elemér, I. A. o. n.
Polgár Emil, I. A. o. n.
Szporny György, I. B. o. n.
Hallósy Miklós, I. B. o. n.

II.

RENDKIVÜLI TÁRGYAKBÓL

JUTALMAT NYERTEK:

I. Francia nyelvből:

Gebhárdt Ferenc, VII. o. t.
 Megközel.: *Mil'a Gyula*, VII. o. t., *Amann János*, IV. o. t.

II. Szabadkési rajzból:

Sümegi Mihály, VII. o. np.
 Megközel.: *Gausz Konrád*, VI o. t.

III. Énekből:

Dickmann Ferenc, VI. o. t.
Gausz Gellért, II. A. o. t.
 Megközel.: *Mil'a Gyula*, VII. o. t., *Kromer Ferenc*, III. o. t.

III. J U T A L M A K.

I. Főgimnáziumi hadi-segély alaphól 60 koronás jutalmat nyertek:

Firány Lajos, IV. o. t.

Ternay János, II. B. o. t.

II. Kongregációi hadi-segély alaphól 30 koronás jutalmat nyerte:

Raffai Imre, VI. o. t.

III. Rosty-féle jutalom, három 20 és három 10 koronás arany azok számára, kik a szépirodalmi körben a magyar irodalom terén kiváló szorgalmat tanúsítottak; megnyerték:

Milla Gyula, VII. o. t.

Haubert Húgó, VII. o., St. n.

Pintér László, VI. o. t.

Hirkó Boldizsár, VI. o., St. n.

Vidovics Ferenc, VI. o., np.

Gausz Konrád, VI. o. t.

IV. Bayer-féle jutalom, négy 20 és egy 10 koronás arany azon német ajkú tanulók számára, kik a magyar nyelv elsajátításában a legszebb eredményt mutatták fel; megnyerték:

Bohner György, II. B. o. t.

Meszli Menyhért, I. B. o. t.

Öhler János, II. A. o. t.

Stillling József, I. A. o. t.

Ternay János, II. B. o. t.

V. Egy nagylelkű jótévő által nyújtott 20 koronás jutalom azon II. B. oszt. tanuló számára, ki a *latin nyelv* tanulásában kiváló eredményt ért el; jutalmat nyerte:

Jurek Jenő, II. B. o. t.

VI.

ÉRETTSÉGI VIZSGÁLATOK.

I. Hadi érettségi.

A nm. Vallás és Közokt. Miniszt. 1917. évi jan. 18.-án 8689. sz. a. kelt rendelete értelmében február havában a VIII. osztályban tananyag összefoglalások tartattak, melyeknek befejeztével a V. K. M. f. évi febr. 20.-án 2257. eln. sz. a. kelt rendeletének megfelelőleg az 1899. évben született és katonai szolgálatra alkalmasnak talált tanulók osztály és érettségi vizsgálatot tettek márc. 3.-ig. Ezen érettségi vizsgálaton, — mely csak szóbeli részből állott — az elnökléssel az intézeti igazgató bízott meg. Ily módon összesen 4 tanuló tett érettségi vizsgálatot.

Jelesen érettt:

Flógi Antal
Klinz Hubert

Jól érettt:

Urmánczy István

Érettt:

Laurisin Miklós

Összesen: 4.

II. Előkészítő tanfolyamos hadi érettségi.

A nm. Vallás és Közokt. Miniszt. előbb jelzett rendeletei értelmében február havában a VII. osztályban is tananyag összefoglalások tartattak, melyeknek végeztével az 1899. évben született és katonai szolgálatra alkalmasnak talált tanulók osztályvizsgálatot tettek és márc. 1.-én átléptek a VIII. osztályba, ahol a rendes előadások keretén belül hat heti érettségire előkészítő tanfolyam kezdődött azzal a céllal, hogy ők a nyolcadik osztály anyagából is megfelelő módon előkészíttessenek és a tanfolyam befejeztével a nyolcadik osztályról vizsgálatra bocsáttassanak, ennek sikeres kiállása esetén pedig nyomban érettségi vizsgálatot tehessenek és április 18.-án katonai szolgálatra bevonuljanak.

Ezen tanfolyamon 10 tanuló vett részt, kettő közülök már tényleges katonai szolgálatot teljesített és a jelzett célból szabadságoltatott.

Ezen érettségi vizsgálaton is, — mely csak szóbeli részből állott — az intézeti igazgató elnökölt.

Jól érettt:

Baranyi László
Gerencsér Zoltán
Hesz Jenő
Popovics Demeter
Rigó Ferenc

Érettt:

Höger Ferenc
Kaiser József
Varga Antal
Vass Tivadar

Összesen: 9.

III. Rendes érettségi.

A rendes érettségi vizsgálatra 7 rendes és 2 magántanuló jelentkezett.

1. A vizsgálat írásbeli része május 14. 15. és 16. napjain folyt le. A budapest-vidéki tanker. főigazgató a szabályszerűen fölterjesztett tételek közül a következőket tűzte ki:

1. *Magyar nyelvből*: Tompa, Petőfi és Arany hazafias költszete. (Irodalom történeti értekezés.)

Eredmény: 6 jeles, 3 jó.

2. *Latin nyelvből*: A barátság biztosítékai. Cic. Lael. 18.

Eredmény: 4 jeles, 5 jó.

3. *Mathematikából*: a) Algebrából: Határozzuk meg azon számtani haladványokat, melyeknél a négy első tag közül a szélsők szorzata 205, a középsőké pedig 493.

b) Geometriából: Mily magasra kell a léghajónak fölemelkednie, hogy belőle a Föld felületének akkora része legyen látható mint Magyarország, t. i. 282.900 km², ha a Föld sugara 6371 km.

Eredmény: 2 jeles, 4 jó, 3 elégséges.

2. A vizsgálat szóbeli része a nm. Vallás és Közokt. Miniszt. f. évi április 10.-én 44.462. sz. a. kelt rendelete értelmében a háború okozta rendkívüli viszonyokra való tekintettel május 29. és 30. napjain tartatott meg az igazgatónak mint megbízott elnöknek vezetése mellett. Az írásbelit tett tanulók valamennyien szóbelire bocsáttattak.

Jelesen éretl:

Ambrus Pál
Gajó István
Klementschtz Nándor

Hiel József
Janicsek József
Szporny Gyula
Varga Pál

Jól éretl:

Harsányi Géza

Éretl:

Erdődy Béla

Összesen: 9.

VII. TÖRTÉNETI ADATOK

AZ 1916—17. TANÉVRŐL.

1916.

Az iskolaév megnyitása a nm. V. K. M. 1916. évi 106.115. sz. rendeletével szept. 15.-re, majd pedig 1916. évi 11.545. eln. sz. rendelettel okt. 1.-re halasztatván, az évkezdő teendők ideje is ez szerint tolódott el.

Szept. 27. A tanári kar alakuló gyűlése.

Szept. 28—30. Beíratkozás, javító és fölvételi vizsgálat.

Szept. 30. Ünnepléses „Requiem“ b. e. Kunszt József kalocsai érsekért, intézetünk nagylelkű alapítójáért.

Okt. 1. „Veni Sancte“; törvényolvasás. Az I. félévi módszeres tanári értekezle.

Okt. 2. A rendes előadások kezdete.

Okt. 3. Haynald Lajos, kalocsai bíboros érsek, intézetünk jótévője születésének 100. évfordulóján a székesegyházban gyászistentisztelet.

Okt. 4. Öfelsége I. Ferenc József nevenapja; főpapi nagymise a székesegyházban; szünet.

Okt. 7. Az első havi sz. gyónás, másnap közös sz. áldozás.

Okt. 11. Dr. Albeker Károly intézeti orvos szemvizsgálatot tartott, három hurutos tüneten kívül egy trachomás eset fordult elő.

Okt. 15. A rendkívüli tárgyak előadásainak kezdete. Megalakulnak az összes ifjúsági körök.

Okt. 19. Hangpróba az I. és II. o. tanulók részére.

Okt. 23. Gyásztistentisztelet Istenben boldogult Klossy Péter tornatanárunk lelkiüdveért.

Okt. 31. Szentségimádás intézeti templomunkban.

Nov. 1. Szentségimádás a székesegyházban.

Nov. 2—5. Az ifjúság lelki gyakorlatokat végzett két külön csoportban Lischerong Gáspár és Kostialik János tanárok vezetése alatt, melyet havi sz. gyónás és közös sz. áldozás zárt be.

Nov. 7. Dr. Albeker Károly orvos 45 tanulót újraoltott.

Nov. 15. Kegyelmes Érsek urunk névünnepén az előadások szüneteltek; az ifjúság résztvett a székesegyházban a főpapi nagymisén, melyre a Stefáneumi katona század díszfelvonulást tartott zene kíséretében.

Nov. 16. Drebitka Ferenc tanár kulturális előadása „a gyermek 40 évszázados történetéről.“

Nov. 19. Szentséges Atyánk XV. Benedek pápa fölhívására és szándékára az ifjúság sz. gyónáshoz és közös sz. áldozáshoz járult sz. Szaniszló ünnepének nyolcada alatt.

Nov. 21. Istenben boldogult szeretett királyunk I. Ferenc József elhalálzásának napja.

Nov. 24. Gyászistentiszelet a székesegyházban Fölséges királyunk lelki üdvéért.

Nov. 29. Kilenc-napi ájtatosság kezdete a bold. Szűz Szaplótelen Fogantatásának tiszteletére.

Nov. 30. Fölséges királyunk I. Ferenc József temetésének napja. Gyászistentiszelet az intézeti templomban, utána gyászünnepe a díszteremben, melyen Komárik István tanár tartotta az emlékbeszédet. Az előadások szüneteltek.

Dec. 1. A Kárpátok védelmében elvérzett hősök sírjainak gondozására 70 koronát gyűjtöttünk.

Dec. 5. Az I. ellenőrző tanári értekezlet.

Dec. 8. Szaplótelen Fogantatás ünnepe. A Mária-kongregációk díszbevonulása az ünnepi nagymisére; 11 órakor pedig a kongregáció kápolnában ünnepélyes tagfelvételt tartott nagys. Kirschbaum Lajos kanonok úr buzdító beszéd kíséretében.

Dec. 9. Haynald Lajos kalocsai bíboros érsek születésének századik évfordulója alkalmából emlékünnepet rendezett a szépirodalmi kör.

Dec. 10. A harctéren küzdő katonák karácsonyi ajándékára a tanuló ifjúság 115 K.-t gyűjtött.

Dec. 11. Velics László S. J. múzeumőr mutatványos előadása a »réz- és aranykarcokról.«

Dec. 14. Az V. hadi-kölcsönre az ifjúság gyűjtés útján a már megkezdett ösztöndíj alap javára 1000 K.-t jegyzett s így az alap az előbbivel együtt 2200 K.-ra emelkedett, melynek kamatjaiból két 60 K.-ás ösztöndíj alapítatott első sorban hadi-árvák javára. Ezen kívül egyes tanulók a saját nevökre is jegyeztek összesen 14.050 K.-t.

Dec. 16. Havi sz. gyónás, másnap közös sz. áldozás.

Dec. 23. A karácsonyi szünet kezdete, mely a koronázási szünetet beszámítva jan. 3.-ig tartott.

Dec. 30. IV. Károly dicsően uralkodó fölséges királyunk koronázásának napja; ünnepi nagymise a székesegyházban. Öfensége József kir. herceg azon megtisztelő kitüntetésben részesítette intézetünket, hogy 9 tagból álló küldöttségének a koronázási menet megtekintésére saját palotájában helyet ajánlott fel.

Dec. 31. Szokásos évzáró hálaadó istentiszelet.

1917.

Jan. 13. Havi sz. gyónás, másnap közös sz. áldozás.

Jan. 14. Öfelsége IV. Károly király koronázásának ünnepélyén Lischerong Gáspár tanár méltatta a koronázás és a hitlevél alkotmányos jelentőségét.

Jan. 28-29. Az I. félévi osztályozó tanári értekezlet.

Jan. 29. Megkezdődnek a VII. és VIII. osztályokban az előírt egyhavi tananyag összefoglalások.

Jan. 31. A félévi értesítők kiosztása és a II. félévi módszeres tanári értekezlet.

Febr. 2. Mozgófénykép előadás az intézeti díszteremben.

Febr. 10. Havi sz. gyónás, másnap közös sz. áldozás.

Febr. 12. A háború okozta világító és fűtő anyag hiánya miatt rendkívüli órarend kezdődik és tart husvétig napi négy órai előadással délelőtt csak 12-ig, hogy a délutáni világosság teljesen a tanulásra fordítható legyen.

Febr. 15. és 24. A Stéfáneum »Mayr Péter«, Tirol szabad-sághőse c. színdarabot adta elő.

Febr. 18 - 20. Az ifjúság szentségimádása a székesegyházban.

Febr. 28. A VII. és VIII. osztályban osztályvizsgálat a tananyag összefoglalás után a bevonulandók számára.

Márc. 1. Érettségire előkészítő hat heti tanfolyam kezdete.

Márc. 3. A bevonuló VIII. oszt. tanulók érettségi vizsgálata.

Márc. 8 - 10. Nagys. Dr. Badics Ferenc, tanker. kir. főigazgató hivatalos látogatása.

Márc. 13. A II. félévi első ellenőrző értekezlet.

Márc. 15. Hazafias ünnep; iskolai szünet; kirándulás.

Márc. 17. Havi sz. gyónás, másnap közös sz. áldozás.

Márc. 18. A II. B. oszt. nyelvészeti körének díszülése.

Márc. 25. A világ összes Mária-kongregációinak engesztelő sz. áldozása. A délutáni díszülésen a Nemzeti Fogadalmi Templom javára gyűjtést rendeztek, mely 1700 K.-t eredményezett. Ez alkalommal a nagyobb Kongreg. kültanulói az »Igaz hős« c. drámát adták elő.

Márc. 31. Husvétii szünet kezdete, mely felsőbb engedéllyel ápr. 15.-ig meghosszabbított.

Ápr. 15. Érettségire előkészítő hat heti tanfolyam befejezése.

Ápr. 21. Havi sz. gyónás, másnap közös sz. áldozás.

Ápr. 22. Hat vasárnapi sz. Alajos ájtatosság kezdete.

Ápr. 26. Pinzger Ferenc tanár előadása a »Balkán« ról.

Ápr. 27. Őfelsége Zita királyné névünnepe; főpapi nagymise, szünet; kirándulás. Ellenőrző tanári értekezlet.

Máj. 5. »Őfelsége születésnapja a harctéren« címen a katonák számára 256 K.-t gyűjtöttünk.

Máj. 8 - 12. Osztály vizsgálatok a VIII. osztályban.

Máj. 9. Őfelsége Zita királyné születésnapja; főpapi nagymise; szünet; kirándulás.

Máj. 13. I. B. oszt. nyelvészeti körének díszülése.

Máj. 14 - 16. Érettségi írásbeli vizsgálatok.

Máj. 18. A VI. hadi-kölcsönre egyes tanulók a saját nevökre jegyezték összesen 7500 K.-t.

Máj. 19. Havi sz. gyónás, másnap közös sz. áldozás.

Máj. 20. A szépirodalmi kör Arany János születésének századik évfordulóján díszgyűlést tartott.

Máj. 21 - 26. Befejező összefoglaló ismétlések.

Máj. 27. Ünnepeles »Te Deum«. Jutalom kiosztás.

Máj. 28 - 30. Osztályozó tanári értekezlet.

Máj. 29 - 30. Szóbeli rendes érettségi vizsgálat az igazgatónak mint megbízott elnöknek vezetése mellett.

Jun. 4. Magánvizsgálatok kezdete.

Jun. 10. Évzáró tanári értekezlet.

VIII.

STATISZTIKAI KIMUTATÁS.

Statiztika alapja	I. A.	I. B.	II. A.	II. B.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
	o s z t á l y										
I. Fölvett tanulók statisztikája.											
<i>1. A tanulók számának alakulása.</i>											
Nyilvános tanuló fölvétetett .	65	74	43	49	68	68	65	39	37	11	519
Magántanuló fölvétetett: fiú .	—	—	—	—	13	4	1	—	7	3	28
Magántanuló fölvétetett: leány	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fölvétetett összesen	65	74	43	49	81	72	66	39	44	14	547
Más intézetből jött	63	69	4	3	3	7	15	4	6	—	174
Magántanuló lett	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	3
Önként kimaradt	3	5	—	1	3	1	2	—	2	—	17
Tanács folytán távozott . .	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Meghalt	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Vizsgálatlan maradt nyilv. tan.	1	2	1	1	—	—	2	—	—	—	7
Vizsgálatot tett nyilv. tanuló	60	66	40	46	67	68	61	39	36	11	494
Vizsgálatot tett magán tanuló	—	—	2	1	11	3	1	—	6	3	27
Vizsgálatot tett összesen	60	66	42	47	78	71	62	39	42	14	521
<i>2. A tanulók megbetegedése.</i>											
Nem fertőző könnyű esetek sz.	48	40	31	37	52	43	29	24	30	8	342
Nem fertőző súlyos esetek sz.	3	2	—	1	—	—	—	—	—	—	6
Fertőző esetek száma	—	1	—	—	1	1	—	—	—	—	3
<i>3. A tanulók megrovása.</i>											
Igazgatói megrovások száma .	—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	4
Tanárkari megrovások száma .	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—	3
II. Osztályvizsgát tett tanulók statisztikája.											
<i>1. A tanulók életkora.</i>											
1907-ben született	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3
1906-ban született	18	27	1	1	—	—	—	—	—	—	47
1905-ben született	19	16	11	16	3	—	—	—	—	—	65
1904-ben született	18	16	25	14	23	1	—	—	—	—	97
1903-ban született	3	5	3	12	31	28	2	—	—	—	84
1902-ben született	—	1	2	4	15	25	21	1	—	—	63
1901-ben született	—	—	—	—	6	11	21	15	2	—	55
1900-ban született	—	—	—	—	—	6	15	14	17	1	53
1899-ben született	—	—	—	—	—	—	2	8	16	9	35
1898-ban vagy előbb született	—	—	—	—	—	—	1	1	7	4	13
Összesen	60	66	42	47	78	71	62	39	42	14	521

Statisztika alapja	o s z t á l y														Összesen
	I. A	I. B	II. A	II. B	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.					
2. A tanulók honossága.															
Magyarországi magyar honos	60	65	42	47	78	69	59	38	42	14					514
Horv.-Szlavonorsz. »	-	1	-	-	-	2	2	1	-	-					6
Külföldi honos	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-					
Összesen	60	66	42	47	78	71	62	39	42	14					521
3. A tanulók szülőik állandó lakása szerint.															
Kalocsán lakott	15	14	11	5	13	15	5	5	5	2					90
Pest várm. más közs.-ben lakott	3	10	4	8	13	9	11	7	2	-					67
Más törvényhatóságban lakott	42	41	27	34	52	45	45	26	35	-					359
Horvát-Szlavonorsz.-ban lakott	-	1	-	-	-	2	-	1	-	-					4
Külföldön lakott	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-					1
Összesen	60	66	42	47	78	71	62	39	42	14					521
4. A tanulók törvényhatóságonkint szülőik magyarorsz. lakása szerint.															
A) Magyarország. a) Vármegyék															
Abauj-Torna vm.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-					1
Arad vm.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-					1
Árva vm.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-					1
Bács-Bodrog vm.	33	28	18	22	32	24	20	16	18	4					215
Baranya vm.	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-					2
Bars vm.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-					1
Békés vm.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-					1
Bihar vm.	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-					1
Borsod vm.	1	-	-	-	1	-	1	1	-	-					4
Csanád vm.	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-					3
Csongrád vm.	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-					2
Esztergom vm.	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-					2
Fejér vm.	-	1	-	-	-	1	1	-	1	-					4
Heves vm.	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-					1
Hunyad vm.	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-					1
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1				2
Kisküküllő vm.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-					1
Kolozs vm.	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1				2
Krassó-Szörény vm.	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-					3
Moson vm.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-					1
Nógrád vm.	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-					3
Nyitra vm.	-	-	-	1	-	2	-	-	1	-					4
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	18	24	15	13	26	24	16	12	7	2					157
Pozsony vm.	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-					3
Sáros vm.	-	1	-	1	2	1	-	-	-	-					5
Somogy vm.	-	1	-	-	-	1	1	2	-	-					5
Sopron vm.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-					1

Statisztika alapja	I. A.	I. B.	II. A.	II. B.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
	o s z t á l y										
Szabolcs vm.	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Szatmár vm.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Szepes vm.	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	2
Szolnok-Doboka vm.	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4
Temes vm.	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Tolna vm.	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	3
Torda-Aranyos vm.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Torontál vm.	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	2
Turóc vm.	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	3
Ugocsa vm.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Ung vm.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Vas vm.	—	1	—	—	1	—	1	—	—	1	4
Veszprém vm.	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	2
Zala vm.	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	2
Zemplén vm.	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	4
Zólyom vm.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Összesen	58	60	40	42	72	62	48	31	36	11	460
b) Városok.											
Arad thj. v.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Baja thj. v.	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—	3
Budapest fő- és székváros	—	2	—	3	2	2	7	5	2	2	25
Fiume thj. v.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2
Hódmezővásárhely thj. v.	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Kassa thj. v.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Kolozsvár thj. v.	—	—	—	1	—	—	—	—	2	—	3
Komárom thj. v.	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Nagyvárad thj. v.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Pancsova thj. v.	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Pécs thj. v.	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Pozsony thj. v.	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	3
Szabadka thj. v.	2	1	1	—	—	2	—	—	—	—	6
Szeged thj. v.	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2
Zombor thj. v.	—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	3
Összesen	2	5	2	5	6	7	11	7	6	3	54
Magyar anyaország összesen	60	65	42	47	78	69	59	38	42	14	514
B) Horvát-Szlavonország.											
a) Vármegyék.											
Szerém vm.	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	3
Verőcze vm.	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	2
b) Városok.											
Zágráb thj. v.	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Horvát-Szlavonország összesen	—	1	—	—	—	2	2	1	—	—	6
Magyar birodalom összesen	60	66	42	47	78	71	61	39	42	14	520

Statiztika alapja	I. A.	I. B.	II. A.	II. B.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
	o s z t á l y										
5. A tanulók szülők foglalkozása szerint.											
Nagybirtokos, nagybérlő . . .	1	—	1	1	—	3	2	—	1	1	10
Középbirtokos, középbérlő . .	6	3	2	—	4	4	1	—	—	—	20
Kisbirtokos, kisbérlő	12	19	5	12	15	13	17	11	8	—	112
Egyéb őstermelő	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	2
Gazdasági tisztviselő	—	1	3	1	2	1	3	1	1	1	14
Gazdasági segédzemély . . .	—	—	—	1	—	2	1	1	—	2	7
Nagyiparos, bánya n. vállalk.	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1	3
Kisiparos, bánya kis vállalk.	9	6	1	2	11	7	5	3	5	1	50
Ipari, bányászati tisztviselő .	2	2	1	—	1	—	1	—	—	—	7
Ipari. bányászati segédzemély	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Nagykeresk., közleked. n. váll.	1	1	—	2	2	2	—	1	1	1	11
Kiskeresk., közleked. kis váll.	6	5	8	4	9	2	—	3	3	—	40
Kereskedelmi, közleked. tisztv.	—	1	1	—	2	2	2	—	—	—	8
Keresked., közleked. s. személy	1	2	2	1	1	—	1	—	1	—	9
Köztisztviselő	6	9	6	8	11	8	6	6	3	1	64
Pap, tanár, tanító	8	8	4	6	6	13	2	6	9	—	62
Más értelmiségi tisztviselő .	6	6	5	3	5	9	9	3	4	4	54
Alkalmazott segédzemély .	—	—	1	2	1	1	1	—	1	—	7
Katonatiszt, csendőrtiszt . .	—	—	—	—	—	—	1	2	1	—	4
Katona altiszt, csendőr altiszt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tőkés, háztulajdonos	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nyugdíjas tisztviselő	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2
Nyugdíjas altiszt	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Magánzó, eltartásos	2	1	1	3	7	4	6	1	3	1	29
Házi cseléd	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2
Egyéb, ismeretlen foglalkozású	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Árvaházi tanulók	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	60	66	42	47	78	71	62	39	42	14	521
6. A tanulók vallása.											
Latin szertartású katolikus .	57	62	40	43	70	71	62	38	40	13	496
Görög szertartású katolikus .	—	1	—	—	1	—	—	1	—	1	4
Örmény szertartású katolikus	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Református	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	3
Ágostai h. evang.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Görög-keleti	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Unitárius	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Izraelita	3	2	2	3	6	—	—	—	2	—	18
Összesen	60	66	42	47	78	71	62	39	42	14	521

Statisztika alapja	I. A	I. B.	II. A	II. B.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
	o s z t á l y										
7. A tanulók anyanyelve.											
Magyar	40	54	37	38	68	67	56	37	42	14	453
Német	16	12	4	9	10	4	6	2	—	—	63
Tót	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Horvát	4	—	1	—	—	—	—	—	—	—	5
Nem magyar összesen	20	12	5	9	10	4	6	2	—	—	68
Ezek közül magyarul is tud . .	20	12	5	9	10	4	6	2	—	—	68
8. Magyar anyanyelvű tanulók nyelvismerete.											
Csak magyarul tud	25	43	26	26	53	45	38	17	27	12	312
Más nyelven is tud	15	11	11	12	15	22	18	20	15	2	141
És pedig :											
Németül is tud	15	11	11	9	13	18	12	18	12	2	141
Tótul is tud	1	—	1	2	2	1	4	—	1	—	12
Horvátul is tud	—	1	1	1	1	7	3	4	1	—	19
Románul is tud	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ruthénul is tud	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Olaszul is tud	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2
9. A tanulók haladása.											
Haladó volt	58	60	37	43	78	70	60	39	42	14	502
Ismétlő volt	2	6	5	3	—	1	2	—	—	—	19
Összesen	60	66	42	47	78	71	62	39	42	14	521
10. A tanulók óra mulasztása.											
Egy órát sem mulaszt. tanulók	29	24	20	15	24	28	48	11	22	1	232
Csak igazoltan mulaszt. tanulók	31	42	19	31	42	40	13	18	12	10	258
Igazolatlanul mulasztott tanulók	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—	4
Igazoltan mulasztott órák sz.	443	572	376	571	821	945	491	324	206	208	5357
Igazolatlanul mulasztott órák sz	—	—	2	—	5	—	—	—	20	—	27
A mulasztott órák összesen	443	572	378	571	826	945	491	324	226	208	5384
Egy tanuló átlag. óra mulaszt.	7	9	9	13	12	14	8	8	6	20	10
11. A tanulók jutalmazása.											
Kitüntetésben részesült . . .	6	8	6	5	10	8	7	8	9	—	67
Jutalomban részesült . . .	1	1	1	3	—	1	—	5	2	—	14
Ösztöndíjat élvezett	1	1	1	—	5	11	9	9	9	2	48
Segélydíjat élvezett	5	4	1	4	7	8	1	2	5	—	37
Egészen tandíjmentes volt . .	—	—	1	2	3	2	1	1	—	—	9
Részben tandíjmentes volt . .	—	—	2	3	6	4	22	12	15	3	67
Ingyenes élelmezésben részesült	3	2	5	5	17	10	4	2	2	1	51

Statisztika alapja		I. A.	I. B.	II. A.	II. B.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen	
		o s z t á l y											
12. A tanulók magaviselete.													
Magaviseletből jó	{ szám o/o	60 100	63 95	28 70	41 89	61 91	57 84	57 93	34 87	30 83	11 100	442 89	
Szabályszerű	{ szám o/o	— —	3 5	12 30	5 11	6 9	11 16	4 7	5 13	6 17	— —	52 11	
Kevésbé szabályszerű	{ szám o/o	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	
Összesen		60	66	40	46	67	68	61	39	36	11	494	
13. A tanulók előmenetele általában.													
Minden tárgyból jeles	{ szám o/o	8 13	10 15	3 7	2 4	6 8	6 8	6 10	2 5	2 5	— —	45 9	
Minden tárgyból legalább jó	{ szám o/o	17 27	11 17	8 19	13 28	18 23	17 24	21 34	18 46	14 33	9 64	146 28	
Minden tárgyból legalább elégséges	{ szám o/o	25 42	29 44	26 62	24 51	35 45	34 48	35 56	18 46	25 60	5 36	256 49	
Sikerült összesen		50	50	37	39	59	57	62	38	41	14	447	
		83	76	88	83	76	80	100	97	98	100	86	
Egy tárgyból elégtelen	{ szám o/o	4 7	11 17	4 10	6 13	5 6	6 8	— —	1 3	1 2	— —	38 8	
Két tárgyból elégtelen	{ szám o/o	2 3	1 2	1 2	— —	13 17	7 9	— —	— —	— —	— —	24 4	
Több tárgyból elégtelen	{ szám o/o	4 7	4 6	— —	2 4	1 1	1 3	— —	— —	— —	— —	12 2	
Elégtelen összesen		10	16	5	8	19	14	—	1	1	—	74	
		17	24	12	17	24	20	—	3	2	—	14	
14. A tanulók előmenetele tantárgyanként.													
Vallástan	{ jeles jó elégséges elégtelen.	41 11 8 —	18 27 21 —	28 14 — —	34 11 2 —	54 20 4 —	42 22 7 —	40 19 3 —	32 7 — —	25 17 — —	14 — — —	228 148 45 —	
	Összesen		60	66	42	47	78	71	62	39	42	14	521
	Magyar nyelv	{ jeles jó elégséges elégtelen.	12 19 23 6	14 16 30 6	5 10 26 1	10 12 24 1	34 22 22 —	20 23 28 —	17 22 23 —	14 18 7 —	13 20 9 —	8 5 1 —	147 167 193 14
		Összesen		60	66	42	47	78	71	62	39	42	14
Latin nyelv		{ jeles jó elégséges elégtelen.	10 18 24 8	11 13 32 10	4 9 26 3	10 13 18 6	17 25 25 11	18 13 31 9	22 21 19 —	12 15 12 —	8 21 13 —	5 5 4 —	117 153 204 47
		Összesen		60	66	42	47	78	71	62	39	42	14

Statiztika alapja		A.	B.	A.	B.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen	
		o s z t á l y											
Görög nyelv	{	jeles	—	—	—	—	—	22	20	8	3	53	
		jó	—	—	—	—	—	23	12	19	8	62	
		elégséges	—	—	—	—	—	17	7	15	3	42	
		elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Összesen		—	—	—	—	—	62	39	42	14	157		
Német nyelv	{	jeles	—	—	—	7	9	28	13	7	7	71	
		jó	—	—	—	20	21	26	16	16	6	105	
		elégséges	—	—	—	37	32	8	10	19	1	107	
		elégtelen	—	—	—	14	9	—	—	—	—	23	
Összesen		—	—	—	78	71	62	39	42	14	306		
Történet	{	jeles	—	—	—	22	17	22	8	16	7	92	
		jó	—	—	—	31	21	25	20	17	5	119	
		elégséges	—	—	—	21	29	15	10	8	2	85	
		elégtelen	—	—	—	4	4	—	1	1	—	10	
Összesen		—	—	—	78	71	62	39	42	14	306		
Földrajz	{	jeles	16	22	12	8	32	—	—	—	—	90	
		jó	23	15	18	16	17	—	—	—	—	89	
		elégséges	16	27	12	20	29	—	—	—	—	104	
		elégtelen	5	2	—	3	—	—	—	—	—	10	
Összesen		60	66	42	47	78	—	—	—	—	293		
Term.-rajz	{	jeles	18	3	15	15	—	32	15	13	—	141	
		jó	27	19	19	23	—	15	31	20	—	158	
		elégséges	12	14	8	9	—	23	12	6	—	84	
		elégtelen	3	—	—	—	—	1	—	—	—	4	
Összesen		60	66	42	47	—	71	62	39	—	—		
Fizika	{	jeles	—	—	—	—	—	—	—	18	8	26	
		jó	—	—	—	—	—	—	—	15	5	20	
		elégséges	—	—	—	—	—	—	—	9	1	10	
		elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Összesen		—	—	—	—	—	—	—	42	14	56		
Matematika	{	jeles	18	20	6	7	23	19	14	12	7	2	128
		jó	26	20	14	14	32	29	26	14	17	8	200
		elégséges	13	19	20	24	21	22	22	13	18	4	176
		elégtelen	3	7	2	2	2	1	—	—	—	—	17
Összesen		60	66	42	47	78	71	62	39	42	14	521	
Rajzoló geometria	{	jeles	22	18	14	17	24	22	—	—	—	117	
		jó	20	15	15	15	19	23	—	—	—	—	107
		elégséges	18	29	13	15	31	25	—	—	—	—	131
		elégtelen	—	4	—	—	4	1	—	—	—	—	9
Összesen		60	66	42	47	78	71	—	—	—	—	364	

Statisztika alapja		I. A.	I. B.	II. A.	II. B.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
		o s z t á l y										
Filozófia	jeles	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	9
	jó	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4
	elégsséges	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen		—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	14
Szépirás	jeles	10	7	3	1	—	—	—	—	—	—	21
	jó	29	19	6	11	—	—	—	—	—	—	65
	elégsséges	18	32	25	23	—	—	—	—	—	—	98
	elégtelen	3	8	8	12	—	—	—	—	—	—	31
Összesen		60	66	42	47	—	—	—	—	—	—	215
Testgya- korlás	jeles	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	jó	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	elégsséges	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15. Rendkívüli tantárgyak.												
Francia nyelvet tanultak . .		—	—	—	—	3	4	5	2	4	—	18
Szabadkézirajzot tanultak . .		—	—	—	—	12	13	—	1	1	—	27
Gyorsírást tanultak		—	—	—	—	—	6	4	3	5	—	18
Műéneket tanultak		1	2	7	3	9	5	—	6	7	—	40
Vívást tanultak		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen		1	2	7	3	24	28	9	12	17	—	103

III. Érettségi vizsgát tett tanulók statisztikája.

	1.	2. Írásbelin	3.	4. Szóbelin	5. Pályaválasztás																
Sorszám	Jelentkezett	Legalább elégséges	Ismétl. utasítatott	Végleg elutasítatott	Szobeleire bocsátatott	Jeljesen érett	Jól érett	Érett	Javított utasítatott	Ismetlésre utasítatott	Görög-ből szóbelit tett	Egyházi	Jogi	Orvosi	Tanári	Mernöki	Gépészmernöki	Gazdasági	Kereskedelmi	Katonai	Zeneművészi
I.	4	—	—	—	4	2	1	1	—	—	4	—	1	1	—	—	—	1	—	—	1
II.	10	—	—	—	10	—	5	4	1	—	1	5	—	3	—	—	—	1	—	—	—
III.	9	9	—	—	9	3	5	1	—	—	9	4	1	1	—	1	1	1	—	—	—

I. Hadi érettségi; II. Előkészítő tanfolyamos hadi-érettségi; III. Rendes érettségi;

IX. JÖVŐ TANÉV KEZDETE.

1. Fölvétel.

Az előleges beiratás fölösleges, minthogy párhuzamos I. és II. osztályunk lesz a jövő évben is. Előzetes bejelentés azonban ajánlatos különösen a III. és IV. osztályokban.

A helybeli tanulók számára a beiratkozás bármely osztályban aug. 27. és 28. napjain lesz délelőtt 9—1-ig.

A rendes beiratás ideje az 1917—18. tanévre: Szeptember 1., 3. és 4.-ik napján délelőtt 9, délután 3 órakor lesz; és pedig: Szept. 1.-én délelőtt és délután az I. osztály.

Szept. 3.-án délelőtt a II. osztály; délután a III. és IV. osztály.

Szept. 4.-én délelőtt az V., VI., VII. és VIII. osztályúak, délután a más vallású tanulók.

Beiratási díjak: a beiratási díj 10 kor.; a szorosan vett tandíj 50 kor. A tandíj két részletben is lefizethető: a beiratás-kor 30 kor. és febr. első felében szintén 30 kor. A befizetett tandíj nem jár vissza sem kimaradás, sem eltávozás esetében.

Tandíjmentesség. Tandíjmentességért akár egészben, akár részben szegénységi bizonyítvány mellékletével a nagy szünet alatt augusztus hó 20-ig bezárólag kell folyamodni az igazgatósághoz. A féltandíjmentesek a beiratásnál 35 koronával egész tartozásukat le fizetik. Vidékről jövő új deák nem számíthat tandíjmentességre, valamint olyan tanuló sem, akinek elégsége vagy szabályszerű magaviselete van.

Az ünnepélyes »Veni Sancte« szeptember hó 5.-én tartatik; utána törvényolvasás az intézeti díszteremben.

Szeptember hó 6.-án megkezdődnek a rendes előadások.

Fölvételi föltételek. A gimnáziumba csak oly növendékek vétetnek föl, kik 9 évesek és arról, hogy a népiskola 4 osztályát jó sikerrel végezték, nyilvános népiskolától nyert bizonyítványt mutatnak elő, vagy fölvételi vizsgálaton igazolják, hogy hasonló mértékű képzettséggel bírnak. 12 évesnél idősebb tanuló fölvétele fölött a tanári testület határoz.

Beiratási okmányok. A fölvételkor tartozik a tanuló fölmutatni keresztlevelét, illetőleg születési bizonyítványát, továbbá orvosi bizonyítványt arról, hogy mikor volt utolszor beoltva s mily eredménnyel, úgyszintén föl kell mutatni legutolsó bizonyítványát, A VIII. osztályra jelentkezőknek azonfelül be kell adniok összes iskolai bizonyítványaikat. A beadott okiratok a főgimnáziumi levéltárban maradnak.

Átlépés. Másnemű középiskolából jövő növendékek csak akkor vehetők fel a következő osztályokba, ha az általuk elhagyott tanintézet okmányaival (bizonyítvány és évi értesítő) igazolják, hogy a megelőző osztályban kielégítő sikerrel tanulták legalább is azokat a tárgyakat, amelyek rendes tantárgyak abban az intézet-

ben, amelybe fölvétetni óhajtanak és a két intézet tantervi különbözőeteiből fölvételi vizsgálatot tesznek, melynek díja 20 K.

Különbözeti vizsgálat tárgyai a következők:

1. *A redőiskolából* átlépők csak a latin és görög nyelvből tesznek a megfelelő osztályokban vizsgálatot.

2. *A polgári iskolából* átlépőknek pedig a különbözőeti tárgyak:

az I. osztályból átlépőknek: latin nyelv I. o. anyaga;

a II. osztályból átlépőknek: a) latin nyelv I—II. o. anyaga;

b) Afrika földrajza;

a III. osztályból átlépőknek: a) latin nyelv I—III. o. anyaga; b) a fizikai földrajz alapismeretei; c) Magyarország története 1526 ig.

a IV. osztályból átlépőknek: a) latin nyelv I—IV. o. anyaga;

b) növénytan; c) Magyarország története.

az V. osztályból átlépőknek: a) latin nyelv I—V. o. anyaga;

b) görög nyelv V. o. anyaga; c) növénytan és állattan; d) a matematika geometriai részére.

a VI. osztályból átlépőknek a) latin nyelv I—VI. o. anyaga; b) görög nyelv V—VI. o. anyaga; c) növénytan, állattan és ásványtan; d) matematika V—VI. o. anyaga.

Szülők jelenléte a fölvételnél. Minden tanuló a fölvételre személyesen és rendszerint atyja, anyja vagy gyámja, illetőleg azok valamelyikének külön megbízottja kíséretében tartozik az igazgatóságnál jelentkezni.

Levélben vagy írásban való jelentkezésnek helye nincs. (Min. rend. 50,767|1894.)

Azon szülők vagy gyámok, akik Kalocsán nem laknak, gyermekük vagy gyámfiuk fölvételekor alkalmas helyettest kötelesek bemutatni, kire a házi felügyeletre és nevelésre nézve kötelességüket és jogukat átruházták, hogy az a gondviselésre bízott tanulóra nézve az igazgatóság értesítését elfogadhassa.

Szállásfogadás. Szállásfogadásra vagy változásra az igazgatóság *előleges* tudomása és beleegyezése szükséges. Ugyanennek joga és kötelessége ott, hol alapos oknál fogva a gondviselést elégtelennek, vagy a befolyást épen károsnak tartja, megkövetelni, hogy e tekintetben célszerű intézkedés történjék. Osztálytársak igyekezzenek legalább kettenként egy lakásra kerülni.

2. Javító vizsgálatok.

Egy elégtelen. Oly tanulók, akik egy kötelező tantárgyból kaptak elégtelen érdemjegyet, a jövő iskolai év kezdetén javító vizsgálatot tehetnek, de *csupán abban az intézetben, ahol tanultak.* Ezen tanulók *július 5-ig bélyegtelen folyamodvánnyal és bizonyítványuk melléklésével* a helybeli igazgatósághoz folyamodjanak javítási engedélyért.

Két elégtelen. A két tárgyból való javító vizsgálatot *csak rendkívüli* esetben engedi meg a tankerületi főigazgatóság. Az ilyen tanulók *a helybeli igazgatóság útján július 5-ig bizonyítványuk kíséretében folyamodványukat* 1 koronás bélyeggel ellátva a

budapestvidéki *tankerületi főigazgató, nagys. dr. Badics Ferenc*, kir. tanácsos úrra címezve a kellő indokolással nyújtásuk be.

Több elégtelen. *Ki kettőnél több tárgyból* kapott elégtelen osztályzatot, az a javító vizsgálatra semmi esetre sem bocsátható.

Másodszori ismételtes. Bármely osztálynak *másodszori ismételtes* többé meg nem engedtetik. (Min. rendelet 49,715|1887. sz.) Megjegyzendő, hogy olyan tanuló is ismétlőnek tekintetik, ki előre látva bukását, kevéssel az iskolai év vége előtt kimaradt és a jövő iskolai év elején újra beírta magát ugyanazon osztályba.

Pótló vizsgálat. Ha valamely rendes tanuló az iskolaév végén betegség vagy egyéb fontos ok miatt nem tehet vizsgálatot, vagy azt megszakítani kénytelen, a tanári testülethez folyamodhatik a jövő iskolaév elején tartandó *pótló* vizsgálatra való engedélyért. A betegség igazolására hatóságilag megerősített orvosi bizonyítványt kell mellékelni.

A javító és pótló vizsgálatok díjtanok.

A javító, pótló és felvételi vizsgálatok ideje: aug. 29., 30. és 31. napja a vizsgálati engedélyt tartalmazó idéző levélnek értesítése szerint.

3. Nagyszünetre vonatkozó utasítás.

Tanítványaink és mélyen tisztelt szüleik jól felfogott érdeke követeli, hogy az erkölcsi magaviseletre vonatkozó iskolai törvények a nagy szünidő alatt is érvényesüljenek és két hónap alatt romba ne dőljön az, amit tíz hónapig nagy gondnal építettünk.

Ez okból követeljük tanítványainktól, hogy a vakációban is mindenekelőtt vallási kötelezségeiknek eleget tegyenek: járjanak lehetőleg naponként sz. misére és egyéb ájtatosságokra, gyónjanak és áldozzanak legalább havonként és el ne mulasszák a reggeli és esti, valamint más ájtatosságaikat, kivált a sz. olvasó elmondását. Azután kerüljenek mindent, ami lelki életüket veszélyeztetné: óvakodjanak tehát a rossz társaságtól, kerüljék a táncmulatságokat, a színházakat és korcsmákat; őrizkedjenek az erkölcstelen olvasmányoktól és rossz, egyházellenes lapoktól.

Követeljük végre, hogy szünidő maguktartásáról szóló és ft. plébánosuktól vagy gyóntatójuktól kiállított bizonyítványt hozzanak. beíratásukkor az igazgatói irodába. Aki ily bizonyítványt nem hoz, vagy a bizonyítványból kiderül, hogy a nagy szünidő alatt magáról megféledezett, az ne várja, hogy az intézetbe befogadjuk.

Komolyan figyelmeztetjük tehát a tanuló ifjúságot és a szülőket, hogy intézetünk fegyelmi szabályai a szünidő alatt is kötelezők! Az ezek ellen vétők főlvetelét az igazgatóság az iskolaév kezdetén teljes joggal megtagadhatja.

A tankönyvek beszerzésénél legyen irányadó az alább következő jegyzék és *figyeljenek különösen a „kiadás” számára.* A régebb kiadások használata tilos, mivel a tanítást felette megnehezíti.

4. Tankönyvek jegyzéke.

(A római szám a részt, az arab szám pedig a kiadást jelzi.)

I. osztály.

Róm. nagyobb katekizmus. 3.	Kogutovicz, Földrajzi atlasz. 11.
Szinnyei, Rend. magy. nyelvt. 13.	Horváth-Marosi, Növ. állattan I. 1.
Szinnyei, Magy. olv. könyv I. 12.	Mérey, Számtan. I. 3.
Molnár, Latin nyelvtan 2.	Lendvai, Rajzoló geom. I. 3.
Molnár, Latin olvasókönyv 2.	Peyrek, Rajztömb.
Jákó-Ujházy, Földrajz I. 3.	Vajda, Szépírási minták.

II. osztály.

Róm. nagyobb katekizmus. 3.	Kogutovicz, Fölldr. atlasz. 11.
Aubermann, Kath. biblia. I. 1	Horváth-Marosi, Növ. állatt. II. 1.
Szinnyei, Rend. magy. nyelvt. 13.	Mérey, Számtan. II. 3.
Szinnyei, Magy. olv. könyv. II. 9.	Lendvai, Rajzoló geom. II. 2.
Molnár, Latin nyelvtan. 2.	Peyrek, Rajztömb.
Molnár, Latin olvasókönyv. 2.	Vajda, Szépírási minták.
Jákó Ujházy, Földrajz. II. 2.	

III. osztály.

Róm. nagyobb katekizmus. 3.	Vaszary. Történelem I. 4.
Róder, Bibliai történet. II. 21.	Helmár, Történeti térkép 1.
Szinnyei, Rend. magy. nyelvt. 13.	Jákó Ujházi, Földrajz. III. 2.
Szinnyei, Magy. olv. könyv III. 8.	Lévai, Fizikai földrajz. 2
Molnár, Latin nyelvtan. 2.	Kogutovicz, Földrajzi atlasz. 11.
Molnár, Latin mondattan 2.	Mérey, Számtan. II. 3.
Szamosi-Vida, Latin olv. könyv. 1.	Horti-Szinte, Rajz. geom. III. IV. 5.
Perényi, Német nyelvt. gyak. I. 7.	Peyrek, Rajztömb.

IV. osztály.

Pokorny, Kath. szertartástan. 13.	Perényi, Német nyelvt. gyak. I. 7.
Négyesy, Stilisztika. 8.	Vaszary, Történelem. II. 4.
Lehr, Arany Toldi-ja. 14.	Helmár, Történeti térkép 1.
Molnár, Latin nyelvtan, 2.	Horváth-Marosi, Növénytan 1.
Molnár, Latin mondattan, 2.	Borosay, Algebra. 7.
Cserép, Caesar : Szemelv. 1.	Horti-Szinte, Rajz. geom. III IV. 5.
Cserép, Ovidius : Szemelv. 3.	Peyrek, Rajztömb.

V. osztály.

Demény-Baumann, Kath. hit. 1.	Maywald, Göröggyak. könyv. I. 5.
Hörl, Retorika. 1.	Perényi, Rendsz. ném. nyelvt. 1.
Molnár, Latin nyelvtan. 2.	Perényi, Német olv. könyv. II. 4.
Molnár, Latin mondattan 2.	Orosz, Német stílusgyak. 4.
Vagács, Latin stílusgyak. 7.	Ujházy, Egyetemes tört. I. 2.
Cserép, Ovidius : Szemelv. 3.	Kogutovicz, Világtörtén. atlasz.
Köpesdy, Cicero. Orationes. 6.	Horváth-Marosi, Állattan. 1.
Wagner, Római régiségek. 8.	Borosay, Algebra. 7.
Maywald, Görög nyelvtan. 6.	Borosay, Geometria. I. 4.

VI. osztály.

Aubermann, Kath. erkölcsstan. 2.	Maywald, Göröggyak. könyv. II. 4.
Hóri, Poétika. 1.	Perényi, Rendsz. német nyelvt. 1.
Névy, Shakespeare : Coriolan. 5.	Perényi, Német olv. könyv. II. 4.
Molnár, Latin nyelvtan. 2.	Orosz, Német stilusgyak. 4.
Molnár, Latin mondattan. 2.	Ujházy, Egyetemes történet. II. 2.
Vagács, Latin stilusgyak. 8.	Kogutovicz, Világtörtén. atlasz.
Pirchala, Vergilius : Aeneis. I. 6.	Horváth-Marosi, Ásványtan. 1.
Kalmár, Livius : Szemelv. 4.	Borosay, Algebra. 7.
Wagner, Római régiségek. 8.	Borosay, Geometria. I. 4.
Maywald, Görög nyelvtan. 6.	Lutter, Logarithmus táblák. 16.

VII. osztály.

Aubermann, Kath. egyháztört. 2.	Dávid, Herodotos : Szemelv. 4.
Bartha, Magyar irod. tört. I. 3.	Csengeri, Homeros : Odyss. 4.
Szinnyei, Magyar nyelv. 8.	Perényi, Rendsz. ném. nyelvt. 1.
Molnár, Latin nyelvtan. 2.	Szemák, Német olv. könyv. IV. 5.
Molnár, Latin mondattan. 2.	Orosz, Német stilusgyak. 4.
Vagács, Latin stilusgyak. 7.	Heinrich, Schiller : Tell. 7.
Pirchala, Vergilius : Aeneis. II. 3.	Ujházy, Egyetemes tört. III. 2.
Burián, Sallustius : Jugurth. 1.	Kogutovicz, Világtörtén. atlasz.
János, Cicero : Philippica. 1.	Szijártó, Kísérleti fizika. I. 2.
Gyurits, Cicero : In Catilin. 3.	Borosay, Algebra. 7.
Cserép, Cicero : Pro Sest. orat. 1.	Borosay, Geometria. II. 3.
Wagner, Római régiségek. 8.	Lutter, Logarithmus táblák. 16.
Maywald, Görög nyelvtan. 6.	

VIII. osztály.

Uhlyárik-Madarász Apologétika 3.	Csengeri, Homeros : Ilias. 4.
Bartha, Magyar irod. tört. II. 2.	Simon, Platon : Szemelv. 2.
Szinnyei, Magyar nyelv. 8.	Perényi, Rendsz. ném. nyelvt. 1.
Molnár, Latin nyelvtan. 2.	Szemák, Német olv. könyv. IV. 5.
Molnár, Latin mondattan. 2.	Orosz, Német stilusgyak. 4.
Vagács, Latin stilusgyak. 7.	Maywald, Goethe : Iphigenie. 2.
Bartal, Horatius : Opera. I. 3.	Komárik, Magyarorsz. tört. 2.
Bartal, Horatius : Opera. II. 3.	Szijártó, Kísérleti fizika. II. 2.
Dávid, Tacitus : Szemelv. 2.	Borosay, Algebra. 6.
Csengeri, Cicero : De Officiis. 3.	Borosay, Geometria. II. 3.
Wagner, Római régiségek. 8.	Lutter, Logarithmus táblák. 16.
Maywald, Görög nyelvtan. 6.	Hajdú Zoltvány, Lélektan. 4.

Segédkönyvek.

Molnár, Imádságos könyv. I—VIII. o.	Kelemen, Ném. és magy. szótár.
Vargha, Magy. helyesírás 3. I—VIII. o.	Bartos, Francia nyelvtan. I. 13.
Schmidt, Lat. és magy. szótár.	Bartos, Francia nyelvtan. II. 9.
Veress, Lat. és magy. szótár.	Újváry, Franc. és magy. szótár.
Holub, Lat. és magy. szótár.	Bódogh, Levelező gyorsírás. 14.
Lévay, Gör. és magy. szótár.	Bódogh, Vitairás tankönyve. 14.
Elischer, Homeros szótár.	

TARTALOM.

	Lap.
Haynald Lajos mint erdélyi püspök	3
Elhunyt kartársaink emlékezete	66
Tanári kar	70
Iskolai közlemények	73
Érdemsorozat	92
Érettségi vizsgálatok	118
Történeti adatok	120
Statisztikai kimutatás	123
Jövő tanév kezdete	131

